MARCI
MINVCII FELICIS
Equitis Romani
OCTAVIUS:
CÆCILIUS CYPRIANUS
DE
IDOLORUM VANITATE,
cum
OBSERVATIONIBVS
NICOLAI RIGALTII
&
JULIUS FIRMICUS
DE
PROFANA AC VERA
RELIGIONE;
cum notis
JOAN[redacted]NER
[redacted]*ce.*

OXONIÆ,
Typis *W. Hall*, Impensis *Ric. Davis.*
Anno Dom. 1662.

C723.10
15.1.8.40.

LECTOR BENEVOLE.

CUm bonorum exemplo omne ſtudium noſtrum in eo poſitum ſit, ut cum privatis multorum commodis publice ſimul utilitati proſimus, noſtramque operam haud a paucis retro annis promotioni rei litterariæ penitùs conſecraverimus, viſum fuit poſt abſolutas eruditorum opellulas quarum exemplaria ex noſtra typographia paſſim non illibenter cernuntur, hujus pariter authoris editioni manum admovere, cujus ſummum cum Romana facundia pietatis quoque eſt exercitium. Viri potiſſimum commendatione inducti cuius vi ſumma inter celeberrimos eruditio, ita erudita etiam pietas optimè apud optimos audit, ſcilicet ut cuncti hunc noſtrum authorem ſequuti, in iis virtutum exercitiis proficiant, quæ homines piè reddant facundos & facundè pios. Ita ut vel hæc præmiſiſſe commendationi ſufficeret authoris, ni multorum teſtimonia oculis tuis in hac editione exhibita eſſent, quæ ante noſtrum judicium ſua etiam feliciſſimè tulerunt, aut plura adhuc in ipſo eſſent authore ex quibus tum ipſius ingenium, tum tua ſimul pateſcat utilitas, quare quo & felicius FELICI noſtro uteteris, & potiori cum fructu ſtudium tuum promoveres JULIUM FIRMICUM MATERNUM quoque adjecimus qui pari paſſu tuum in utriuſque exercitio ſtudium, & animum ſimul in noſtrum affectum juvabit. Vale.

NICOLAUS RIGÁLTIUS LECTORI DE VARIIS EDITIONIBUS OCTAVII MINUCIANI.

ANNI ſunt omnino centum, ex quo M. Minucii Felicis Octavius prima per typographos editione verſari cœpit hominum manibus eruditiorum. Exemplar annorum haud minus octingentorum in Vaticana Romæ ſervabatur. ex eoque deſcripti ſeptem Arnobii adverſus Gentes libri prodiere; cum iiſque una pro libro eiuſdem Arnobii octavo Minucii Felicis Octavius. Nemo ſuppoſitum arguebat. Ipſe quidem vindicias libello ſuo ſatis clare poſcebat. Sed libellum percipiebat nemo. Ergo delatus in Germaniam Arnobius cum appendice ſua, in eas manus incidit, quæ ſtili Africani ſatis horridam libertatem impetioſa dictatura tam inverecunde ſubegerunt ut pæne ſenſus ac mentis impotem reddiderint; fari iuſſum, quæ nec ſomniare voluiſſet unquam, eiuſdemque ſortis infelicitatem nec Minucius effugit. Miſellus Octavius & ſuum & parentis ſui nomen amiſerat. & iam non perſona, ſed liber Octavus Arnobii dicebatur. Non ſine rubore talis audiebat, inter haud ignaros commentariorum Lactantii & Hieronymi, qui numerum Arnobiarum ſeptimo concludi teſtarentur, deque Minucii Octavio, clari parentis legitimo fœtu, fidem non ambiguam facerent. Quis crederet? Hæc monimenta non ſenſerat Eraſmus, qui tam multos ſimili

simili casu adflictos erexerat. Tandem inter civilis prudentiæ togatos, eruditione, iudicio, pietate insignis Franciscus Balduinus Atrebas ex iure manu consertim venit, & appellata fide publica docte & religiose multa præfatus, datis notoribus, indiciis apertissimis, Arnobio non invito, abduxit Octavium, confestimque reddidit M. Minucio Felici. Sic peractum status Octaviani iudicium an. Christi supra millesimum quingentesimum sexagesimo Hidelbergenses typographi vulgaverant. Et tamen annis post triginta tribus, quasi tota penderet adhuc in dubio caussa, Fulvius Ursinus exscedis Petri Ciacconi Romanam Arnobii editionem instauravit, prima certe, & Germanica etiam, atque Batava, longe meliorem; sed quæ dissimulato Balduini præiudicio, totam sibi iudicii gratiam vindicaret: quasi tum primum de statu suo Minucius & Octavius certi esse inciperent ac securi. Annis adhuc sequutis prope viginti, vir eximie doctus, & iudicii admodum exacti, Joannes Wowerius, Minucii sextam editionem per Frobenianos accuravit, Notas apposuit sinceras collatione veterum, qui pro Christiani apologetica scripserant, perutiles. Etenim multa præcedentibus editionibus obscura & depravata remanserant. Vetus exemplar inspexisse videtur illud ipsum ex quo Romanam editionem primam per Ferrarium & Priscianensem fuisse cusam testatur Faustus Sabæus, præfatione ad Franciscum I. cuius nomini maiestatique opus dicatum fuerat, & iussu quidem, ut videtur, Pontificis maximi. is potentissimo Principi veterum exemplarium bibliothecam instituenti, cum editione Arnobii typographica veteres etiam membranas, unde prodibat editio, donari voluit. nam exinde in Bibliotheca Regia censentur: tanti plurimi æstimandæ, quod Minucii vel Arnobii vetus exemplar aliud ullibi exstare hactenus est incompertum. Annis post Wowerium novem,

septima Minucii Felicis editio venit in lucem, ab Geverarto Elmenorstio elaborata, Balduini præfatione recusa, & Wowerii notationibus interspersis adjectisque insuper veterum ejusdem argumenti auctorum paginis locuples. Illic præterea variæ lectiones exhibitæ, ac sæpenumero citatus perperam liber manuscriptus. non alius sane quam ille *Regius*. qui liber visus est etiam Desiderio Heraldo Jurisconsulto, cujus adeo post ceteras omnes accuratior editio anno post Elmenorstium prodiit. Nos hac ipsa denuo cum eodem libro *Regio* commissa & comparata, deprehendimus quæ perspicaces oculos effugerant aliquam multa, nec pauca etiam secus accepta quam velit ipse Minucius. ut jam opinari liceat, huic editioni nostræ locum fuisse servatum. nec offensum iri de præcedentibus editoribus quemquam, si quid sibi bono publico fiat, quod ipse suis antecessoribus non sine gloria, feciſſe dicatur.

VE.

VETERUM DE M. MINUCIO FELICE OCTAVIO TESTIMONIA.

LACTANTIUS LIB. I. DIVINARUM INSTITUTIONUM, CAP. XI.

Minucius Felix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est, Saturnum, quum fugatus esset à filio, in Italiamque venisset, Cœli filium dictum; quod soleamus eos, quorum virtutem miremur, aut qui repentino advenerint, de cælo cecidisse dicere; Terræ autem, quod ignotis parentibus natos, terræ filios nominemus.

IDEM LIB. V. CAP. I.

Minucius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus est, declarat, quam idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.

B. HIERONYMUS DE VIRIS ILLUSTRIBUS.

Minucius Felix Romæ insignis causidicus scripsit Dialogum Christiani & Ethnici disputantium, qui Octavius inscribitur. Sed & alius sub nomine ejus fertur de fato, vel contra Mathematicos,

qui eum sit & ipse diserti hominis, non mihi videtur cum superioris libri stilo convenire.

IDEM EPISTOLA AD MAGNUM.

Minucius Felix causidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octavius est, & in altero contra Mathematicos, si tamen inscriptio non mentitur auctorem, quid gentilium scripturarum dimisit intactum?

IDEM APOLOGIA AD PAMMACHIUM.

Taceo de Latinis scriptoribus Tertulliano, Cypriano Minucio, Victorino, Lactantio, Hilario: ne non tam me defendisse, quam alios videar accusasse.

EUCHERIUS EP. IN EPIST. AD VALERIANUM.

Et quando clarissimos facundia Firmianum, Minucium, Cyprianum, Hilarium, Johannem Ambrosium, ex illo volumine numerositatis evolvam.

PRÆFATIO FR: BALDUINI IN M. MINUCIUM FELICEM OCTAVIUM

LECTORI.

VT *hunc ſive libellum, ſive Dialogum, qui multis jam ſeculis falſo creditus eſt dictuſque eſſe octavus Arnobii adverſus Gentes & inſcriberem & eſſe planè liquidoque affirmarem* M. Minucii Felicis OCTAVIUM *facile mihi perſuaſerunt duo & boni & antiqui & graves teſtes auctoreſque, Lactantius atque Hieronymus. Ille enim ſuarum Inſtitutionum lib.* I. *cap.* XI. *citat.* Minucium Felicem *in eo, ut ait, libro, qui* OCTAVIUS *inſcribitur: & ex eo verba quædam deſcripta recitat, quæ non patiuntur nos aut alium aliquem, aut alterius cujuſquam* OCTAVIUM *fingere. Idem lib.* V. *cap.* I. *loquens de Chriſtianorum, quos legerit, eloquentia, primo loco hunc* Minucium *laudat.* Minucius (*inquit*) Felix, non ignobilis inter cauſidicos loci fuit. Hujus liber, cui OCTAVIUS titulus eſt, declarat, quàm idoneus veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet. *Teſtis alter eſt Hieronymus, quo hunc (ſicuti ipſe fatetur) Lactantium ſecutus, in Catalogo ſcriptorum Eccleſiaſtis ait:* Minucius Felix Romæ inſignis cauſidicus ſcripſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputantium, qui OCTAVIUS inſcribitur. *Idem in epiſt. ad Magnum Oratorem Roman.* Minucius [*inquit*] Felix cauſidicus Romani fori, in libro cui titulus OCTA-

VIUS est, quid Gentium scripturarum dimisit intactum? *Iam autem non esse hanc librum Arnobii, satis patet, cum Minucii esse apparet. Et vero quod Hieronymus in eadem epistola subjicit, indicare alioqui poterat Arnobii non esse, cum quidem non nisi septem, qui etiamnum extant, libros adversus Gentes Arnobium scripsisse testetur.*

Cumque alterum quendam librum Minucio nostro falso inscriptum fuisse narret, tanto miror doleoque magis, hanc qui ejus erat unicus πανσοφία, *fuisse illi surreptum, alterique non domino injuste ascriptum: ut & plagio & partu suppositio facta nostro Minucio duplex injuria esse videatur. Sed hæc frequens est querela de librariorum nihil non temere miscentium facinoribus. Fortasse, ut hunc libellum Arnobio quidam ascriberent, quædam styli & argumenti similitudo, quæ imperitos persæpe fallit, fecit: & cum legerent* OCTAVIUM, *statim somniarunt octavum aliquem esse librum. Ridicule profecto & inepte. Saltem Arnobio perpetua oratione utenti Dialogum temere ascribendum non esse cogitassent. Verum inscitiæ tam cæca quam confidens est audacia.*

Sane Hieronymus scribit, Nepotianum suum tam in scriptoribus Ecclesiasticis diligenter versatum fuisse, ut si quid ex iis proferretur, statim agnosceret atque discerneret, quid Tertulliani, quid Cypriani, quid Lactantii, quid Minucii, quid Victorini, quid Arnobii esset. Ceterum tanto magis miror Erasmum eo loco, illum dico Erasmum, hominem acerimo judicio præditum, & talium scriptorum minime obtusum censorem, annotasse, hujus Minucii nihil nunc extare.

Cujus potissimum Imperatoris temporibus Romæ vixerit noster Minucius, nondum mihi satis liquet. Hieronymus in suo Catalogo, quo scriptores Ecclesiasticos, eo quo vixerunt ordine recensere videtur, illum Origeni proximum, Cipriano priorem fuisse, ob-

obſcure ſignificat. Sed ejus alioqui vel ſeculum vel ætatem non indicat. Certe in Cypriani de idolorum vanitate libello plurima ſunt, quæ totidem verbis in Octavio Minucii leguntur: neceſſe ut ſit aut hunc ab illo, aut illum ab hoc ea ſumpſiſſe.

Hieronymus verò in Epiſtola ad Magnum, loquens de Latinis ſcriptoribus Eccleſiæ, etſi Minucium ante Cyprianum laudet, tamen illam de idolis Orationem aſcribere Cypriano magis videtur. Sed & in apologia pro ſuis adverſus Iovinianum libris, primo loco Tertullianum, ſecundo Cyprianum, tertio Minucium commemorat. Sabellicus, ſed ſine teſte, affirmat eum Romæ floruiſſe, quo tempore Vrbanus ibi erat Epiſcopus: hoc eſt, temporibus Alexandri Severi Imperatoris. Si ita eſſet, eſſet Minucius antiquior Cypriano, æqualis Tertulliano, noſtriſque adeo iuriſconſſ. Vlpiano & Paulo. Verum etſi poſteriorem fuiſſe credam, tamen proxime illa tempora ſecutum eſſe exiſtimo: noſtra vero non attingere niſi intervallo longiſſimo, hoc eſt, annorum prope M. CCC.

Minuciam gentem olim Romæ nobilem fuiſſe memini, in qua quatuor Conſules Minucii Augurini intra annos quadraginta numerari poſſunt.

Sed & Minucios Rufos, & Minucios Thermos in Faſtis Conſularibus lego. Denique & Minucius Fundanus Aſiæ Præſes fuit illuſtris, ad quem Adrianus Imperator non iniquam de Chriſtianis legem miſit: ut jam nihil dicam de eo, cujus in Epiſtolis meminit Plinius, vel quem ille noſter laudat Iulianus, cujus ad Minucium Natalem libri de jure Civili laudantur.

His vero omnibus unum Minucium Felicem, etſi non fuerit ejuſdem aut gentis aut familiæ, facile antepono, ætate quidem poſteriorem, doctrina tamen, virtute, & (quod primo loco numerandum eſt) pietate, multo ſuperiorem. Fuit enim non modo Iuriſconſultus magnus, & excellens ſuo tempore orator: ſed

ſed & (quod majus eſt) fuit ſerio Chriſtianus. Afrum fuiſſe ſuſpicor, licet id affirmare non auſim. Certe Frontonis Cirtenſis (Cirta autem fuit nobiliſſima Numidiæ civitas, cujus & in Pandectis mentio ſit) ita meminit, ut in Africa verſatum ſe eſſe ſignificet. Eſtque genus dicendi ſcribendique ſecutus, quale Afri illi, Tertullianus, Cyprianus, Arnobius: ut jam de poſterioribus non loquar, quos eadem olim aluit Africa, illa (inquam) fœlix fœcundaque Africa, quæ ut ſemper aliquid novi proferre dicebatur, ſic etiam religionis noſtræ vindices & patronos doctiſſimos acerrimoſque protulit, & ad ipſius quoque Romanæ Eccleſiæ præſidium atque defenſionem emiſit. nam & ex eadem Africa prodibant hoſtes minime ignavi, neque improbi minus quam vehementes calumniatores. qualis (ne longius abeam) fuit ille, cujus jam memini, Fronto: quem quidem tam impudentem rhetorem, quàm impium Chriſtianorum adverſarium fuiſſe, ex Minucio intelligemus. Nollem hunc fuiſſe Papirium Frontonem Iuriſconſultum, qui in Pandectis laudatur. Suſpicor potius fuiſſe Cornelium Frontonem Rhetorem: quem Capitolinus narrat fuiſſe præceptorem M. Antonini Philoſophi Imper. et ex cujus etiam ſchola oratoria accepimus prodiſſe illum noſtrum Melitonem, qui ad Chriſtianorum defenſionem, eloquentiam ſuam convertit: ut quod illis impius præceptor probrum aſperſerat maledicendo, bonus diſcipulus abſtergeret reſpondendo.

Minucium noſtrum Romæ cauſas egiſſe, paulo ante ex Lactantio et Hieronymo dictum eſt: neque hoc ipſe diſſimulat, cum vindemiarum feriis curam judiciariam ſibi remiſſum fuiſſe narrat. Sic enim & Vlpianus in Pandectis lib. 2. De fer. ſcribit, M. Antonini Imperat. oratione expreſſum fuiſſe, ne quis meſſium aut vindemiarum tempore adverſarium cogeret ad judicium venire. Sicuti & Suetonius narrat Auguſtum ſtatuiſſe, ne Septembri Octobrive menſe neceſſe eſſet in Senatum venire.

Imo

Imo vero & ipſe Cyprianus, tanquam alter Minucius, in ſua epiſtola ad Donatum, meminit ejus temporis, quo (ut ait) indulgente vindemia ſolutus animus in quietem, ſolennes & ſtatas anni fatigantis inducias ſortitur. Ac tum quidem ſeceſſus amœnos captare ſe ait, ubi de rebus divinis cogitet. Non diſſimilis eſt narratio noſtri Minucii. Felices vero illæ feriæ, quibus à foro ſubſelliſque abductus nobiliſſimus cauſidicus eſt ad religioſam ſive commentationem, ſive diſputationem. Cicero quod abnoſtro Scævola accepit, narrat, Lælium cum Scipione ſolitum eſſe ruſticari: eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex Vrbe tanquam ex vinculis evolaſſent: conchas etiam et umbilicos ad Cajetam et ad Lucrinum legere conſueſcere, et ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere.

Ejus vero exempli ſtatim mihi in mentem venit, cum Minucium audirem relicto ſtrepitu forenſi, cum ſuo Octavio ruſticari, et in littore Oſtienſi ſuaviter ſpectare puerilem, quem deſcribit, ludum. Sed cum deinde audio, quam in illo ſeceſſu et gravis et ſeria de religione diſputatio fuerit, et quale ſit in deſerto fornice concilium: ſentio, nunquam coactum Romæ fuiſſe Senatum majori de re: nullumque forum, urbem nullam, nullum negotium, illi ſive ocio ſive ſolitudini prætulero: ſæpiuſq; ut Iuriſconſulti eo modo feriari, ſecedere atque ruſticari aliquando velint, optare cogor. An in eorum animos cadere non poteſt ſancta aliqua et religioſa ſecreto ſuo digna rerum divinarum cogitatio? Lactantius innuit Minucium ſeſe totum non contuliſſe ad ſtudium rerum Eccleſiaſticarum. Sed tanto nobilior ejus Iuriſprudentia fuit, quæ qualis eſſe debet, in Repub. fuit: et rerum divinarum humanarumque curam et cognitionem conjunxit: tantoque propterea magis ejus exemplum noſtri ordinis hominibus commendo: ut ſaltem diebus nefaſtis in ocio me-

lioris

lioris religionis faſtos excolant, iisque ſe dent atque addicant. Habebant olim feriantes Romani ſuam decurſionem Tiberinam, cujus meminit Cicero, ſuamque (ut leges noſtræ vocant) Majumam ad Octiam.

Sed excurſio noſtri Minucii quam minimè aut otioſa aut ludicra fuit? Digna profectò, cujus veſtigia libenter conſpiceret Auguſtus: & illum receſſum, in qua habita eſt diſputatio, ſalutaret, cum in Eccleſia Oſtienſi matrem ſuam Monicam ſepeliret. Equidem religioſi ejus colloquii, quod ſancta hæc matrona cum filio ſuo habuit ad Oſtia illa Tiberina (ſicuti ipſe recitat lib. IX. Confeſſion. meminiſſe ſoleo, quoties Dialogum hunc Minuc. lego.

Quænam eſſet Romani fori conditio, cum in eo verſaretur Minucius, quæque Eccleſiæ in ea urbe tunc facies eſſet, ejus ætatis memoria planè oſtendit: & quæ aliquando ſcripſi ad Edicta veterum Principum Rom. de Chriſtianis, eam rem illuſtrant. neque ignara eſt hiſtoria temporum, quibus Decius aut Valerianus imperavit. Bene vere habet: Iuriſconſultis, quorum de Iure Civili reſponſa legimus, non ſolum abs religione alienis, ſed & ejus acerrimis adverſariis, ſucceſſiſſe Chriſtianum cauſidicum: & illud ſive forum, ſive collegium Rom. togæ atque advocationis, quod tot jam annis conſperſum fuerat ſanguine & cineribus piorum hominum, tandem aliquando voce & veſtigiis Chriſtiani Iuriſperiti expiatum atque conſecratum fuiſſe. Arnob. lib. I. gloriatur, & Oratores & Iuriſconſultos magnis (ut ait) ingeniis præditos tranſiſſe ad Eccleſiam. Credo equidem, cum ut ſcriberet, de Minucio eum ſuo cogitaſſe. Multos ejus ordinis fortaſſe numerare vix potuiſſe. Sed Minucii tamen exemplum quoſdam ſecutus eſſe credo: ut & Minucius habuit quos in eodem ſtadio ſequeretur. Saltem Hieronymus ad Magnum, ubi Minucium laudat, meminit duorum Rom. urbis Senatorum, Hippolyti & Apollonii, qui ut & inter ſcriptores Eccleſiaſticos referrentur, meri-

riti ſint. *Quid dicam de illo Vetio* Epagatho *Lugdunenſi, qui olim & multis quidem ante Minucium annis & fuit, & partim ignominiæ, partim honoris cauſa (ut varia tunc erant hominum de religione iudicia) publice appellatus eſt* ADVOCATUS CHRISTIANORUM? *An horum cauſam aliquando in foro Rom. Minucius egerit, neſcio. Certe Tertull. vix hoc licuiſſe ſignificat & tam odioſa tunc erat eorum ſive religio, ſive Eccleſia, cui ſtatus Reip. Imperiique Rom. adverſabatur, totque jam erat publicis præiudiciis confoſſa, ut ipſius nominis Chriſtiani confeſſio ad damnationem ſatis eſſet. Tantum obeſt, ut hujus religionis eſſet, quæ libertatis erat, aſſertio. Sed tanto magis interea miror in tam profano & inimico foro conſiſtere cauſidicum pium potuiſſe. Mirum verò, cum jam annis prope ducentis orbis Romanus & palam et publice et libere Chriſto nomen dediſſet, auctoribus ipſis Imperatoribus, viſam eſſe legem neceſſariam, quæ & tandem lata eſt, ut in nullo foro vel advocatus vel cauſidicus eſſet ullus, vel jus poſtulandi quiſquam haberet, qui Chriſtianus non eſſet.* LVIII. *C. de poſt. Quàm fuit itaque nobile Minucii noſtri exemplum, qui bonarum partim, quantum potuit, patronus Ro. fuit, quo tempore nondum impunè hoc licebat? Certe Chriſtianus tunc erat interductum foro, neque iis jus poſtulandi Prætor dabat. verum etſi magis illi palliati quam togati eſſe ſolerent: tamen quia iis Reſp. ſæpe cavere non poterat, aliquando togatos eſſe eos, & eorum quoſdam aliquod in Rep. munus obire paſſi ſubinde ſunt ethnici Principes Chriſtiani Imperat. deinde multo fuere indulgentiores, qui eos et Conſules et Præfectos Vrbi atque etiam Prætorio interdum creabant, quos alioqui non ignorabant eſſe acerrimos hoſtes religionis. quod intelligi poteſt vel ex unius Symmachi conditione. Sed facti tandem aliquando ſunt ſeveriores, & Senatum forumque Ro. perpurgarunt, et Minucios quoſdam eſſe juſſerunt, quicunque vel jus dicerent,*

rent, vel causas agerent. Aram Victoriæ, quæ in vestibulo Curiæ stabat, & ad quam Senatus jurare atque sacrificare solebat, jampridem everterant, ipso etiam & Symmacho & Senatu reclamante. Sed effecerunt postremò, ut non modò à tali superstitione liberi essent omnes togati, sed etiam ut nulla in foro nisi Christiana esset illa Iurisprudentia, cujus jam olim aliqua in Minucio nostro effigies fuerat.

Minuciani hujus libelli inscriptio, & Dialogi forma, antiquam eruditumque scribendi morem refert. Genus dicendi est argutum, acre, vehemens: Est pressum densum, nervosum, crebris sententiis compactum, omniumque antiquitatum atque historiarum memoria refertum: & in quo plures sententias, quàm periodos numerare possis. Nam neque verbosi olim fuerunt Christiani qui verba dare nondum didicerant: & eorum patroni erant homines docti, ac (ut uno verbo dicam) polyhistores. Quod ad falsa crimina attinet, non tam verbis & libellis, quam vita & reipsa refellebant adversarios.

Quæstio, quæ hic proponitur, & causa, qua de agitur, magna est, de religione nempe vera aut falsa. Acerrima utrinque est actio atque contentio.

Exitus & victoria est, qualis esse debet, ubi verum cum falso confligit. Malarum partium vehemens patronus, & bonarum gravis hostis est Cæcilius Natalis. Harum contra vindex, & illarum accusator acerrimus atque justissimus est Octavius Ianuarius. Medius sedet bonus judex atque arbiter Minucius Felix. Contentionis occasio fuit, quod cum hic cum duobus illis, quos nominavi, in littore Ostiensi ambularet, ab Octavio Christiano reprehensus sit Cæcilius ethnicus, qui occurrens idolo Serapidis, illud colere se significasset.

Sane olim Pisone & Gabinio Coss. Serapidis sacra Capitolio & Urbe fuerat ejecta: sed postea fuerunt restituta, & in suburbiis facile hærebant. Reprehensus Cæcilius fremit, & tanquam irritatus graviter

graviter in Christianorum religionem invehitur: suamque simul superstitionem defendens, Octavium veluti lacessit. Sed imprudens incurrit in adversarium fortem & acrem: et (ut ille ait) fragili cupiens illidere dentem infregit solido.

Causæ status non unus est. Cæcilius varie & confuse agit de multis. Octavius pleraque & depellit sola inficiatione, & retorquet justa recriminatione. Quædam ingenue confitetur: sed jure defendit. Itaque hæc disceptatio partim facti, partem juris quæstionibus constat. Tertullianus antea, & ante Tertullianum Iustinus & Athenagoras, quorum extant apologetici libelli, & postea Cyprianus partim contra Demetrianum, partim in lib. de vanit. idol. & multo deinde magis Arnobius atque Lactantius, hanc causam egerunt: & usi plerunque sunt non iisdem modo & sententiis & argumentis, sed & verbis & formulis. Sic enim Majores nostri eadem de iisdem (ut ille olim dicebat) dicere solebant. Atq; utinam posteritas tale observaset exemplum, ambitiosa novitas bonam antiquitatē non inquinaset. Velim sane apologias eorum, quos dixi, cum hoc Minuciano libello conferri: ut alium nunc commentarium colligere non sit necesse. Multa ex veterum philosophorum disputationibus & poetarum fabulis & Romana Græcaque historia subtiliter & docte hic repetuntur. Verum ineptum esset iis de rebus annotationes multas & ociosas hoc loco inculcare. Mallem quæ ad antiquitatum Christianarum memoriam pertinent copiose explicare. Sed & harum commentariis alius dabitur liberior locus nam iis quos jam inchoavi, absolvendis aliquando me dedam. Iam vero præter illos quos dixi, libellos valde velim etiam hic legi & comparari adversarias orationes Symmachi & Ambrosii: ut quam causam acriter quidem, sed privatim tamen, quo tempore Christianis palam esse vix licebat, actam esse ex Minucio audiemus: eandem multis post annis publice in aulico

Con-

Consistorio iterum iterumque agitatam: in eaque nobilem Rom. sacrorum patronum, qui & Pont. Major, & Præfectus Vrbi erat, cum maximo & acerrimo antistite Christianæ religionis commissum, quo tempore nostri liberi erant, & bona æquaque conditione, audiamus: præsertim cum judex & arbiter sederet, non modo tam religiosis, quàm Minucius, sed multo majoris auctoritatis, et qui rem bene judicatam, exequi, et adversarii calumniatoris petulantiam reprimere atque coercere posset. Si quis denique hic adjungat Augustini lib. de Civ. Dei, ad Octavii disputationem multum lucis et splendoris adjunxerit. Ego in talibus commentariis nunc describendis non immorabor. Sed breviter tantum delibabo quædam capita Minuciani libelli, ut lectorem præmoneam.

Cæcilius principio laudat nescio quam sive Academicam ἀκαταληψίαν sive Pyrronicam ἐποχὴν quasi nulla esset religionis scientia: et Epicurea audacia exagitat Dei providentiam, prope ut ille Cotta apud Ciceronem in libris de Nat. deor. Octavius providentiam defendit: neque iis etiam argumentis uti dedignatur, quibus Velleius apud eundem Ciceronem refelli Cottæ vanitatem. Cæcilius exprobrabat, Christianos Deo ut quidam fato, addicere quicquid agitur geiturve. Abs verbo Fati, tametsi odioso propter ineptias Stoicorum qui ea voce abutebantur, non abhorret Octavius. Sed longiorem ea de re disputationem in aliud tempus rejicit, et eum veluti scopulum caute refugit. Sane Hieronymus in Catal. et ad Magn. testis est, quendam de fato librum olim Minucio inscriptum fuisse, Sed falsam fuisse inscriptionem monet. Credo illi à quibusdam esse ascriptum, quia hic videbatur tale aliquid esse pollicitus. Arnobius, quem Minucii discipulum et imitatorem appellare soleo, modo adversarios de fato accusat, modo etiam Christianos eodem nomine accusatos fuisse ostendit: et in utraque tamen causa cum ad rem

ventum

ventum eſt, hæret, et neſcio quomodo attonitus ἐπέχει. Nam (juvat enim propter Minuc. et quoſdam alios obiter hoc notare) l. 7. poſteaquam exagitavit fatum, præſertim quale Stoici fingebant: has tamen (inquit) partes, quia res nimium longi eſt multique ſermonis, inexplicatas tranſcurrimus atque intactas. Idem lib. 2. cum ſcriberet Chriſtianos urgeri rogatos, an ſine Dei voluntate quicquam fieret: tam ſe utrinque premi ſentit, ut ad elabendum, deprecatione cujuſdam ignorantiæ utatur: Si (inquit) cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec citra ejus nutum quidquam poteſt in reb. vel provenire vel cadere neceſſario ſequitur, mala etiam cuncta voluntate eius intelligantur enaſci. Sin autem dicere voluerimus, peſſimorum ab eo rejicientes cauſas, mali eſſe conſcium, generatoremque nullius: incipient videri aut eo invito res peſſime fieri aut (quod ſit immane dixiſſe) neſciente, ignaro, & neſcio. Quid igitur tandem inter has veluti Symplegadas conſtrictus, quæſtioni reſpondet? Reſpondeamus (inquit) neceſſe eſt, neſcire nos iſta &c. Juſtinus antea in ſua apologia non dubitaverat τῷ τῆς εἱμαρμένης ἀνάγκῳ (ut appellat) aperte inficiari, planeque rejicere, dum ſcopulum unum, quem imminere alioqui putat, vult effugere. Atqui tunc in alterum incurrit, quem non minus aut Minucius aut Arnobius reformidaſſe videtur. Tandem vero Auguſtinus in eadem Africa volens veluti perſolvere, quod Minucius pollicitus eſſe dicebatur: et quod hic præſtare fortaſſe vix potuiſſe, cumulate dependere: ſubtiliter expoſuit in hac quæſtione medium quippiam, quo ſatis fieri poſſe judicavit utrique difficultati. Sciebant et Minucius et Arnobius, quænam olim fuiſſet diſſenſio diſputatioque inter Chryſippum et Diodorum περὶ δυνατῶν καὶ εἱμαρμένης, ſive de fato. Nam et nos ex Cicer. et Plutarcho illam utcumque cognoſcimus. Sed ne in hujus

qui-

quidem judicibus & arbitris nostris quicquam deprehendebant, quod omnino sequerentur. Itaque quamdiu non liquebat, AMPLIUS pronunciare, quam temere aliquid statimque definire maluerunt.

Redeo ad Cæcilium. Is suorum Numinum antiquitatem, passimque receptam auctoritatem, quantum potest, tuetur: Christianorum Deum verum & unicum exagitat, & eos interea tanquam ἀθέους proscindit. Octavius idolorum fabulam & unitatem falsè traducit, iisdem etiam verbis usus, quibus Cyprianus in eodem argumento utitur. Neque verò difficilius fuit reprehensio, cum quidem & ipsius Ciceronis libri de Nat. Deor. veluti suffragaretur. Nam & Arnobius testis est, propterea quosdam Christianorum hostes aliquando mussitasse, libros illos jussu senatus abolendos atque concremandos esse. Quid? res ipsa, quæ abs suis quoque cultoribus est irrisa (nulla enim unquam stultior atque ineptior fabula ullius superstitionis fuit) ultro sese refellebat. Sed & quod huc pertinebat, facile describere potuit Minucius ex Tertulliano, Justino, Athenagora, Theophilo: ut & postea ex Minucio Arnobius, Lactantius, Ambrosius, Augustinus cum eandem causam agerent. Certe quod Octavius de Saturno narrat, Lactantius ipsum Minucium auctorem laudans repetit latiusque exponit lib. 1. c. XI. Vt autem Octavius totam fabulam Romanæ superstitionis falsè subsannat: sic & ipsorum oraculorum, quibus tantopere gloriabantur Ethnici, vanitatem eleganter ostendit: ac ante suam quidem ætatem oraculum Apollinis Pythii desisse significat: & Plutarchus fatetur temporibus Adriani Imp. plane defecisse. Sic enim cum Christianæ religionis veritas invalesceret, necesse fuit evanescere impostluram illorum τῶν χρησμῶν. Porro Octavius de dæmonibus & eorum cum abs Christianis adjurantur, trepidatione narrat, quod antea Justinus

&

& Tertullianus in Apolog. et Cyprianus contra Demetrianum, et postea Lactantius lib. 4. cap. 27. Itaque facile refellit ipsum quoque Vlpianum, qui Christianos ut impostores, inanes (ut vocant) exorcisationis causa irridentem L. I. de extraordin. cognit. Inanes non fuisse exorcismos posterioribus quoque temporibus et fuissent frequentes in Ecclesia, intelligi quoque potest ex Optato Afro et Augustino, scriptoribus à Minucio numine alienis.

Sed et de Deo unico multa Octavius inculcat, non dissimilia iis, quæ Iustinus περὶ μοναρχ. et Clemens Alexandrinus collegerant. Nam et utrumque legisse noster potuit. Neque vero præterit, quod Cyprianus urget. ipsum quoq; vulgus naturaliter appellare Deum unum et singularem, cum Numen invocat: sicuti et Lactantius lib. secundo cap. primo ait Ethnicos, cum jurarent, Deum potius quam Iovem nominasse. In antiqua formula jurisjurandi Ro. nominatur Diespiter. Sed Cicero lib. septimo epist. ad Trebat dixit, jurare Iovem lapidem. Sæpe etiam Iovis meminisse olim jurantes constat et apud Græcos Ζεὺς ὅρκιος est appellatus. Mirum vero, quod Cæcilius gloriatur, ignotis etiam Numinibus Romanos aras extruxisse. Nam quid hoc aliud est quam errorem confiteri? Talem aram Paulus Athenis vidisse se ait, et ex ea sumit argumentum convincendæ hujus ignorantiæ, docendorumque Athenienſium. Neque in Attica modo, sed et in Elide fuisse aras ita inscriptas, testis est Pausanias. Et fortasse postea Octavius, cum docere Cæcilium instituit, Pauli exemplo inde repetiit suæ Catecheseos de veri Dei cognitione principium.

Illud quoque mirum videri posset, Cæcilium gloriari, quæ apud alios populos singula numina colantur universa Romæ coli nihil ut supersit, quam ut suum Pantheon gloriosè ostentet. Atqui obstabat lex Romuli, quæ peregrinos Deos coli vetabat. Obstabat Ciceronis sententia, qui confusionem religionum

alioqui

alioqui fore pronunciat. Sed peregrinos fortaſſe non judicabant, quia jam erant publice acciti, et veluti civitate donati. Sic urbs illa, quæ ab Athenæo rite dicta erat ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας, falſe abs Theophilo noſtro ante Minutii, ætatem, appellata eſt ἐπιτομὴ τῆς δεισιδαιμονίας. Nam et Tertullianus dixerat in ea conſediſſe conventum dæmoniorum, curiarumque Deorum, Interea non temere adjecit, illic quidvis colere, jus fuiſſe, præter Deum verum. Eſtque profectò memorabile quod Auguſtinus lib. 1. de Conſen. Evang. cap. XVIII. ſcribit, cur illum unum non coluerint Romani, qui colebant omnes alios. Quia (inquit) ſolum ſe coli voluerit, illos autem Deos gentium, quos iſti jam colebant, coli prohibuerit. Cum autem de ipſo Chriſto quæreretur, alia etiam cauſa fuit, Cur Senatus reclamaret. Porro ut Auguſtinus in eo libro multa inculcat, quæ ex noſtro Octavio repetita videri poſſent, ſic et quod elegantèr reſpondet de excidio Hieroſolymitano, Octavii de eadem re reſponſionum confirmat. Sed ſingula nunc deſcribere nihil attinet. Redeo ad Minucianum auditorium.

Cæcilius Chriſtianos accuſat quod templa tanquam buſta deſpiciant. Fatetur Octavius. Nam et Clemens Alexandrinus in προτρεπτ. antea probaverat illa eſſe ſepulchra. Sed et Arnob. lib. 6. templa buſtis ſuperlata fuiſſe ait. Cæterum Chriſtiani alia poſtea ratione ex ſuorum Martyrum ſepulchris, non modo templa ſed et altaria effecerunt. Neque non potuit Minucius ea vidiſſe. Sed ita eſt profectò. Etſi Majores noſtri religionis nomine multa facerent in ſpeciem ſimilia iis quæ ab ethnicis fiebant: tamen quia alius erat finis aliuſque uſus ſua ſacra defendi poſſe ſciebant, et ſi aliorum κακοζηλίαν damnarent. Sacrificorum Romanorum ritus quam valde irrident? Atqui non diſſimilis olim eorum, quæ lege divina Judæis mandata erant, forma fuit. Etſi

Etsi autem Christiani ætate nostri Minucii sua templa superbe attollere ad extemplum ethnicorum non possent, tamen suas saltem habebant cryptas, & quasdam etiam ædes & domus sacras in apertis & editis locis, ut Tertullianus ait & lubenter conveniebant ad illa suorum martyrum sepuchra: quæ κοιμητήρια vocabant. Nam & hæc illis permisisse Galienum Imp. (qui Minucii ætatem non longo intervallo attigit) Eusebius scribit. Ridet autem Cæcilius, quod Christiani suos jam vitæ functos, non tam mortuos esse, quam dormire dicerent, & crederent, corporumque resurrectionem futuram jactarent. Atqui & apud suum Homerum legerat, ὑπνώοντας ἐγείρειν et apud Virgilium, Somnos adimere, eum de mortuis in vitam revocandis agitur. Quid præterea hic responderit octavius, conferri potest cum iis quæ antea Theophilus, Athenagoras, Iustinus, Tertullianus, eadem de re scripsere. Nam hos secutus Minucius est. Ridet Cæcilius Christianos quod cadavera ungant, non coronent. Atqui et Romani, etsi quid agerent, ignorarent, unguenta funebria habebant. Notus est ille Ennii versiculus, Tarquinii corpus bona fœmina lavit et unxit. Et licet Leges duodecim Tab. servilem uncturam cadaverum (ut ait Cicero) tollerent, aliam tamen relinquebant: et ipsi juris consulti inter justos funeris sumtus unguenta referunt L. 37. De relig. et sumpt. fan. Quod ad corronas cadaverum attinet fatetur Octavius Christianis ineptas videri: et eos propterea in eo genere ethnicos imitari nolle. Tertullianus in lib. de Cor. mil. ait, a seculo coronari et ipsas libitinas: et ipse Cicero pro Flacco meminit aureæ coronæ impositæ mortuo cuidam Castricio. Verum quid antiquæ leges Rom. de coronis cadaverum statuerent, dixi ad Duodecim Tab. Denique ridet et indignatur Cæcilius, apud Christianos cadavera humari, non uri. Verum est vetus illud, Risu inepto nihil est ineptius. Quid Octavius? Simpliciter respondet, antiquam esse suam

am et meliorem ſepeliendi conſuetudinem. Quod et Arnobius reſpondit. Nam et poſt Minucium mota iterum hæc quæſtio eſt. Atqui Romani potuerant ſui ſaltem Ciceronis librum ſecundum de legibus legiſſe, qui hunc morem defendit, et confirmat. Et Plin. lib. 7. cap. 54. Ipſum (inquit) cremare, non fuit veteris inſtituti apud Romanos terra condebantur. Sane Tertull. de cor. mil. ait, Chriſtiano non licuiſſe cremare. et in lib. de Reſur. car. ridet eos, qui atrociſſime (ut ait) exurunt defunctos.

Porro Auguſtinus lib. undecimo Confeſſ. ſignificat in Eccleſia Oſtienſi peculiarem aliquem etiam fuiſſe morem humandorum corporum. An is quoq; jam tu in uſu eſſet, cum ibi ageret Minucius, neſcio. Ridiculum vero, quod Cæcilius, ſeverus ſcilicet cenſor, Chriſtianos accuſat quia neque unguentis delibuti, neque ſertis redimiti eſſent. Mirum, quod interea non miratur, eos tamen uſos jam tum fuiſſe oleo et chriſmate. Sane ſobriam, ſiccam, frugalemque vitam, hoc eſt ab unguentis alienam, ipſi etiam ethnici laudare ſolebant: et Plato ex ſua Reipublicæ quam optimam ſuo judicio fingit, Homerum non ejicit niſi unguento perfuſum et vittis redimitum, et (ut hic noſter Octavius ait) coronatum: cum ſignificaret ſeſe habere nolle cives tam molles. Ac ne longius abeam, Veſpatianus quendam unguentis madentem, et gratias agentem pro impetrata præfectura, averſatus, Mallem (inquit) allium olere. Sed quid non objiceret Cæcilius, cum etiam Chriſtianos accuſet, quid flores naribus ſupponerent, nec capiti coronando imponerent. Atqui ipſe Lucianus in ſuo Nigrino ipſos Romanos rectius irridet, quod Chriſtianos hic non imitentur, et faciunt contra naturam, planeque nihil aut ſapiant, aut ſentiant. Adde Tertul. de Cor. mil.

Cæterum Cæcilius, ut alter Lucianus in Peregrino, Chriſtianos irridet, quod colant hominem crucifixum. Octavius breviter negat hominem tantum

tantum esse, quem colunt: & regerit, adversarios potius esse ἀνθρωπολάτρας qui Reges tanquam Deos colant, & per eorum etiam genium jurent: quin imò gravius puniant ita peierantem, quàm si quis suum Iovem jurando sciens falleret. Suspicor hic notari quandam constitutionem Alexandri Severi: quæ tamen relata est in libros Iuris. L. 11. C. de rebus creditis. Sanè olim Christianos noluisse uti tali formula jurisjurandi, testis est Tertullianus in Apologet. Sed tanto magis miror eam posteriorem Cæsarum Christianorum legibus commendari.

Cæcilius contumeliosè objicit, Christianos etiam ipsam crucem adorare. Negat Octavius. Adversarius is, ut furciferis, maledicit. Noster (non enim eum pudet crucis Christianæ) cruciferos suo modo dici non recusat, & de sua crucis signo religioso, (quod certè majoribus olim nostris familiare fuit) respondet, quod antea Iustinus & Tertullianus scripserant, & postea Lactantinus, lib. 4. cap. 27. Nam & quanti illud fecerit Constantinus, notum est: certè ut vulgo res minus esset ignominiosa, edixit, ne deinceps sacinorosi cruci effigerentur. Non defuit tamen Iulianus Apostata, ut Cæcilius, Christianis ignominiæ causa exprobrare crucis cultum, sicut ex Cyrillo intelligi potest.

Mira est impudentia calumniæ. Eò tandem evasit, nescia quæ sacrorum monstra Christianis objicerent adversarii, & qualia demens (ut quidam poeta dixit) Ægyptus portenta colit. Audet etiam Cicilius fingere illas adorare caput asini, quamquam primus hoc non finxerit. Octavius tam putidam calumniam inficiatione depellit, & id potius de adversariis verè dici posse, recriminando probat, secutus suum Tertullianum: qui & Christianos vulgo dictos esse asinarios, & Christum ipsum auribus asininis tanquam aliquem Midam ab impio pictore expressum fuisse narrat. Talem autem confictam fabulam esse significat, quod Cornelius Tacitus mentiendo tale quippiam de Iudæis recitasset.

Verùm & ante Tacitum multis annis Apio Alexandrinus tempore Caligulæ in Iudæos accusaverat quondam ὀνολατρείαν. *Cæterum cum Iosephus tale mendacium jam refutasset, minus ignoscendum est Tacito, qui in eo perstat: minimè verò illis qui majori etiam impudentia Christianis hoc probrum aspergunt.*

Turpius est, quod Cæcilius eadem pudore clamitat, eo colore nescio quæ pudenda. Ecquò ruit impura maledicentia? Octavius suæ verecundiæ esse intelligit, id longiori oratione non refellere. Interea audire cogitur, alia non minus nefanda, cum Cæcilius declamaret, nefarios esse Christianorum cœtus antelucanos, incesto & paricidio pollutos, propè ut olim erant Romæ Bacchanalia. Octavius talia crimina non solum abs suis depellit, sed etiam retorquet in adversarios. Quàm incesta essent Romanorum sacra, non est ignotum. Nam & eorum poeta, Nota bonæ (inquit) secreta Deæ. Diu etiam humanas victimas immolarunt: etsi in aliis gentibus hanc, non jam dico sanctam, sed sanguinariam & sceleratam feritatem reprehenderent. Est autem memorabile, quod Plutarchus in Problem. narrat, eos obtendisse ad hoc suum factum excusandum, aliorumque damnandum. Mirum vero, Christianis sacris talia objecta fuisse. Fuit tamen vetus & diuturna hæc calumnia: & quidem promiscuæ libidinis suspicionem facilè augebat quorundam credulitas, qui alios ex suo ingenio æstimant, & nocturna promiscuæ multitudinis coitio, et quia Christiani sese fratres sororesque appellarent, atque etiam osculo sese invicem excuperent. Quid dicam, osculo quosdam impudicè abusos esse, ut & fatetur et conqueritur Clemens Alexandrinus in Pædagog. Christiani satis multa castissimi sui pudoris testimonia opponebant. Sed nihil audit impudens malevolentia, quæ ut linguam habet intemperantem, sic neque frontem, neque aures habet. Sanè et olim Apionem

pionem tale quippiam de Iudæorum cætibus confinxisse narrat Iosephus. Ergo nihil nostris tali infamia oppressis aliud superfuit, quàm, quod scite et eleganter Æschylas ait, τὴν ἀλήθειαν ἀνατιθέναι τῷ χρόνῳ. *Non erant impostores, qui verba darent: non homines clamosi et impotentes. qui conviciis, maledictis, libellis famosis adversarios vicissim opprimere vellent. Rebus ipsis falsum refellere, et eo tandem modo vincere sedendo et silendo mallebant: et bona interea conscientia sese sustentabant atque consolabantur. Sic bonam causam agebant bene.*

Mirum rursus, Cæcilio tam insolentem visam esse illam inter eos fraterni nominis communionem, cum et ipse Vlpianus scripserit, eum qui fraterna charitate diligitur, etsi frater non sit, recte tamen fratrem simpliciter appellari. quod et in libros Iuris relatum est, L. 58. De hæred. instit. Quinimo et olim ipsos Essæos, ante tempora Christianorum, ita sese invicem compellasse didici ex quodam Philonis fragmento, quod extat apud Eusebium περὶ παράσου.

Horribilius est alterum quod obiiciebatur crimen infanticidii: cepitq; hæc calumnia paulo post tempora Trajani, et ad Constantini ætatem perduravit; et quidem cum tragica suspicione cujusdam cœnæ Thyasteæ. Sed unde hæc suspicio? An quia Christiani dicere solerent se vesci corpore et sanguine Christi, sicut è diverso narrat Augustinus quosdam aliquando existimasse, ab Christianis adorari Cererem et Bacchum, cum audirent in eorum mysteriis tanti fieri panem & vinum: neque alioqui rem intelligerent. Quid dicam, quod Epiphanius narrat, quosdam hæreticos, qui Gnostici & Cataphryges & Pepuziani appellabantur, se vero Christianos esse mentiebantur, commisisse, quod hic Cæcilius omnibus Christianis objicit? Sed an æquum fuit, ut viris bonis propterea affingeretur, quod ab iis

erat alienissimum? Adversarii loco probationis obtendebant famam & rumorem. Sed nullo quoque jure id fieri, leges civiles pro nostris respondebant. et ipse Quintilianus dixit, nulli non innocentissimo accidere posse fraude inimicorum falsa vulgantium, ut siniſtro rumore laboret. Quàm verò procul absent Christiani abs omni homicidio, satis Octavius ostendit, cum ne homicidium quidem in ludis gladiatoriis spectare eos per suam religionem potuisse narrat. quod & antea Theophilus dixit contra Autoly. & eodem tempore Athenagoras in Apolog. & latius Tertullianus in lib. de Spectac. & postea Lactantius lib. sext. cap. vigesimo. Sed neque cæsæ pecudis sanguinem gustasse nostros Minucius affirmat, sicuti & Tertullianus. Sic enim quam Apostoli repetitam Nohæ legem rursus tulerant, multis seculis nostri diligenter observarunt, non minus quam Apostolicum in eadem Synodo decretum περὶ πορνείας. Certè quam honestum, religiosum, pudicum castumque fuerit Christianorum solenne convivium, quod Ἀγάπην appellabant: Cæcilius, si verum ingenue dicere, quàm improbe mentiri nolsisset, intelligere potuerat non solum ex Tertulliani nostri apologia, sed & sui Plinii quadam ad Trojanum epistola. Sed petulantiam projectæ maledicentiæ quid refrenare posset? Dixi de eo convivio plura in annotationibus ad illam Epistolam, quæ jam repetere nihil attinet. Vtut autem nocturni Christianorum cœtus innoxii essent, tamen obstabat lex duodecim Tab. multis decretis confirmata & gravia erant judicia de collegiis illicitis. Nostri verò respondebant, nihil Reipubl. esse periculi à suis coitionibus, quia essent alienissimi ab omni vel ambitione vel ullius dignitatis cogitatione, nihilque esset in Republ. quod affectarent, sed sua essent privata conditione contenti, ut Tertullianus in Apologet. respondet.

Cæterum ut jam preteream reliqua capita vel accusationis Cæcilianæ, vel Octavianæ defensionis, illud obser-

observare juvat: cum] calumniator ingeniosus et acer nihil non vel confingat vel exaggeret, & Majestatis quædam leviora crimina adjungat: præteriisse crimen perduellionis, quod & alii antea objecerant, & ad reos statim opprimendos in primis idoneum esse videbatur. An id dissimulavit, quia ne tenuis quidem ejus essit suspicio? Fuit certè perpetua hæc Majorum nostrorum gloria, quod nullis injuriis tam irritari potuerint, ut in principes aut tyrannos, etsi ab iis indignissime vexarentur, hostili animo essent, aut ullius adversus eos conjuratis conspirationibus (quæ tamen alioqui & speciosæ & frequentes tunc erant) assentirentur: aut quid sua patientia, tolerantia, modestia, continentia dignum esset, non meminissent. Tantum abest ut essent aut turbulenti aut seditiosi, aut immani cupiditate ultionis abriperentur. Nam etsi ea multitudine septi essent, ut facilè possent conficere quod in hoc genere instituissent, tamen fas non esse putabant. Et verò sua alioqui religionis et principia justulissent, & fundamenta evertissent. Imo vero humanæ societatis vincula omnia dissolvissent. Quid multi etiam philosophi ambitiose prædicarent de tyrannicidio, notum erat. Sed nostri talibus flagellis incendi se non patiebantur: tantum abest ut religionis nomine ad publicum paricidium incitarentur. Nihil est prætermissum quod eos inflammare posset, & furor fieri dicitur læsa sæpius patientia. Sed eos religio continuit, & ad invictam modo patientiam armavit. Id verò, de quo etiam quæri hoc tempore audio & miror, perpetua plurium seculorum historia nos aliàs confirmabimus. Illud modo breviter attingam, quod Minucius dicere potuit, ac paulo ante ejus ætatem accidit.

Tertullianus ad Scapulam, Circa Majestatem (inquit) Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani vel Nigriani vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani. *Juvat & alterum ejusdem Tertulliani locum, cujus memoriam*

veterem hisce temporibus revocari plurimum interest, ascribere. Unde (inquit in Apolog.) & Cassii & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? Unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? Unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? De Romanis (ni fallor) id est, de non Christianis. *Ne hunc quidem locum ex historia illustrata gravabor. Avidius Cassius, Syrix Legatus, adversus M. Antonium Imperatorem surrexerat, cum prætexeret se Repub. restituere atque conservare velle, quam Marci dissoluta indulgentia pessundaret. Christiani tamen qui in Marci exercitu adversus Marcomannos tam frequentes fuerunt, Cassianæ factioni nulli fuerunt. Commodum impurum tyrannum & nostris infestissimum domi strangulari Romani curarunt, qui illi maximè erant familiares. An his Christianus ullus adfuit? Septimo Severo, qui ad Imperium gladiatorio animo viam affectabat, sese opposuit Pescennius Niger in Syria, & deinde Clodius Albinus in Britannia Galliaque, cum uterque tam bono jure armatus, quàm Severus, sibi esse videretur. Nam & ipse Tertullianus in libro de Pallio, hosce non minus quàm Severum, Augustos aliquando agnovit atque appellavit. Christiani tamen in eorum vel exercitu vel factione nulli inventi sunt. Plautianus, qui Principi proximus erat, et post eum maximæ auctoritatis, ut Severus et Caracalla à quibus fiebant multæ crudeliter jugularentur, immittit in curiam suum Præfectum, et eodem paulò post irrumpit. An Plautianum Christiani secuti sunt, quorum interesse videbatur tyrannos illos tolli? Imo vero potius Severum jam decumbentem illi suo etiam oleo curarunt sanaruntque, ut testis est Tertullianus ad Scap. ubi et solentes Ecclesiæ preces pro principibus commemorat.* Tum addit: Ex divina patientiæ divinæ agere nos satis manifestum est, cum tanta hominum

num multitudo, pars pene major civitatis cujuſque, in ſilentio & modeſtia agimus. Abſit enim, ut indigne feramus ea nos pati, quæ optamus: aut ultionem à nobis aliquam machinemur, quam à Deo expectamus? *Non diſſimilia ſunt, quæ repetit in Apolog. et digna ſunt, quæ his quoque temporibus inculcentur. Certè ait Chriſtianos facile paucis faculis vel una nocte potuiſſe ſeſe ulciſci, ſi aut fuiſſent aut eſſe voluiſſent (quod tamen jam à temporibus Neronis dicebantur) incendiarii.* Sed abſit (inquit) ut aut igni humano vindicetur humana ſecta, aut doleat pati, in quo probatur. *Ait, illis ſi apertè agere et vim ut repellere voluiſſent, minime defuiſſe vim numerorum et copiarum.* Sed (inquit) apud iſtam diſciplinam magis occidi licet, quàm occidere. *Ait, illos etiam ſine armis potuiſſe vincere ſedendo, et vacuum Romanis ſuum orbem relinquendo, ſi alio migrare voluiſſent. Tum enim defuiſſent quibus imperaſſet Romanus Imp. Adeo pauci ſupererant, qui non eſſent Chriſtiani. Sed noſtros et cives manere voluiſſe, et ad hoſtes Romanorum tranſire noluiſſe ſignificat, et interea tamen à Romanis appellatos eſſe non hoſtes modo, ſed et principum et humani generis hoſtes. Cæterum tam injuſta et aperta fuit hæc injuria, ut ipſos tandem hoſtes Chriſtianorum puduerit tamen ingrate agere, et loqui impudenter. Ergo Cecilius, quantumvis eſſet impudens, erubuit iis aliquod perduellionis crimen affingere. Quidvis aliud objicere, carpere, mentiri, calumniari maluit. Sed neque Chriſtianis aſcribit cauſam publicarum calamitatum: quod tamen eo tempore alii adverſarii odioſe facere imprimis ſolebant. Triſtiſſima ſane ætate Minucii erat facies Romani Imperii, horribiliſque dilaceratio atque confuſio. Quid dicam genus omne malorum tunc inundaſſe? orbemque et concuſſum et permixtum bellis, incendiis, inundationibus, terræ motu, civitatum ruinis, gentium regnorumque exci-*

diis, denique confectum & fame & peſte publica? Non committit tamen Cæcilius, ut (quod vulgus tunc calamitabat, & ante poſtque multis ſeculis iactatum eſt) calumniaretur, Chriſtianis totum illud chaos acceptum ferri debere, eorumque ſanguine eſſe expiandum. Ante Minucii ætatem Tertullianus, Si (inquit) Tiberis aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi lues, ſtatim CHRISTIANOS AD LEONEM acclamatur. Non minus odioſa & immanis erat acclamatio tempore Cypriani, ut ex huius ad Demetrianum epiſtola ſatis apparet. Eadem & tempore Arnobii. Nam & hic in ſuis adverſus gentes libris laborat, ut hac publici odii & invidiæ flamma noſtros liberet. Quid ipſe poſtea Symmachus? Certe dignus erat, qui audiret, quod aliquando Romæ poſt mortem Commodi Imper. acclamatum eſt. DELATORES AD LEONEM. Sed noſtri abs ſanguine & ultionis cupiditate erant alieni. Ambroſius non paſſus eſt eum in crimine tam falſo diutius exſultare. Sed cum non multo poſt urbs ipſa capta atque direpta fuiſſet, non erubuerunt impii calumniatores talem poſtremo cladem religioni Chriſtianæ aſcribere: coactuſque eſt rurſus Auguſtinus tam terræ maledicentiæ occurrere. Nam et propterea ſe ſuos de Civitate Dei libros ſcripſiſſe fatetur. Agit ergo minus malicioſe Cæcilius, qui aliorum exemplo talem facem in noſtros non contorquet, neque eorum innocentiam tam indigne onerat. Imo vero iis, ut miſeris, ut victis, ut ſervis, ipſe tanquam magnis victoriis elatus, et ſumma felicitate cumulatus, ſuperbe inſultat: et hoc nomine tam illorum religionem faſtidioſe deprimit, quàm ſuam glorioſe attollit ſuperſtitionem. Sic enim profani homines ex fortuna et rerum ſucceſſu pendent. Sic ipſa Cicero pro Flacco contumelioſe exagitat Iudæorum et gentem et ſacra. Sed et Apionem Iudæis ſervitutem, et ærumnas, tanquam falſæ religionis teſtimonia, confidenter objeciſſe,

ex

ex Iosepho intelligimus; Mirum vero, post tempora quoque Constantini. Iulianum Imperatorem nostros eadem ratione impetiisse, sicuti ex Cyrilli responsionibus cognoscimus. Quanto id magis potuit Cæcilius, qui Christianos, nisi afflictos, miseros, pauperes, nullos viderat? Itaque Magno supercilio & fastu & contemptu in eos despicit, & tanquam καθαρματα καὶ περιψήματα (utor Apostoli verbis) proculcat Sed Thrasonicos ejus spiritus altiori animo despicit Octavius, iisque sanctam quandam superbiam opponit, qua, et in paupertate divites, et in servitute liberi, et in media denique morte victores essent nostri. Vt autem Cæcilius initio dispumans, et intemperanter convicia profunderet, et minus efflaret, et ampullas horribiles projiceret, denique Christo insultaret: tamen veris victus paulo post cedit nec arbitri judicisque Minucii sententiam expectat, sed ultro illi occurrit. Admirabilis profecto conversio, præsertim tam repentina; Sed ea ostendit sanabiles multo Romæ fuisse, qui videbantur alioqui depositi et deplorati: veritati vero errorem facile cedere. Ergo Cæcilius quadam veluti in jure cessione Octavio vindicanti addici poterat. Certe vinci dedique non recusat, et Octavianæ orationis quodam quasi fulmine perculsus, tanquam alter quidem Paulus, subito religionem, quam ignoraus oppugnaverat, admonitus complectitur. Vellem autem Minucius nobis quoque exposuisset totam hujusce μετανοίας historiam: ut et qua lege, qua conditione, quibus sponsoribus, quo ritu, qua ceremonia, Cæcilius Romam reversus, in Ecclesiæ collegium et communionem cooptatus fuerit, intelligeremus. Nam et antiqui illius moris memoria expetenda est. Sed quod Hieronym. ad Chronica Eusebii et Augustinus. lib. 8. Confess. narrant de duobus aliis ejusdem et conditionis et ordinis, et gentis, et ingenii viris, Arnobio et Victorino: cogitemus factum quoque esse de Cæcilio. Imo vero hic Cæcilius fatetur,

ſeſe poſteaquam intellexit, quid non ſit vera religio, deſiderare intelligentiam, cognitionem, inſtitutionem religionis veræ. eam vero catecheſim in diem ſequentem fuiſſe rejectam Minucius ſcribit. Sed tanto magis doleo alteram hanc ſcholam, quæ Minuciani libri optima et maxima pars fuiſſet, non editam eſſe: ſaltem non extare. Nam neque ſatis eſt falſum refellere: verum etiam docere oportet: ut et quid non ſit, et quid ſit Deus aut religio, exponatur. Sed bene habet: quod hic deſideramus, ſarcire poteſt Auguſtini liber de Catech. rud. qui et leges et formulam veteris catecheſeos eleganter deſcribit: et quomodo ſit agendum cum doctis et literatis, etiam monet: neque diſſimilem Minucii ætate eredo catecheſim fuiſſe: et his quoque temporibus non obſervari miror. Iuvat autem, ut Cæcilium audivimus accuſatorem et adverſarium, nunc rebus converſis ſpectare catechumenum. Catechumeni tunc etiam appellebantur Auditores, vel Audientes, ſicuti ex multis Tertulliani locis apparet: eranteque imprimis dociles minimeque refractarii: quod et ipſe Lucianus in Philopat. indicat. Contentioſæ itaque diſputationes nullæ cum iis erant: ſed placidis monitionibus religio docebatur. Poſt catecheſim, qui jam ſua nomina Eccleſiæ dederant, ut baptiſmo initiarentur, appellati ſunt competentes eorumque rurſus in ordine Cæcilium jam noſtrum conſpicere juvat. Poſt baptiſmum candidatus denique particeps fiebat τῆς μυσηείων, à quibus antea procul abeſſe jubebatur. Neque ſane de iis, aut promiſcue diſputare, aut coram profanis hominibus diſſerere, Majores noſtri ſolebant. Teſtis eſt Theodor. in Eran. Nam illa religioſius atque adeo timidius tractanda eſſe ſentiebant: & quorſum alioqui res evaderet, longe proſpiciebant. Itaque licet cum accuſaretur eorum συνάξεις magna cauſa eſſe videretur, cum

expone-

exponere deberent quicquid iis ageretur, tamen de myſteriis nihil dicunt in foro, neque de iis cum adverſariis aut contendunt aut litigant.

Atque hæc quidem hactenus breviter præmonere viſum fuit, ut ad Octavii Minuciani lectionem, viam veluti præmunirem, quæ & Chriſtianarum antiquitatum memoriam vobis commendet, & ad eam renovandam nos excitet, qui & alioqui Romanas tanto ſtudio perſequimur. Atque utinam qui Romæ ſunt docti homines, & nullum non etiam lapidem revolvunt, nullamque non in ipſis lapidibus litteram obſervant, ut antiquæ Reip. aliquid eruant: veteris quoque Eccleſiæ monumenta (quibus eadem urbs abundat) colligerent, pluresque, qui in ea & vixerunt, & ſepulti ſunt, Minucios excitarent. Satis jam ſatis eſt novorum de religione libellorum. Veteribus potius in lucem revocandis hujus generis reliquiis operam demus: & ſimus aliquando doctæ antiquitatis potius quam inanis novitatis ſtudioſi: Majoremque noſtrorum imagines & intueamur, & aliis, ne novi homines eſſe forte videamur oſtentemus. Neque tamen, etſi eadem eorum religio animuſque idem fuerit, eadem quoque ſemper facies fuit, idemve ſtatus, non enim ſemper vexati abjectique jacuerunt, neque tam aut ingrati aut inepti fuerunt, ut optimo jure optimaque conditione eſſe recuſarint, cum hoc iis licuit per principes Chriſtianos: neque tam fatui, ut hoc beneficio non uterentur neque tam iniqui, ut ſi quid in ſuis imperatoribus deſiderarent, paganorum (ut loquimur) tyrannorum loco eos haberent: neque tam moroſi, ut publicæ tranquillitati nihil quicquam condonarent. Loquor de iis, qui non fuerunt degeneres. Sed liberæ Eccleſiæ ſplendorem non videt Minucius. Servientis modo ſqualloremvidet. Noſtrum vero eſt, utrumque ſtatum & utriuſque temporis conditionem recte conſiderare atque diſcernere: & hoc externæ (ut ita loquar) formæ temporumque diſcrimen

prudenter

prudenter obſervare, ut & antiquitatis memoria, & majorum noſtrorum exemplis recte utamur. Hic enim & prudentia magna & cautione maxima opus eſſe fateor: eo cum lex nova rogatur, fertur ſæpe illud UTI ROGAS, ſæpius iſtud ANTIQUO nobis ut occurrat atque placeat neceſſe eſt, reſque poſtulat, Inſculptum Romæ in veteri marmore eſſe dicitur, CANDIDA FULVO NOBILIOR AVRO FELIX ANTIQVITAS. Sed ejus præjudiciis infeliciter abuteremur, niſi ſi liberum integrumque judicium in iis diſcernendis atque deligendis adhibeamus: ne vel confuſe omnia miſceamus, vel malicioſe prætereamus, quæ imitari nos oportet, vel etiam quæ huic ætati non conveniunt, intemperanter urgeamus. Cùm olim de teſtamentis ageretur, lex quædam civilis reſpondit retinendum eſſe morem fidelißimæ vetuſtatis. L. XVIII. C. de teſtam. Cumque de finibus & ordine gubernationis Eccleſiaſticæ quereretur, audita in Niceno concilio eſt illa vox, ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΡΑΤΕΙΤΩ Nulla tamen fuit ſuperſtitio, quæ intemperanter atque impotenter urgerent, quod Reip. ſalus repudiaret. Et ut ſapientes Iuris conſulti, ubi de Magiſtratuum jure quæſtio eſſet, graviter reſpondebant, non ſolum ſpectandum eſſe, quid Romæ factum ſit, ſed etiam quid fieri debeat. L. duodecima, De offic. Præs. Sic etiam ſpectare debemus non ſolum quid majores noſtri fecerint, ſed & quo tempore, & qua conditione, quive fini neque non meminiſſe quoque oportet, quod Lex quædam monet, non tam exemplis quam legib. judicandum eſſe. Ergo facio perlubenter, ut & Iuriſprudentiam & hiſtoriam conjunctim aut colam, aut ſaltem colendam eſſe ſæpe profitear: & quidem utramque in utroque genere, humanarum dico & divinarum rerum, ſive civilium & Eccleſiaſticarum. Nam & earum intelligentia atque memoria talem horum ſtudiorum conjunctionem

nem requirit: ut ſi Tiberius Imperator recte judicavit militarem diſciplinam (quod ait Suetonius) ex antiquitate eſſe repetendam: nos multo magis ſentiamus rectiuſque dicamus civilem & Eccleſiaſticam bona fide judicioque bono inde repeti debere. Interea vero, quia varie & periculoſe hic errari poſſe ſentio, iterum iterumque obteſtabor omnes bonos & cordatos, ut à factionibus auerſi, et à ſtudio partium alieni, primum vetuſtati tantum auctoritatis tribuant, quantum illi debetur: deinde placide cogitent atq; obſervent non ſolum quid veteres Chriſtiani, tempore Minucii, facerent, cum aliud non poſſent, ſed & quid optarent et ubi poſſent, faciendum eſſe ſtatuerent: & vero quid tandem, cum liberi fuerunt, fecerunt, ut & Rempub. & Eccleſiam recte conſtituerent.

MARCI MINUCII FELICIS OCTAVIUS.

De IDOLORUM VANITATE.

COGITANTI mihi, & cum animo meo Octavii boni & fidelissimi contubernalis memoriam recensenti tanta dulcedo & affectio hominis inhæsit, ut ipse quodammodo mihi viderer in præterita redire non ea quæ jam transacta & decursa sunt recordatione revocare. Ita ejus contemplatio; quantum subtracta est oculis, tantum pectori meo, ac pæne intimis sensibus implicata est nec immerito discedens vir eximius & sanctus; immensum sui desiderium nobis reliquit: utpote cum & ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut & in ludicris & seriis, pari mecum voluntate concineret eadem velle vel nolle: crederes unam mentem in duobus fuisse divisam. Sic solus in amoribus conscius ipse, socius in erroribus: & cum discussa caligine de tenebrarum profundo in lucem sapientiæ & Veritatis emergerem, non respuit comitem, sed, quod est glorioſius, præcucurrit. Itaq; cum per universam convictus nostri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volveretur, in illo præcipue sermone eius mentis meæ resedit intentio, quo Cæcilium superstitiosis vanitatibus etiam nunc inhærentem disputatione gravissima ad veram religionem reformavit. Nam negotii,

tii & vilendi mei gratia Romam contenderat, relicta domo, conjuge, liberis, & quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus loquelam ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem, Quo in adventu ejus non possum exprimere sermonibus, quanto quamque impatienti gaudio exultaverim: eum augeret maxime lætitiam meam amicissimi hominis inopinata præsentia. Igitur post unum & alterum diem cum jam & aviditatem desiderii frequens assiduitatis usus implesset; & quæ per absentiam mutuam de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus, placuit Ostiam petere amœnissimam civitatem, quod esset corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda & apposita curatio. Sane & ad vindemiam feriæ judiciariam curam relaxaverant. Nam id temporis, post æstivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat. Itaque cum diluculo ad mare inambulando littore pergeremus, ut & aura aspirans leniter membra Vegetaret, & cum eximia voluptate molli vestigio cedens arena subsideret, Cæcilius simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis pressit. Tunc octavius ait: Non boni viri est, Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inherentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, & unctos & coronatos: cum scias hujus erroris non minorem ad te quam ad ipsum infamiam redundare. Cum hoc sermone ejus medium spatium civitatis emensi, jam liberum littus tenebamus. Ibi arenas extimas velut sterneret ambulacro perfundens lenis unda tendebat. Et ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, ersi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram tamen crispis, torosisque ibidem erroribus delectati perquam sumus, eum in ipso æquoris limine plantas tingeremus, quod vicissim

nunc

nunc adpulſum noſtris pedibus adluderet fluctus, nunc relabens, ac veſtigia retrahensin ſeſe reſorberet. Senſim itaq; tranquilléq; progreſſi, oram curvi molliter littoris, iter fabulis fallentibus legebamus. Hæ fabulæ erant Octavii diſſerentis de navigatione narratio. Sed ubi eundi ſpatium ſatis juſtum cum ſermone conſumpſimus, eandem emenſi viam rurſus verſis veſtigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, ubi ſubductæ naviculæ ſubſtratis roboribus, à terrena labe ſuſpenſæ quieſcebant, pueros videmus certatim geſtientes, teſtarum in mare jaculationibus ludere. Is luſus eſt teſtam teretem jactione fluctuum levigatam, legere de litore, eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum, atq; humilem, quantum poteſt ſuper undas inrotare: ut illud jaculum vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel ſummis fluctibus tonſis emicaret, emergeret, dum aſſiduo ſaltu ſublevatur. Is ſe in pueris Victorem ferebat, cujus teſta & procurrit longius, & frequentius exiliret. Igitur cum omnes hac ſpectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, ſed tacens, anxius ſegregatus, dolere neſcio quid vultu fatebatur. Cui ego: Quid hoc eſt rei? cur non agnoſco, Cæcili, alacritatem tuam illam? & illam oculorum etiam in ſeriis hilaritatem requiro? Tum ille: Jamdudum me Octavii noſtri acriter angit & remordet oratio, qua in te invectus objurgavit negligentiæ, ut me diſſimulantur gravius argueret inſcientiæ. Itaque progrediar ulterius: de toto & integro mihi cum Octavio res eſt. Si placet ut ipſius ſectæ homo cum eo diſputem, jam profecto intelliget facilius eſſe in contubernalibus diſputare, quam conſerere ſapientiũ modo. In iſtis ad tutelã balnearum factis, & in aliũ procurrentibus petrarum obicibus reſidamus, ut & requieſcere de itinere poſſimus, & intentius diſputare. Et cum dicto ejus aſſedimus, ita ut me ex tribus medium lateris ambitione protegerent: nec hoc obſequii fuit, aut ordinis, aut honoris quippe

cum

cum amicitia pares ſemper aut accipiat aut faciat: ſed ut arbiter, ut utrique proximus aures darem, & diſceptantes duos medius ſegregarem. Tum ſic CÆCILius exorſus eſt: Quamquam tibi Marce frater, de quo cum maximè quærimus non ſit ambiguum; utpote cum diligenter in utroque vivendi genere verſatus repudiaris alterum, alterum comprobaris: in præſentiarum tamen ita tibi informandus eſt animus, ut libram teneas æquiſſimi judicis, nec in alteram partem propenſus incumbas, ne, non tam ex noſtris diſputationibus nata ſententia, quam ex tuis ſenſibus prolata videatur, proinde ſi mihi quaſi novus aliquis, & quaſi ignarus partis utriuſque confidas, nullum negotium eſt patefacere, omnia in rebus humanis dubia, incerta, ſuſpenſa: magiſque omnia veriſſimilia, quam vera: quo magis mirum eſt, nonnullos tædio inveſtigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temere ſuccumbere, quam in explorando pertinaci diligentia perſeverare. Itaque indignandum omnibus indoleſcendumque eſt, audere quoſdam, & hoc ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes artium etiam ſordidarum, certum aliquid de ſummarum, ac majeſtate diſcernere, de qua tot omnibus ſeculis ſectarum plurimarum uſque adhunc ipſa philoſophia deliberat: nec immerito, cum tantum abſit ab exploratione divina humana mediocritas, ut neque quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt, neq; quæ infra terram profunda demerſa ſunt, aut ſcire ſit datũ aut ſcrutari permiſſum, aut ſtuptare religioſum: & beati ſatis, ſatiſq; prudentes jure videamur, ſi ſecundum illud vetus Sapientis oraculum, noſmetipſos familiarius noverimus. Sed quatenus indulgentes inſano atq; inepto labori ultra humilitatis noſtræ terminos evagamur, & terram projecti, cœlum ipſum, & ipſa ſidera audaci cupiditate tranſcendimus, vel hunc errorem ſaltem non vanis & formidoloſis opinionibus implicemus. Sint principio omnium ſemina natura in ſe coëunte denſata: quis hic auctor deus?

deus? Sint fortuitis concursionibus totius mundi membra coalita, digesta, formata: quis deus machinator? Sidera licet ignis accenderit, & cœlum licet sua materia suspenderit: licet terram fundaverint pondera, & mare licet influxerit liquor: unde hæc religio, unde formido, quæ superstitio est? Homo & animal omne quod nascitur, inspiratur, attollitur elementorum ut voluntaria concretio est: in quæ rursum homo, & animal omne dividitur, solvitur, dissipatur ita in fontem refluunt, & in semet omnia revolvuntur, nullo artifice, nec judice, nec auctore: sic, congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus nebulas semper adolescere; quibus densatis coactisque nubes altius surgere; iisdem labentibus pluvias fluere; flare ventos, grandines increpare, vel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rusilare fulgura, fulmina præmicare: adeo passim cadunt, montes irruunt, arboribus incurrunt, sine delectu tangunt loca sacra & profana, homines noxios feriunt, & sæpe religiosos. Quid tempestates loquar varias & incertas? quibus nullo ordine, vel examine rerũ omniũ impetus volutatur: in naufragiis, bonorum malorumque fata mixta, merita confusa in incendiis, interitum convenire insontium nocentiumque: &, cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire: & cum belli ardore sævitur, meliores potius occumbere. In pace etiam, non tantum æquatur nequitia melioribus, sed & colitur: ut in pluribus nescias, utrum sit eorum detestanda pravitas, an optanda felicitas. Quod si mundus divina providentia, & alicuius numinis auctoritate regeretur numquam mereretur Phalaris & Dionysius regnum; numquam Rutilius & Camillus exilium, numquam Socrates venenum. Ecce arbusta frugifera, ecce jam seges cana, jam temulenta vindemia, imbri corrumpitur, grandine cæditur: adeo aut incerta nobis veritas occultatur & premitur: aut quod magis credendum est, variis & lubricis casibus,

soluta

ſoluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura ſit; quanto venerabilius ac melius antiſtites veritatis majorum excipere diſciplinam, religiones traditas colere, deos, quos à parentibus ante imbutus es timere quam noſſe familiarius, adorare? nec de numinibus ferre ſententiam, ſed prioribus credere, qui adhunc rudi ſeculo in ipſius mundi natalibus, meruerunt deos vel faciles habere, vel reges. Inde adeo per univerſa imperia, provincias, oppida, videmus ſingulos ſacrorum ritus gentiles habere, & deos colere municipes, ut Eleuſinios Cererem, Phrygas Martem, Epidaurios Æſculapium, Chaldæos Belum, Aſtarten Syros, Dianam Taurios, Gallus Mercurium, univerſa Romanos. Sic eorum poteſtas & auctoritas, totius orbis ambitus occupavit: ſic imperium ſuum ultra ſolis vias, & ipſius Oceani limites propagavit, dum exercent in armis virtutem religioſam, dum urbem muniunt ſacrorum religionibus, caſtis virginibus, multis honoribus ac nominibus ſacerdotum: dum obſeſſi, & citra ſolum Capitolium capti, colunt deos; quos alius jam ſpreviſſet iratos; & per Gallorum acies mirantium ſuperſtitionis audaciam pergunt telis inermes, ſed cultu religionis armati: dum captis hoſtilibus mœnibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur: dum undique hoſpites deos quærunt, & ſuos faciunt: dum aras extruunt etjam Ignotis numinibus, & Manibus. Sic dum univerſarum gentium ſacra ſuſcipiunt, etiam regna meruerunt. Hinc perpetuus venerationis tenor manſit, qui longa ætate non infringitur, ſed augetur: quippe antiquitas ceremoniis atq; fanis tantum ſanctitatis tribuere conſuevit, quantum adſtruxerit vetuſtatis Nec tamen temere auſim enim interim & ipſe concedere & ſic melius errare, majores noſtri aut obſervandis auguriis, aut extis conſulendis, aut inſtuendis ſacris aut delubris dedicandis operam navaverunt. Specta de libris memorias, jam eos deprehendes initiaſſe ritus

omnium

omnium religionum, vel ut remuneraretur divina indulgentia, vel ut averteretur imminens ira, aut ut jam tumens & sæviens placaretur, testis mater Idea, quæ adventu suo & probavit matronæ castitatem, & urbem metu hostili liberavit. Testes equestrium fratrum in lacu, sicut ostenderunt, statuæ consecratæ, qui anheli, spumantibus equis atque fumantibus de Persis victoriam eadem die qua fecerant nunciaverunt. Testis ludorum offensi Iovis de somno plebeii hominis iteratio: & Deciorum devotio rata. Testis & Curtius, qui equitis sui vel mole & honore hiatum profundæ voraginis coæquavit. Frequentius etiam quam volebamus, deorum præsentiam contempta auspicia contestata sunt. Sic, Allia nomen infaustũ. sic Claudii, & Iunii non prœliũ in Pœnos, sed ferale naufragiũ esi. & ut Thrasymenus Romanorũ sanguine & major esset & decolor, sprevitauguria Flaminius: et ut Parthos signa repetamus, dirarum imprecationes Crassus et meruit, et irrisit. Omitto vetera, quæ multa sunt, et de deorum natalibus, donis, muneribus: negligo carmina poetarum: prædicta etiam de oraculis fata transilio, ne vobis antiquitas nimium fabulosa videatur. Intende templis ac delubris deorum, quibus Romana civitas et protegitur et ornatur; magis sunt augusta numinibus incolis, præsentibus, inquilinis, quam cultus insignib. et munerib. opulenta. Inde adeo pleni et mixti deo vates futura præcerpunt, dant cautelam periculis morbis medelam, spem afflictis, opem miseris, solatium calamitatibus, laboribus levamentum. etiam per quietem deos videmus, audimus, agnoscimus, quos impie per diem negamus, nolumus, pejeramus. Itaque cum omnium gentiũ de diis immortalibus, quamvis incerta sit vel ratio, vel origo, maneat tamen firma consensio neminem fere tanta audacia, tamque irriligiosa nescio qua prudentja tumescentem, qui hanc religionem tam vetustam, tam utilem, tam salubrem dissolvere aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyre,

næus-

nxus vel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen appoſuit antiquitas, qui uterque nullos deos aſſeverando, timorem omnem, quo humanitas regitur, veneration emque penitus ſuſtulerunt: nunquam tamen in hac impietatis diſciplina ſimulatæ philoſophiæ nomine atq; auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagoram Athenienſes viri, conſulte potius, quam profane de divinitate diſputantem, & expulerint ſuis finibus, & in concione ejus ſcripta deuſſerint: quid? homines (ſuſtinebitis enim me impetum ſuſceptæ actionis liberius exerentem) homines, inquam, deploratæ illicitæ, ac deſperatæ factionis graſſari in deos non ingemiſcendum eſt? qui de ultima fece collectis imperitioribus & mulieribus credulis, ſexus ſui facilitate labentibus, plebem profanæ conjurationis inſtituunt; quę nocturnis congregationibus, & jejuniis ſolemnibus, & inhumanis cibis, non ſacro quodam, ſed piaculo fœderantur. latebroſa & luci fugax natio, in publicũ muta, in angulis garrula. templa ut buſta deſpiciunt, deos deſpuunt, rident ſacra, miſerentur. miſeri! ſi fas eſt, ſacerdotum honores & purpuras deſpiciuunt, ipſi ſeminudi proh! mira ſtultitia & incredibilis audacia! ſpernunt tormenta præſentia, dum incerta metuunt & futura; & dum mori poſt mortem timent, interim mori non timent. ita illis pavorem fallax ſpes ſolatia rediviva blanditur. Ac jam, ut fecundius nequiora proveniunt, ſerpentibus in dies perditis moribus, per univerſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ coitionis adoleſcunt. Eruenda prorſus hæc, & execranda conſenſio. Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mutuo pæne antequam noverint: paſſim etiam inter eos quædam libidinum religio miſcetur: ac ſe promiſcue appellant fratres, & ſorores, ut etiam non inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, maxima & varia & honore præfanda ſagax fama

loquere-

loqueretur. Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari: digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia, & quaſi parentis ſui adorare naturam. neſcio an falſa, certe occultis ac nocturnis ſacris appoſita ſuſpicio. & qui hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia eorum ceremonias fabulatur, congruentia preditis ſceleratiſque tribuit altaria, ut id colant quod merentur. Jam de initiandis tirunculis fabula tam deteſtanda quam nota eſt: infans farre contectus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui ſacris imbuatur: is infans à tirunculo farris ſuperficie quaſi ad innoxios ictus provocato cæcis occultiſq; vulneribus occiditur: hujus, proh nefas! ſitienter ſanguinem lambunt, hujus certatim membra diſpertiunt, hac fœderantur hoſtia, hac conſcientia ſceleris ad ſilentium mutuum pignorantur. hæc ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora. Et de convivio notum eſt. paſſim omnes loquuntur. id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio. ad epulas ſolemni die coëunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus ſexus omnis homines, & omnis ætatis. illic poſt multas epulas, ubi convivium caluit, & inceſtæ libidini ebrietatis fervor exarſit, canis qui candelabro nexus eſt, jactu offulæ ultra ſpatium lineæ qua vinctus eſt, ad impetū & ſaltum provocatur: ſic everſo & extincto conſcio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per incertum ſortis: &, ſi non omnes opera, conſcientia tamen pariter inceſti; quoniã voto univerſorum appetitur, quidquid accidere poteſt in actu ſingulorũ. Multa preterea conſultò: nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut pleraq; omnium vera declarat ipſius pravæ religionis obſcuritas. Cur etenim occultare & abſcondere quidquid illud colunt magnopere nituntur? cum honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint: cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra, nun-

nunquam palam loqui, nunquam libere congregari, niſi illud qnod colunt & interpriunt, aut puniendum eſt, aut pudendum? Unde autem, vel quis ille, aut ubi deus unicus, ſolitarius, deſtitutus; quem non gens libera, non regna, non ſaltem Romana ſuperſtitio noverunt? Judeorum ſola & miſera gentilitas unum & ipſi deum, ſed palam, ſed templis, aris victimis cerimoniiſque coluerunt. cujus adeo nulla vis, nec poteſtas eſt, ut ſit Romanis numinibus cum ſua ſibi natione captivus. At etiam Chriſtiani, quænam monſtra, quæ portenta confingunt? Deum illū ſuum, quem nec oſtendere poſſunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique, & occultas cogitationes diligenter inquirere: diſcurrentē ſcilicet, atq; ubiq; præſentem: moleſtū illum volunt, inquietum, impudenter etiam curioſum. ſiquidem adſtat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec ſingulis inſeruire poſſit per univerſa diſtrictus, nec univerſis ſufficere in ſingulis occupatus. Quid? quod toti orbi, & ipſi mundo cum ſideribus ſuis minantur incendium, ruinam moliuntur. quaſi aut naturæ divinis legibus conſtitutus æternus ordo turbetur; aut rupto elementorū omnium fœdere, & cœleſti compage diviſa, moles iſta, qua continetur & cingitur, ſubruatur. Nec hac furioſa opinione contenti aniles fabulas adſtruunt & annectunt. renaſci ſe ferunt poſt mortem & cineres & favillas: & neſcio qua fiducia mendaciis ſuis invicem credunt. putes eos jam revixiſſe. anceps malum, & gemina dementia! cœlo & aſtris, quæ ſic relinquimus ut invenimus, interitum denuntiate: ſibi mortuis, extinctis, qui ſicut naſcimur, & interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas. quaſi non omne corpus, etſi flammis ſubtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram reſoluatur; nec interſit, utrum feræ diripiant, an maria conſumant: an humus contegat, an flamma ſubducat cum cadaveribus omnis ſepultura, ſi ſentiunt, pœna

ſit;

sit: si non sentiunt, ipsa conficiendi celeritatate medicina. Hoc errore decepti beatam sibi, ut bonis, & perpetuã vitã mortuis pollicentur; ceteris, ut injustis pœnam sempiternam. Multa ad hæc suppetunt, ni festinet oratio. Injustos ipsos magis, nec laboro, jam docui. quanquam etsi justos darem, culpam tamen, vel innocentiam fato tribui sententiis plurimorum & hæc vestra consensio est. Nam quidquid agimus, ut alii fato, ita vos Deo dicitis. sic sectæ vestræ non spontaneos cupere, sed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis qui sortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen sciscitari; utrum ne cum corporibus quibus; ipsisne, an innovatis resurgatur. Sine corpore? Hoc, quod sciam, neq; mens, neq; anima, nec vita est. ipso corpore? sed jam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo novus nascitur, non prior ille reparatur. & tamẽ tanta ætas abiit, secula innumera fluxerunt, quis unus ullus ab inferis vel Protesilai sorte remeavit, horarum saltẽ permisso cõmeatu, vel ut exemplo crederemus? Omnia ista figmenta male sanæ opinionis, & inepta solatia à poetis fallacib. in dulcedine carminis lusa; à vobis nimirum credulis in deum vestrũ turpiter reformata sunt: nec saltẽ de præsentibus capitis experimentũ, quam vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant: quid post mortẽ impendeat, miseri, dum adhunc vivitis æstimati. Ecce pars vestrum & major, melior, ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame laboratis: & Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis ita aut invalidus, aut iniquus est. Tu qui immortalitatem postumam somnias, cum periculo quateris, cum febribus ureris, cum dolore laceraris, nondum conditionẽ tuam sentis? nondum agnoscis fragilitatem? invitus miser infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia, ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, etiã non adorandæ, sed subeundæ cruces: ignes etiam quos & prædicitis & timetis: ubi deus ille qui subvenire reviviscentibus potest,

viventibus non poteſt? Nonne Romani ſine veſtro deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto veſtriq; dominatur? vos vero ſuſpenſi interim atq; ſolliciti, honeſtis voluptatibus abſtinetis; non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis, convivia publica abſq; vobis; ſacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis, non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honeſtatis: reſervatis unguenta funeribus: coronas etiam ſepulcris denegatis, pallidi trepidi, miſericordia digni, ſed noſtrorum deorum; ita nec reſurgitis miſeri, nec interim vivitis proinde ſi quid ſapientiæ vobis, aut verecundiæ eſt, deſinite cœli plagas, & mundi fata & ſecreta rimari: ſatis eſt pro pedibus aſpicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agreſtibus: quibus non eſt datum intelligere civilia, multo magis denegatum eſt diſſerere divina. Quamquam, ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſq; veſtrum tantus eſt ſi poterit imitetur. Ejus viri, quoties de cœleſtibus rogabatur, nota reſpoſio eſt: Quod ſupra nos, nihil ad nos. Merito ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis. quod oraculum ipſe præſenſit, idcirco univerſis eſſe præpoſitū, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet. ita, confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc fonte defluxit Arceſilæ, & multo poſt Carneadis & Academicorum plurimorum in ſummis quæſtionibus tuta dubitatio; quo genere philoſophari & caute indocti poſſunt & docti glorioſe. Quid, Simonidis melici nonne admiranda omnibus, & ſectanda cunctatio? qui Simonides cum de eo, quid, & quales arbitaretur deos ab Hierone tyranno quæretur, primo deliberationi diem petiit, poſtridie biduum prorogavit, mox alterum tantum admonitus adjunxit; poſtremo cum cauſas tantæ moræ tyrannus inquireret, reſpondit ille, quod ſibi quanto inquiſitio tardior pergeret, tanto veritas fieret obſcurior. Mea quoq; opinione, quæ ſunt dubia, ut ſunt, relinquenda ſunt: nec tot

ac

ac tantis viris deliberantibus temere & audaciter in alteram partem ferenda sententia est; ne aut anilis inducatur superstitio, aut omnis religio destruatur. Sic Cæcilius, & renidens (nam indignationis ejus tumorem affusæ orationis impetus relaxaverat:) Et quid ad hæc, ait, audet Octavius homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita postremus philosophorum? parce, inquam, in eum plaudere: neque enim prius exultare te dignum est concinnitate sermonis, quam utrinque plenius fuerit peroratum; maxime cum non laudi, sed veritate disceptatio vestra nitatur. Et quanquã magnum in modũ me subtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moveor, non de præsenti actione, sed de toto genere disputandi: quod plerumq; pro differentium viribus, & eloquentiæ potestate, etiam perspicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum est auditorũ facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus avocantur, sine delectu assentiuntur dictis omnibus: nec à rectis falsa secernunt, nescientes inesse & incredibili verum, & in verisimili mendacium. Itaque quo sæpius asseverationibus credunt, eo frequentius à peritioribus arguuntur: sic assidue temeritate decepti, culpam judicis transferunt ad incerti querelã, ut damnatis omnibus malint universa suspendere, quam de fallacibus judicare. Igitur nobis providendum est, ne odio identidem sermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem & odium hominum plerique simplicioresafferantur. Nam incaute creduli circumveniuntur ab his, quos bonos putaverunt: mox errore consimili jam suspectis omnibus, ut improbos metuunt, etiam quos optimos sentire potuerunt. Nos proinde solliciti, quod utrimque omni negotio differatur, & ex altera parte plerumque obscura sit veritas, ex altero latere mira subtilitas, quæ nonnunqam ubertate dicendi fidem confesse probationis imitetur diligenter, quarum potest, singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea vero quæ recta sunt eligere

probare, ſuſcipere poſſimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio judicis religioſi: nam perinjurium eſt, vires te actionis meæ intergreſſu graviſſimæ diſputationis infringere, cum Octavius integra & illibata habeat ſingula. Si potes reputare id quod criminaris, inquam, in commune niſi fallor, compendium protuli, ut examine ſcrupuloſo noſtram ſententiam non eloquentiæ tumore ſed rerum ipſarum ſoliditate libremus, nec avocanda, quod quereris, diutius intentio. cum toto ſilentio liceat reſponſionem Ianuarii noſtri iam geſtientis audire. Et *Octavius*: Dicam equidem ut potero, pro viribus, & adnitendũ tibi mecum eſt, ut conviciorũ amariſſimam labem verborũ veraciũ in lumine diluamus. Nec diſſimulabo, principio ita natalis mei errantẽ, vagam, lubricã nutaſſe ſententiam, ut ſit nobis ambigendũ, utrum tua eruditio turbata ſit, an vacillaverit per errorẽ. nam interim deos credere, interim ſe deliberare variavit, ut propoſitionis incerto, incertior reſpõſionis noſtræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo verſutiam nolo, non credo procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplici ſubtilis urbanitas. Quid igitur? ut qui rectam viam neſcit, ubi, ut ſit, in plures una diffunditur, quia viam neſcit, hæret anxius, nec ſingulas audet eligere, nec univerſas probare: ſic cui non eſt veri ſtabile judicium, prout infida ſuſpicio ſpargitur, ita ejus dubia opinio diſſipatur. Nullum itaq; miraculum eſt, ſi Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus jactetur æſtu, & fluctuetur: quod ne fiat ulterius convincam & redarguam, quamvis diverſa ſint quæ dicta ſunt una veritate confirmata probataque. Nec dubitandum ei de cetero eſt nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægre ſe ferre, ſtomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes imperitos, de rebus cœleſtibus diſputare; ſciat omnes homines ſine delectu ætatis, ſexus, dignitatis, rationis & ſenſus capaces & habiles procreatos: nec fortuna nactos eſſe ſapientiam: quin ipſos etiam philoſophos, vel ſi qui alii artium repertores

in

in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios, indoctos, seminudos. adeo divites facultatibus suis illigaros, magis aurum suspicere consuesse, quam cœlum. nostrates pauperes & commentos esse prudentiam, & tradidisse ceteris disciplinam. unde apparet ingenium non dari facultatibus, nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum vel dolendum, si quicumque de divinis quærat, sentiat proferat; cum non disputantis auctoritas sed disputationis ipsius veritas requiratur: atque etiam, quo imperitior sermo, hoc illustrior est: quoniam non fucatur pompa facundiæ & gratiæ, sed, ut est, recti regula sustinetur. Nec recuso, quod Cæcilius asserere inter præcipua connisus est, hominem nosse se, & circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare sit; utrum elementis concretus, an conflatus atomis, an potius à Deo factus, formatus. quod ipsum explorare & eruere sine universitatis inquisitione non possumus, cum ita coherentia connexa, concatenata sint, ut nisi divinitatis rationem diligenter excusseris, nescias humanitatis, nec possis pulchre gerere rem civilem, nisi cognoveris hanc communē omnium mundi civitatem: præcipue cum à feris belluis hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata sint prospicere, nisi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus suspectus in cœlum datus est, sermo, & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec fas nec licet ingerentem sese oculis, & sensibus nostris cœlestem claritatem. sacrilegii enim vel maximi instar est, humi quærere, quod in sublimi debeas invenire Quo magis mihi videntur, qui hunc mundi totius ornatū non divina ratione perfectum volunt, sed fortuitis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere. Quid enim potest esse tam apertum, tam confessum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris,

& quæ ſunt infra circaque luſtraveris, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo omnis natura inſpiretur, moveatur, alatur, gubernatur? Cœlum ipſum vide, quam late tenditur, quam rapide volvitur, vel quod in noctem aſtris diſtinguitur, vel quod in diem ſole luſtratur; jam ſcies quam ſit in eo ſummi modera toris mira & divina libratio. Vide & annum, ut ſolis ambitus faciat, & menſem vide ut luna auctu, ſenio, labore circumagat. Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices, ut ſit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda vero aſtrologis prolixior de ſideribus oratio; vel quod regant curſum navigandi, vel quod arandi, metendiq; tempus indicant: quæ ſingula non modo ut crearentur, fierent, diſponerentur, ſummi opificis, & perfectæ rationis eguerunt, verum etiam ſentiri, perſpici intelligi, ſine ſumma ſollertia & ratione non poſſunt. Quid? cum ordo temporum ac frugum ſtabili varietate diſtinguitur, nonne auctorem ſuum, parentemque teſtatur? Ver æque cum ſuis floribus, & æſtas cum ſuis menſibus & autumni maturitas grata, & hiberna olivitas neceſſaria: qui ordo facile turbaretur, niſi maxima ratione conſiſteret. Jam providentiæ quantæ, ne hiems ſola glacie ureret, aut ſola æſtas ardore torreret, autumni & veris inſerere medium temperamentum, ut per veſtigia ſua anni revertentis occulti & innoxii tranſitus laberentur. Mari intende, lege litoris ſtringitur; quidquid arborum eſt vide, quam è terræ viſceribus animatur. Aſpice oceanum, refluit reciprocis æſtibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluvios intuere, eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar apte diſpoſita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? quidve animantium loquar adverſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cornib. alias dentib. ſeptas, & fundatas ungulis & ſpicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas aut elatione pinnarum. Ipſa præcipue formæ noſtræ pulcritudo Deũ fatetur artificẽ: ſtatus regibus, vultus erectus

erectus oculi in ſummo, velut in ſpecula conſtituti, & omnes ceteri ſenſus velut in arce cõpoſiti. Longũ eſt re per ſingula. nihil in homine membrorum eſt, quod non & neceſſitatis cauſa ſit, et decoris: & quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus, ſed quædã unicuiq; lineamenta deflexa. ſic & ſimiles univerſi videmur, & inter ſe ſinguli diſſimiles invenimur. Quid naſcendi ratio, quid cupido generandi? nonne à Deo data eſt, & ubera partu matureſcente lacteſcant & ut tener fetus ubertate lactei roris adoleſcat! Nec univerſitati ſolummodo Deus ſed & partibus conſulit. Britannia ſole deficitur, ſed circumfluentis maris tepore recreatur. Ægypti ſiccitatem temperat Nilus: colit Euphrates Meſopotamiam pro imbribus penſat. Indus & ſerere Orientem dicitur, & rigare. Quod ſi ingreſſus aliquam domum, omnia exculta diſpoſita, ornata vidiſſes, utique præeſſe ei crederes dominum, & illis bonis rebus multo eſſe meliorem: ita in hac mundi domo, cum cœlum, terramque perſpicias, providentiam, ordinem, legem, crede eſſe univerſitatis dominum, parentemque, ipſis ſideribus, & totius mundi partibus pulcriorem, Ni forte, quoniam de providentia nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, utrum unius imperio, an arbitrio plurimorũ cœleſte regnum gubernetur: quod ipſum non eſt multi laboris aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla utique de cœlo. Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore diſceſſit? Omitto Perſas de equorum hinnitu augurantes principatum: & Thebanorum par, mortuam fabulam, tranſeo. Ob paſtorum, & caſæ regnum de geminis memoria notiſſima eſt. Generi & ſoceri bella toto orbe diffuſa ſunt, & tam magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cetera: rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis rector unus: tu in cœlo ſummam poteſtatem dividi credas, & ſcindi veri illius ac divini imperii totam poteſtatem? cum palam ſit parentem omnium Deum nec terminum; qui nativitatem omnibus

præstet, sibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit sibi ipsi pro mundo; qui universa quæcumque sunt, verbo jubet, ratione dispensat, virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior est; nec comprehendi potest, nec æstimari, sensibus major est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus quantus est notus, nobis vero ad intellectum pectus angustum est: & ideo sic eum digne estimamus, dum inestimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum sentio. magnitudinem Dei qui se putat nosse, minuit: qui non vult minuere, non novit. nec nomen Deo quæras, Deus nomen est, cum per singulos propriis appellationum iosignibus multitudo dirimenda est: Deo qui solus est, Dei vocabulum totũ est: quem si patrem dixero, terrenũ opineris; si regem, carnalem suspiceris; si dominum, intelliges utiq; mortalem. Aufer additamenta nominum, & perspicies ejus claritatem. Quid, quod omniũ de isto habeo consensum? Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quam Deum dicunt, & Deus magnus est, & Deus verus est: &, si Deus dederit. vulgi isti naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio? Et qui Jovem principem volunt, falluntur in nomine, sed de una potestate consentiunt. Audio poetas quoque unum patrem divûm atque hominum prædicantes, & talem esse mortaliũ mentem, qualem parens omnium diem duxerit. Quid Mantuanus Maro? nonne apertius, proximius, verius Principio, ait, cœlum & terras, & cetera mundi membra, spiritus intus alit, & infusa mens agitat: inde hominum, pecudumq; genus, & quicquid aliud animalium. Idem alio loco, mentem istam & spiritum Deum nominat hæc enim vera sunt: Deum namque ire per omnes terrasq; tractusq; maris, cœlumque profundum: unde homines & pecudes, unde imber & ignes. Quid aliud & ab nobis Deus, quam mens, & ratio, & spiritus prædicatur? Recensemus, si placet, disciplinam philosophorum, deprehendes eos, etsi sermonibus variis, ipsis tamen rebus in hanc

unam

unam coire & conſpirare ſententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de ſuis dictis ſapientes eſſe meruerunt. Sit Thales Mileſius omnium primus, qui primus omnium de cœleſtibus diſputavit. idem Mileſius Thales rerum initium aquam dixit: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit. Eho, altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam ut ab homine potuerit inveniri. a Deo traditum. Vides philoſophi principalis nobiſcum penitus opinionem conſonare. Anaximenes deinceps, & poſt Apolloniates Diogenes aëra Deum ſtatuunt, infinitum, & immenſum. Horum quoque ſimilis de divinitate conſenſio eſt. Anaxagoræ vero, deſcriptio & motus infinitæ mentis Deus dicitur. & Pythagoræ Deus eſt animus per univerſam rerum naturam commeans & intentus; ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. Xenophanem notum eſt omne infinitum cum mente Deum tradere: & Antiſthenem populares deos multos, ſed naturalem unum præcipuum. Speuſippum vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum noſſe. Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam Deum loquitur? Straton quoque & ipſe naturam. etiam Epicurus ille, quid deos aut otioſos fingit, aut nullos, naturam tamen ſuperponit. Ariſtoteles variat, & aſſignat tamen unam poteſtatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Heraclides Ponticus quoq; Deo divinam mentem, quamvis varie, adſcribit, alias mundo, alias menti divinæ tribuens principatum. Theophraſtus & Zenon, & Chryſippus, & Cleanthes, ſunt & ipſi multiformes, ſed ad unitatem providētiæ omnes revolvuntur. Cleanthes enim mētem, modo animum, modo æthera, plerumq; rationem Deum diſſeruit. Zenon ejuſdem magiſter naturalem legem atque divinam, & æthera interim, interdumque rationem vult omnium eſſe principium idem

interpretando Junonem aëra, Jovem cœlum. Neptunum mare, ignem esse Vulcanum, & ceteros similiter vulgi deos elementa esse monstrando, publicum arguit graviter & revincit errorem. Eadem fere Chrysippus, vim divinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem necessitatem DEUM. credit. Zenonemque interpretatione physiologiæ in Hesiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi & disserendi, Jovis partum, & ortum Minervæ, & hoc genus cetera, rerum vocabula esse non deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, & ideo quæri non oportere: Aristo Chius comprehendi omnino non posse. uterque majestatem Dei intelligendi desperatione senserunt. Platoni apertior de Deo, & rebus ipsis & nominibus oratio est; & quæ tota esset cœlestis, nisi persuasionis civilis nonnunquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in Timæo Deus est ipso suo nomine mundi parens, artifex animæ, cœlestium terrenorumque fabricator, quem & invenire difficile, præmia & incredibili potestate, & cum inveneris, in publicum dicere impossibile præfatur. Eadē fere & ista quæ nostra sunt. nam & Deum novimus, & parentem omniū dicimus; & nunquam publice nisi interrogati prædicamus. Exposui opiniones omnium ferme philosophorū, quibus illustrior gloria est, Deum unum multis licet designasse nominibus: ut quivis arbitretur aut nunc Christianos philosophos esse, aut philosophos fuisse jā, tunc Christianos. Quod si providentia mundus regitur, & unius Dei nutu gubernatur. non nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus: cum philosophorum suorum sententiis refellatur, quibus & rationis & vetustatis adsistit auctoritas. Majoribus enim nostris tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere crediderint etiam alia monstrosa, mira, miracula; Scyllam multiplicem,

Chimæram

Chimæram multiformem, & Hydram felicibus vulneribus renascentem, & Centauros equos suis hominibus implexos, & quidquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, & feras homines & de hominibus arbores atque flores? quæ si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. Similiter ac vero erga deos quoque majores nostri improvidi, credduli, rudi simplicitate crediderunt: dum reges suos colunt religiose dum defunctos eos desiderant in imaginibus videre, dum gestiunt eorum memorias in statuis detinere, sacra facta sunt quæ fuerant adsumpta solatia Deniq; & antequam commerciis orbis pateret, & antequam gentes ritus suos moresque miscerent, unaquæque natio conditorem suum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam sexu suo fortiorem aut alicujus muneris vel artis repertorē venerabatur, ut civē bonæ memoriæ; sic & defunctis præmium, & futuris dabatur exemplum. Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientium, eadem mecum recognosces. ob merita virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exsequitur, & eorum natales, patrias, sepulcra dinumerat, & per provincias monstrat: Dictæi Jovis, & Apollinis Delphici, Phariæ Isidis, & Ceteris Eleusinæ. Prodigus assumtos in deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati hominum profuere. In eandem sententiam & Perseus philosophatur, & adnectit inventas fruges & frugum ipsarum repertores iisdem nominibus, ut comicus sermo est Venerem sine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus Macedo insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suæ potestatis proditum sibi de diis hominibus à sacerdote secretum. illic Vulcanum facit omnium principem, & postea Jovis gentem; & de spicis Isidis ad hirundinem sistrum, & adsparsis membris inanem tui Serapidis sive Osiridis tumultum. Consdera denique sacra ipsa, & ipsa mysteria invenies exitus tristes, fata, & funera, & luctus, atq; planctus miserorum

deorum

deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis sacerdotibus luget, plangit, inquirit: et Isiaci miseri exdunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imitantur: mox invento parvulo gaudet Isis, exultant sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur: nec desinunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamen Ægyptia quondam, nunc et sacra Romana sunt. Ceres facibus accensis, et serpente circumdata, errore subreptam et corruptam Liberam anxia & sollicita vestigat. Hæc sunt Eleusinia. Et quæ Jovis sacra sunt? nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans ne voretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat, vagitus initus eliditur. Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniã et ipsa deformis et vetula, ut multorum deorũ mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam et semiviri sui corporis supplicio colunt. hæc jam non sunt sacra, tormenta sunt. Quid formæ ipsæ et habitus? nonne arguunt ludibria et dedecora deorum vestrorum? Vulcanus claudus Deus et debilis: Apollo tot ætatibus lævis: Æsculapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerva cæsiis, bubulis Juno: pedibus Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis: Janus vero frontes duas gestat, quasi ut aversus incedat: Diana interim est alte succincta venatrix: et Ephesia mammis multis et uberibus exstructa: et Trivia trinis capitibus, multis manibus horrifica. Quid ipse Jupiter vester? modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur, et cum Hammon dicitur, habet cornua; et cum Capitolinus, tunc gerit fulmina; et cum Latiaris, cruore perfunditur; et cum Feretrius, non auditur. Et ne longius multos Joves obeam, tot sunt Jovis monstra quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut virgo interi-

ter astra ignita sit: Castores alternis moriuntur, ut vivant: Æsculapius ut in Deum surgat, fulminatur: Hercules ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Has fabulas et errores et ab imperitis parentibus discimus, et, quod est gravius, ipsis studiis et disciplinis elaboramus, carminibus præcipue poëtarum, qui plurimum quantum veritati ipsa sua auctoritate nocuere. Et Plato ideo præclare Homerum illum inclytum laudatum et coronatum de civitate quam in sermone instituebat, ejecit Hic enim præcipuus bello Troico deos vestros, etsi ludos facit, tamē in hominum rebus et actibus miscuit, hic eorum paria composuit, sauciavit Venerem, Martem vinxit, vulneravit, fugavit: Jovem narrat à Briareo liberatū, ne à diis ceteris ligaretur; et Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus flevisse et loro Veneris illectum, flagrantius quam in adulteras soleat, cum Junone uxore concumbere. alibi Hercules stercora egerit, et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti vero muros Neptunus instituit, nec mercedē operis infelix structor accepit; illic Jovis fulmen cū Æneæ armis in incude fabricatur: cū cœlū, et fulmina et fulgura longe ante fuerint, quam Jupiter in Creta nasceretur, et flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipse Jupiter non vereri. Quid loquar Martis et Veneris adulterium deprehensum: et in Ganymedem Jovis stuprum cœlo consecratum? Quæ omnia in hoc prodita, ut judiciis hominum quædam auctoritas pareretur. His atq; hujusmodi figmentis et mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorū; et iisdem fabulis inhærentibus, ad usque summæ ætatis robur adolescunt, et in iisdem opinionibus miseri consenescunt: cum sit veritas obvia, sed requirentibus. Saturnū enim principem hujus generis et examinis omnes scriptores vetustatis, Græci Romanique, hominē prodiderunt. Scit hoc Nepos et Cassius in historia: et Thallus, ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta

ta profugus, Italiam metu filii ſævientis acceſſerat, & Jani ſuſceptus hoſpitio rudes illos homines & agreſtes multa docuit, ut Græculus & politus, litteras imprimere, nummos ſignare, inſtrumenta conficere, Itaque latebram ſuam, quod tuto latuiſſet, vocari maluit Latium; & urbem Saturniam de ſuo nomine; & Janiculum Janus, ad memoriam uterq; poſteritatis relinquerunt: Homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine: terræ enim & cœli filius, quod apud Italos eſſet ignotis parentibus proditus: ut in hodiernum inopinato viſo ſcœlo miſſos; ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. Ejus filius Jupiter, Cretæ excluſo parẽte regnavit, illic obiit, illic filios habuit; ad hunc antrum Jovis viſitur, & ſepulcrum ejus oſtenditur, & ipſis ſacris ſuis humanitatis arguitur. Otioſum eſt ire per ſingulos, & totam ſeriem generis iſtius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas, in ceteros ipſo ordine ſucceſſionis influxit. niſi forte poſt mortem deos fingitis: & peierante Proculo deus Romulus: & Juba Mauris volentibus deus eſt: & divi ceteri reges qui conſecrantur, non, ad fidem numinis, ſed ad honorem emeritæ poteſtatis Invitis his denique hoc nomen adſcribitur; optant in homine perſeverare fieri ſe deos metuunt; & ſi jam ſenes, nolunt. Ergo nec de mortuis dii, quoniam Deus mori non poſſit; nec de natis, quoniã moritur omne quod naſcitur: divinum autem id eſt, quod nec ortum habet, nec occaſum. Cur enim ſi nati ſunt, non hodieque naſcuntur? niſi forte jam Jupiter ſenuit, & partus in Junone defecit: & Minerva canuit antequam peperit. An ideo ceſſavit iſta generatio, quoniam nulla hujuſmodi fabulis præbetur aſſenſio? Ceterum ſi dii creare poſſunt, interire non poſſent; plures totis hominibus deos haberemus; ut jam eos nec cœlum contineret, nec aër caperet, nec terra geſtaret. Unde manifeſtum eſt homines illos fuiſſe, quos & natos legimus, & mortuos ſcimus. Quis ergo dubitat horum imagines con-

conſecratus vulgus orare,& publice colere;dum opinio & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore præſtringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quod ſi in animum quis inducat tormentis quibus, & quibus machinis ſimulacrum omne formetur, erubeſcet timere ſe materiem,ab artifice, ut deum faceret,illuſam. Deus enim ligneus, rogi fortaſſe, vel infelicis ſtipitis portio, ſuſpenditur,cæditur, dolatur,runcinatur. & deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo, ut ſæpius factum Ægyptio regi conflatur, tunditur malleis, & incudibus figuratur: lapideus cæditur, ſcalpitur, & ab impurato homine levigatur, nec ſentit ſuæ navitatis injuriam,ita ut nec poſtea de veſtra veneratione culturam; niſi forte nondum deus ſaxum eſt, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic naſcitur? ecce funditur, fabricatur, ſcalpitur. nondum deus eſt. ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur. nec adhuc deus eſt. ecce ornatur,conſecratur,oratur;tunc poſtremo deus eſt,cum homo illum voluit,& dedicavit. Quanta vero de diis veſtris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non ſenttire eos ſciunt, norunt, inculcant, inſident, ac niſi abigatis, in ipſo dei veſtri ore nidificant. araneæ vero faciem ejus intexunt, & de ipſo capite ſua fila ſuſpendunt. vos tergitis, mundatis, eraditis, & illos, quos facitis, protegitis, & timetis. Dum unuſquiſque veſtrum non cogitat, prius ſe debere deum noſſe, quam colere cum inconſulte geſtiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris acceſſio, quam ſibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt, ſic in auro & argento avaritia conſecrata eſt; ſic ſtatuarum inanium conſignata forma; ſic nata Romana ſuperſtitio, quorũ ritus, ſi percenſeas, ridenda quam multa etiam miſeranda ſunt. Nudi cruda hieme diſcurrunt. alii incendunt pileati, ſcuta vetera circumferunt,pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt, quædam fana ſemel anno adire permittunt.

quæ-

quædã in totum nefas viſere. eſt quo viro non licet, & nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt? etiam ſervo quibuſdam ceremoniis intereſſe piaculare flagitium eſt. alia ſacra coronat univira, alia multivira, & magna religione conquiritur, quæ plura poſſit adulteria numerare. Quid, qui ſanguine ſuo libat, & vulneribus ſuis ſupplicat, non profanus melius eſſet, quam ſic religioſus? aut, cui exta ſunt obſcæna, demeſſa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat; cum ſi eunuchos deus veller, poſſet procreare, non facere. Quis non intelligat male ſanos, & vanæ & perditæ mentis in iſta delipere, & ipſam errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare? Hic defenſio communis furoriseſt futentium multitudo. At tamẽ iſta ipſa ſuperſtitioRomanis dedit, auxit fundavit imperium; cum non tam virtute, quã religione & pietate pollerent. Nimirum inſignis & nobilis juſtitia Romana ab ipſis imperii naſcentis incunabulis auſpicata eſt. Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti & muniti immanitatis ſuæ terrore creverunt? Nam aſylo prima plebs congregata eſt. confluxerant perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarii, proditores. Et ut ipſe Romulus imperator & rector populum ſuum facinore præcelleret, paricidium fecit. Hæc prima ſunt auſpicia religioſæ civitatis. mox alienas virgines jam deſponſatas, jam deſtinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas ſine more rapuit, violavit, illuſit? & cum earum parentibus, id eſt, cum ſoceris ſuis, bellum miſcuit, propinquum ſanguinem fudit. Quid irreligioſius, quid audacius, quid ipſa ſceleris confidentia tutius? Jam finitimos agro pellere, civitates proximas evertere cum templis & altaribus captos cogere: damnis alienis, & ſuis ſceleribus adoleſcere cum Romulo regibus ceteris et poſtremis ducibus diſciplina communis eſt. ita quidquid Romani tenent, colunt, poſſident, audaciæ præda eſt: templa omnia de manubiis id eſt, de ruinis urbium, de ſpoliis deorum, de cædibus ſacerdotum. hoc inſulta-

re.

re et illudere eſt, victis religionibus ſervire, captivas eas poſt victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, ſacrilegium eſt conſecrare, non numina. Toties ergo Romanis impiatum eſt, quoties triumphatum: tot de diis ſpolia, quot de gentibus et trophæa. Igitur Romani non ideo tanti quod religioſi, ſed quod impune ſacrilegi. Neq; enim potuerunt in ipſis bellis deos adiutores habere, adverſus quos arma rapuerunt, et quos poſt lauream detriumphatos colere cœperunt. Quid autem iſti dii pro Romanis poſſunt, qui nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Romulus, Picus, Tiberinus, et Conſus, et Pilumnus, ac Volumnus dii. Cloacinam Tatius et invenit et coluit; Pavorem Hoſtilius atq; Pallorem: mox à neſcio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis iſtius ſuperſtitio, morbi et male valetudines. Sane et Acca Larentia, et Flora meretrices propudioſæ, inter morbos Romanorum et deos computandæ. Iſti ſcilicet adverſus ceteros qui in gentibus colebantur Romanorum imperium protulerunt: neq; enim eos adverſum ſuos homines vel Mars Thracius, vel Iupiter Creticus, vel Iuno nunc Argiva, nunc Samia, nunc Pœna, nunc Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa non numina ſed portenta juverunt. Niſi forte apud iſtos major caſtitas virginum, aut religio ſanctior ſacerdotum: cum pæne in pluribus virginibus, et quæ inconſultius ſe viris miſcuiſſent, Veſta ſane neſciente, ſit inceſtum vindicatum: in reſiduis impunitatem feceit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia felicior. Ubi autem magis à ſacerdotibus, quam inter aras et delubra conducuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in ædituorum cellulis, quam in ipſis lupanaribus flagrans libido defungitur. Et tamen ante eos, Deo diſpenſante, diu regna tenuerunt Aſſyrii, Medi, Perſæ, Græci etiam, et Ægypti, cum Pontifices et Arvales, et Salios, et Veſtales, et Augures non haberent,

nec

nec pullos cavea recluſos, quorum cibo vel faſtidio reſpubl. ſumma regeretur. Iam enim venio ad illa auſpicia & auguria Romana, quæ ſummo labore collecta teſtatus es, & pœnitenter omiſſa, & obſervata feliciter. Clodius ſcilicet, & Flamminius, & Iunius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum ſolemniſſimum tripudium expectandum non putaverunt? Quid Regulus? nonne auguria ſervavit, & captus eſt? Mancinus religionem tenuit, & ſub jugum miſſus eſt & deditus. Pullos edaces hubuit & Paulus apud Cannas, tamen cum majore reipublicæ parte proſtratus eſt. Caius Cæſar, ne ante brumam in Africam navigia tranſmitteret auguriis & auſpiciis renitentibus, ſprevit: eo facilius & navigavit & vicit. Quæ vero & quanta de oraculis proſequar? Poſt mortem Amphiaraus ventura reſpondit, qui proditum iri ſe ob monile ab uxore neſcivit. Tireſias cæcus futura videbat, qui præſentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit, cum jam Apollo verſus facere deſiſſet: cujus tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines, et minus creduli eſſe cœperunt. Et Demoſthenes, quod ſciret reſponſa ſimulata, φιλιππίζειν Pythian querebatur. At nonnumquam tamen veritatem vel auſpicia vel oracula tetigere. Quamquam inter multa mendacia videri poſſit induſtriam caſus imitatus, aggrediar tamen fontem ipſum erroris & pravitatis, unde omnis caligo iſta manavit, & altius eruere & aperire manifeſtius. Spiritus ſunt inſinceri, vagi, à cœlesti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degravati: iſti igitur ſpiritus, poſteaquam ſimplicitatem ſubſtantiæ ſuæ onuſti & immerſi vitiis perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuæ non deſinunt perdidi jam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo, inductis pravis religionibus à Deo ſegregare. Eos ſpiritus dæmonas eſſe poëtæ ſciunt, philoſophi diſſerunt, Socrates novit, qui ad nutum & arbitrium aſſidentis ſibi dæmonis

vel

vel declinabat negotia vel petebat. Magi quoque, non tantũ ſciunt dæmonas, ſed etiam quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aſpirantibus & infundentibus præſtigias edunt; vel quæ non ſunt, videri, vel quę ſunt, non videri. Eorum & magorũ eloquio & negotio primus Hoſtanes, & verum Deum merita majeſtate proſequitur, & angelos, id eſt, miniſtros & nuntios Dei, ſed verí, ejuſque venerationi novit aſſiſtere: ut & nutu ipſo & vultu domini territi contremiſcant. Idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato? qui invenire Deum negotium credidit, nonne & angelos ſine negotio narrat & dæmones? & in Sympoſio etiam ſuo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim eſſe ſubſtantiam inter mortalem immortalemque; id eſt, inter corpus & ſpiritum mediam, terreni ponderis & cœleſtis levitatis admixtione concretam, ex qua movet etiam in nos procupidinem amoris, & dicit informari & labi pectoribus humanis, & ſenſum movere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Iſti igitur impuri ſpiritus dæmones, ut oſtenſum à magis, à philoſophis, & à Platone, ſub ſtatuis & imaginibus conſecrati deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatem quaſi præſentis numinis conſequuntur, dum inſpirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt falſis pluribus involuta. Nam & falluntur, & fallunt, ut & neſcientes ſinceram veritatem, & quam ſciunt, in perditionem ſui non confitentes. Sic à cœlo deorſum gravant, & à Deo vero ad materiam avocant, vitam turbant, omnes inquietant, irrepentes etiam corporibus occulte, ut ſpiritus tenues: morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent, ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium vel hoſtiis pecudem ſaginati, remiſſis quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hi ſunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere, va-

tes

tes et ipsi absque templo, sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur; par et in illis instigatio dæmonis, sed argumentum dispar furoris. De ipsis etiam illa quæ paulo ante tibi dicta sunt, ut Iupiter ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores viderentur, ut cingulum matronæ navicula sequeretur. Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum, ipsos dæmonas de semetipsis confiteri, quoties à nobis tormentis verborum, et orationis incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus, et Serapis, et Iupiter, et quidquid dæmonum doletis, victi dolore, quod sunt eloquuntur: nec utique in turpitudinem sui, nonnullis præsertim vestrum assistentibus, mentiuntur. Ipsis testibus esse eas dæmonas de se verum confitentibus credite: adjurati enim per Deum verum et solum, inviti, miseri, corporibus inhorrescunt; et vel exiliunt statim, vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aspirat. Sic Christianos de proximo fugitant, quos longe in cœtibus per vos lacessebant. Ideo inserti mentibus imperitorum, odium nostri serunt occulte per timorem. Naturale est enim et odisse quem timeas, et quem metueris, infestare si possis. Sic occupant animos, et obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse, quam nosse: ne cognitos aut imitari possint, aut damnare non possint. Quam autem iniquum sit, incognitis et inexploratis judicare, quod facitis, nobis ipsis pœnitentibus credite: et nos enim idem fuimus, et eadem vobiscum quondam adhuc cæci et hebetes sentiebamus: quasi Christiani monstra colerent, infantes vorarent, convivia incesta miscerent: nec intelligebamus ab his fabulas istas semper ventilari, et nunquam vel investigari vel probari, nec tanto tempore aliquem existere qui proderet, non tantum facti veniam, verum etiam judicii gratium consecuturum. Malum autem adeo non esse, ut Christianus reus nec erubesceret, nec timeret, et unum solummodo, quod non ante

fuerit,

fuerit, pœniteret. Nos tamen cum ſacrilegos aliquos et inceſtos, paricidas etiam, defendendos et tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam miſerantes eorum, crudelius ſæviebamus, ut torqueremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his perverſam quæſtionem, non quæ verum erueret, ſed quæ mendacium cogeret. Et ſi quis infirmior malo preſſus et victus Chriſtianum ſe negaſſet, favebamus ei, quaſi ejerato nomine, jam omnia facta ſua illa negatione purgaret. Agnoſcitiſne eadem nos ſenſiſſe et egiſſe, quæ ſentitis et geritis? Cum, ſi ratio, non inſtigatio dæmonis judicaret, urgendi magis, non ut diffiterentur ſe Chriſtianos, ſed ut de inceſtis, ſtupris, de impiatis ſacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim et hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. Nec tamen mirum. Cum hominum fama, quæ ſemper inſparſis mendaciis alitur oſtenſa veritate conſumitur, ſic eſt negotium dæmonum. Ab ipſis enim rumor falſus et ſeritur, et fovetur. Inde eſt quod audire te dicis caput aſini rem nobis eſſe divinam. Quis tam ſtultus ut hoc colat? quis ſtultior ut hoc coli credat? niſi quod vos et totos aſinos in ſtabulis cum veſtra vel ſua Epona conſecratis, et eoſdem aſinos cum Iſide religioſe decoratis: item boum capita, et capita vervecum, et immolatis, et colitis: de capro etiam et homine mixtos deos, et leonum et canum vultus deos dedicatis, Nonne et Apim bovem cum Ægyptiis adoratis et paſcitis? nec eorum ſacra damnatis inſtituta ſerpentibus, crocodilis, belluis ceteris, et avibus, et piſcibus; quotum aliquem deum, ſi quis occiderit, etiam capite punitur. Iidem Ægyptii cum pleriſque vobiſcum non magis Iſidem, quam ceparum acrimonias metuunt: nec Serapidem magis, quam ſtrepitus per pudenda corporis expreſſos contremiſcunt.

Etiam

Etiam ille qui de adoratis ſacerdotis virilibus adverſum nos fabulatur, tentat in vos conferre quæ ſua ſunt. Iſta enim impudicitiæ eorum forſitan ſacra ſint, apud quos ſexus omnis membris omnibus proſtat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas: qui ſcortorum licentiæ invident, qui medios viros lambunt, libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt; homines malæ linguæ etiam ſi tacerent: quos prius tædeſcit impudicitiæ ſuæ, quam pudeſcit. Proh nefas! id in ſe mali facinoris admittunt, quod nec ætas poteſt pati mollior, nec cogi ſervitus durior. Hæc & hujuſmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam pluribus turpe defendere eſt. Ea enim de caſtis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, niſi de vobis probaretis. Nam quod religioni noſtræ hominem noxium, & crucem ejus adſcribitis, longe devicinia veritatis erratis, qui putatis Deum credi, aut meruiſſe noxium, aut potuiſſe terrenum: ne ille miſerabilis, cujus in homine mortali ſpes omnis innititur, totum enim ejus auxilium cum extincto homine finitur. Ægyptii ſane hominem ſibi quem colant, eligunt, illum unum propitiant: illum de omnibus conſulunt; illi victimas cædunt, & ille qui cæteris deus, ſibi certe homo eſt, velit nolit: nec enim conſcientiam ſuam decipit, ſi fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non ut magnis & electis viris, ſicut fas eſt, ſed ut deis turpiter adulatio falſa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius præbeatur, Sic eorum numen vocant, ad imagines ſupplicant, genium, id eſt, dæmonem ejus, implorant, & eſt eis tutius per Iovis genium pejerare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. Vos plane qui ligneos deos conſecratis, cruces ligneas, ut deorum veſtrum partes, forſitan adoratis. Nam & ſigna ipſa, & cantabra, & vexilla caſtrorum, quid aliud quam inauratæ cruces ſunt & ornatæ trophæa Veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verum et affixi hominis imitantur. Signum

gnum ſane crucis naturaliter viſimus in navi cum velis tumentibus vehitur, cum expanſis palmulis labitur, & cum erigitur jugum, crucis ſignum eſt & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur: ita ſigno crucis aut ratio naturalis innititur, aut veſtra religio formatur. Illum jam velim convenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & ſanguine. Putas poſſe fieri, ut tam molle, tam parvulum corpus fata vulnerum capiat; ut quiſquam illum rudem ſanguinem novelli, & vix dum hominis cædat, fundat, exhauriat? nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & avibus exponere, nunc adſtrangulatos miſero mortis genere elidere, ſunt quæ in ipſis viſceribus medicaminibus epotis originem futuri nominis extinguant, & paricidium faciant antequam pariant. Et hæc utique de deorum veſtrorum diſciplina deſcendunt. Nam Saturnus filios ſuos non expoſuit, ſed voravit. Merito ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis & oſculo comprimente vagitum, ne flebilis hoſtia immoletur. Tauris etiam Ponticis, & Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare: & Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cædere Romani Græcum & Grecam, Gallum & Gallam ſacrificiis viventes obruere: hodieq; ab ipſis Latiaris Iupiter homicidio colitur; & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginatur. Ipſum credo docuiſſe ſanguinis fœdere conjurare Catilinam: & Bellonam ſacrum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere: & comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt morbo graviore, ſanare. Non diſſimiles & qui de arena feras devorant illitas & infectas cruore, vel membris hominis & viſcere laginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano ſanguine cavemus, ut nec edulium pecorum in cibis ſanguinem noverimus. Et de inceſto convivio fabulam grandem adverſum nos

dæmo-

dæmonũ coitio mentita est, ut gloriam pudicitiæ deformis infamiæ aversione macularet; ut ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis averteret. Sic de isto & tuus Fronto, non ut affirmator testimonium fecit, sed convicium ut orator aspersit. Hæc enim potius de vestris gentibus nata sunt. Ius est apud Persas misceri cum matribus. Ægyptiis, & Athenis cum sororibus legitima connubia. Memoriæ, et tragœdiæ vestra incestis gloriantur, quas vos libenter et legitis et auditis: sic et deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore conjunctos. Merito igitur incestum penes vos sæpe deprehenditur, semper admittitur: etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere: dum Venerem promiscue spargitis dum passim liberos seritis, dum etiam domi natos alienæ misericordiæ frequenter exponitis, necesse est in vestros recurrere, in filios inerrare. Sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis. At nos pudorem non facie, sed mente præstamus: unius matrimonii vinculo libenter inhæremus: cupiditate procreandi aut unam scimus, aut nullam: convivia non tantum pudica colimus, sed et sobria: nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus: casto sermone, corpore castiore, plerique inviolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius quam gloriantur. Tantum denique abest incesti cupido, ut nonnullis rubori sit etiam pudica conjunctio. Nec de ultima statim plebe consistimus, si honores vestros et purpuras recusamus: nec factiosi sumus, si omnes unum (*bonum*) sapimus eadem congregati quiete, qua singuli: nec in angulis garruli si audire nos publice aut erubescitis, aut timetis. Et quod in dies nostri numerus augetur, non est crimen erroris, sed testimonium laudis: nam in pulcro genere vivendi et perstat et perseverat suus, et accrescit alienus. Sic nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed innocentiæ ac modestiæ signo facile

facile dignoſcimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odiſſe non novimus: ſic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut conſortis fidei, ut ſpei coheredes. Vos enim nec invicem agnoſcitis, & in mutua odia ſævitis: nec fratres vos, niſi ſane ad paricidium recognoſcitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? Quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi recte exiſtimes ſit Dei homo ipſe ſimulacrum? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus ejus opere fabricatus eum capere non poſſit; & cum homo latius maneam, intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? Nonne melius in noſtra dedicandus eſt mente? in noſtra imus dedicandus eſt mente? in noſtro imo conſecrandus eſt pectore? Hoſtias, & victimas Domino offeram, quas in uſum mei potulit, ut reiiciam ei ſuum munus? ingratum eſt; cum ſit litabilis hoſtia, bonus animus, & pura mens, & ſincera conſciētia, Igitur qui innocentiā colit, Domino ſupplicat: qui juſtiriam Deo libat: qui fraudibus abſtinet, propitiat Deum: qui hominem periculo ſubripit, opimam victimam cædit. Hæc noſtra ſacrificia, hæc Dei ſacra ſunt: ſic apud nos religioſior eſt ille, qui juſtior. At enim quē colimus Deū, nec oſtēdimus, nec videmus. Immo ex hoc Deū credimus, quod eum ſentire poſſumus, videre non poſſumus. In operibus enim ejus, & in mundi omnibus motibus virtutē eius ſemper præſentem aſpicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum ſerenat. Nec mireris ſi Deum non vides: vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitātur, & ſub oculis tamen non venit ventus & flatus. In Sole adeo, qui videndi omnibus cauſa eſt, videre non poſſumus; radiis acies ſubmovetur, obtutus intuentis hebetatur: & ſi diutius inſpicias, omnis viſus extinguitur. Quid? ipſum Solis artificem, illum luminis fontem poſſis ſuſtinere, cum te ab ejus fulgoribus avertas, à fulminibus abſcondas? Deum oculis

carnalibus vis videre, cum ipſam animam tuam, qua vivificaris & loqueris, nec aſpicere poſſis nec tenere? Sed enim Deus actum hominis ignorat; & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire aut ſingulos noſſe. Erras ô homo, & falleris: unde enim Deus longe eſt, cum omnia cœleſtia, terrenaque, & quæ extra iſtam orbis provinciam ſunt, Deo cognita, plena ſint? ubique non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. In Sole adeo rurſus intende, Cælo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens ubique intereſt, & miſcetur omnibus: nuſquam enim claritudo violatur: quanto magis Deus auctor omnium, ac ſpeculator omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum tenebris intereſt, intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? non tantum ſub illo agimus ſed & cum illo, ut prope dixerim, vivimus. Nec nobis de noſtra frequentia blandiamur: multi nobis videmur, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes nationeſque diſtinguimus: Deo una domus eſt Mundus hic totus. Reges tantum regni ſui per officia miniſtrorum univerſa novere: Deo indiciis opus non eſt. Non ſolum in oculis ejus, ſed & in ſinu vivimus. Sed Judæis nihil profuit quod unum & ipſi Deum aris atque templis maxima ſuperſtitione coluerunt. Ignorantia laberis, ſi priorum aut oblitus aut inſcius, poſteriorum recordaris. Nam & ipſi, Deum noſtrum, idem enim omnium Deus eſt, quamdiu caſte, innoxie, religioſéque coluerunt, quamdiu præceptis ſalubribus obtemperaverunt, de paucis innumeri facti, de egentibus divites, de ſervientibus reges; modici multos, inermi armatos dum fugiunt inſequentes, Dei juſſu, & elementis adnitentibus obruerunt: ſcripta eorum relege, vel ſi Romanis magis gaudes, ut tranſeamus veteres, Flavii Joſephi, vel Antonii Juliani, de Judæis require; jam ſcies nequitia ſua hanc eos meruiſſe, fortunam: nec quidquam accidiſſe, quod non

sit his, si in contumacia perseverarent, ante prædictum. Ita prius eos deseruisse comprehendes, quam esse desertos: nec ut impie loqueris cum Deo suo captos, sed à Deo, ut disciplinæ transfugas, deditos. Ceterum de incendio mundi, aut improvisum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris est. Quis enim sapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ facta sunt interire? Cælum quoque cum omnibus, quæ cælo continentur, ita ut cœpisse, desinere? Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis abiturum Soticis constans opinio est: quod consumpto humore mundus hic omnis igneſcat; & Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruina eadem ipsa sententia est, loquitur Plato: partes orbis nunc inundare dicit, nunc alternis vicibus ardescere & cum ipsum mundum perpetuum & insolubilem diceret esse fabricatum, addit tamen, ipsi artifici Deo soli & solubilem, & esse mortalem. Ita nihil mirum est, si ista moles ab eo, quo exstructa est, destruatur. Animadvertis philosophos eadem disputare quæ dicimus, non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. Sic etiam conditionem renascendi sapientium clariores, Pythagoras primus, & præcipuus Plato corrupta & dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus dissolutis solas animas volunt & perpetuo manere, & in alia nova corpora sæpius commeare. Addunt istis & illa ad retorquendam veritatem: in pecudes, aves, belluas, hominum animas redire. Non philosophi sane studio, sed mimico vitio digna ista sententia est. Sed ad propositum satis est, etiam in hoc sapientes vestros in aliquem modum nobiscum consonare. Ceterum quis tam stultus aut brutus est, ut audeat repugnare hominem à Deo ut primum potuisse fingi, ita posse denuo reformari? nihil esse

post obitum, & ante ortum nihil fuisse: sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porro difficilius est id quod non sit incipere, quam id quod fuerit iterare. Tu perire & Deo credis, si quid oculis nostris hebetibus subtrahitur? Corpus omne, sive arescit in pulverem, sive in humorem solvitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, subducitur nobis; sed Deo elementorum custodi reservatur. Nec, ut creditis, ullum damnum sepulturæ timemus, sed veterem & meliorem consuetudinem humandi frequentamus. Vide adeo quam in solatium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur. Sol demergit, & nascitur; astra labuntur, & redeunt; flores occidunt, & reviviscunt; post senium arbusta frondescunt; semina non nisi corrupta revirescunt: ita corpus in sæculo, ut arbores in hiberno occultant virorum ariditate mentita. Quid festinas ut eruda adhuc hieme reviviscat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver est. Nec ignoro plerosque conscientia meritorum, nihil se esse post mortem magis optare, quam credere: malunt enim extingui penitus, quam ad supplicia reparari. Quorum error augetur, & in sæculo libertate remissa, & Dei patientia maxima, cujus quanto judicium tardum, tanto magis justum est. Et tamen admonentur homines doctissimorum libris, & carminibus poëtarum, illius ignei fluminis, & de Stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipse rex Jupiter per torrentes ripas, & atram voraginem jurat religiose: destinatam enim sibi cum suis cultoribus pœnam præscius perhorrescit. Nec tormentis aut modus ullus, aut terminus, Illic; sapiens ignis membra urit & reficit: carpit & nutrit: sicut ignes fulminum corpora tangunt, nec absumunt: sicut ignes Ætnæ, & Vesuvii, & ardentium ubique terrarum flagrant,

nec

nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesa corporum laceratione nutritur. Eos autē merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, ut injustos, nisi profanus nemo deliberat: cum parentem omnium & omnium dominum non minoris sceleris sit ignorare, quam lædere. Et quamquam imperitia Dei sufficiat ad pœnam, ita ut notitia prosit ad veniam; tamen si vobiscum Christiani comparemur, quamvis in nonnullis disciplina nostra minor est, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis; nos uxoribus nostris solummodo viri nascimur. vos scelera admissa punitis; apud nos & cogitare peccare est: vos conscios timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus. deniq; de vestro numero carcer exæstuat: Christianus ibi nullus, nisi aut reus sux religionis, aut profugus. Nec de fato quisquam aut solatium captet, aut excuset. eventum sit sortis, fortunæ, mens tamen libera est: & ideo actus hominis, non dignitas judicatur. Quid enim aliud est fatum, quam quod de unoquoque nostrum Deus fatus est; qui cum possit præscire materiam, pro meritis & qualitatibus singulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, sed ingenii natura punitur. Ac de fato satis, vel si pauca pro tēpore, disputaturi alias & uberius & plenius. Ceterum, quod plerique pauperes dicimur, non est infamia nostra, sed gloria. animus enim, ut luxu solvitur, ita frugalitate firmatur, & tamen quis potest pauper esse, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo dives est; magis pauper ille est, qui cum multa habeat, plura desiderat. Dicam tandem quem admodum sentio. nemo tam pauper potest esse, quam natus est. Aves sine patrimonio vivunt, & in diem pascua pascuntur: & hæc nobis tamen nata sunt: quæ omnia si non concupiscimus, possidemus. Igitur ut qui viam terit, eo felicior, quo levior incedit: ita beatior in hoc itinere vivendi

qui paupertare se sublevat, non sub divitiarum onere suspirat. Et tamen facultates, si utiles putaremus, à Deo posceremus. utique indulgere posset aliquantum, cujus est totum. sed nos contemnere malumus opes, quam continere. innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos esse, quam prodigos, & quod corporis humana vitia sentimus & patimur, non est pœna, militia est. fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas sæpius disciplina virtutis est: vires denique & mentis & corporis sine laboris exercitatione torpescunt. omnes adeo vestri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis suis inclyti floruerunt. Itaque & nobis Deus nec non potest subvenire, nec despicit; cum sit & omnium rector; & amator suorum: sed in adversis unumquemque explorat & examinat, ingenium singulorum periculis pensitat, usque ad extremam mortem voluntatem hominis scisitatur, nihil sibi posse perire securus. Itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam pulcrum spectaculum Deo, cum Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas & supplicia & tormenta componitur; cum strepitum mortis & horrorem carnificis irridens inculcat, cum libertatem suam adversus reges & principes erigit; soli Deo, cujus est, cedit; cum triumphator & victor, ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat. vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles sub oculis imperatoris audacius periculum provocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen, quod non habet, non dat, non potest propagare vitam, potest honestare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser videri potest, non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cœlum, Mucium Scævolam, qui cum erraſſet in regem periſſet in hostibus

ſtibus niſi dexteram perdidiſſet. Et quod ex noſtris non dextram ſolum, ſed totum corpus uri, cremari, ſine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præſertim haberent in ſua poteſtate? Viros cum Mucio, vel cum Aquilio aut Regulo comparo. Pueri et mulierculæ noſtræ cruces et tormenta, feras, et omnes ſupplicii orum terriculas inſpirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis ô miſeri, neminem eſſe qui aut ſine ratione velit pœnam ſubire aut tormenta ſine Deo poſſit ſuſtinere. Niſi forte vos decepit, quod DEVM neſcientes divitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri in hoc altius tolluntur, ut decidant altius. Hi enim ut victimæ ad ſupplicium ſaginantur, ut hoſtiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeo quidam imperiis ac dominationibus eriguntur ut ingenium eorum perditæ mentes licentia poteſtatis libere nundinentur. Abſque enim notitia Dei, quæ poteſt eſſe ſolida felicitas? cum mors ſit ſomnio ſimilis, antequam tenetur, elabitur. Rex es: ſed tam times, quam timeris: et quam libet ſis multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es. Dives es: ſed fortunæ male creditur, et magno viatico breve vitæ iter non inſtruitur, ſed oneratur. Faſcibus et purpuris gloriaris: vanus error hominis et inanis cultus dignitatis, fulgere purpura mente ſordeſcere. Nobilitate generoſus es: parentes tuos laudas: omnes tamen pari ſorte naſcimur, ſola virtute diſtinguimur. Nos igitur qui moribus et pudore cenſemur, merito malis voluptatibus et pompis vanis et ſpectaculis abſtinemus, quorum et de factis originem novimus et noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis circulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam? in gladiatoriis, homicidii diſciplinam? et in ſcenicis etiam non minor furor et turpitudo prolixior. nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monſtrat, nunc enervis hiſtrio amorem dum fingit, infligit, idem deos ve-

stros, induendo stupra, suspiria, odia, dedecorat. idem simulatis doloribus lacymas vestras vanis gestibus & nutibus provocat. sic homicidium in vero flagitatis, in mendacio fletis. Quod vero sacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus: non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio, Nam etsi omne quod nascitur, ut inviolabile Dei munus nullo opere corrumpitur; abstinemus tamen, ne quis existimet aut dæmoniis, quibus libatum est, cedere, aut nostræ religionis pudere. Quis autem ille qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & rosam veris & lilium & quidquid aliud in floribus blandi coloris & odoris est? his enim & sparsis utimur mollibus ac solutis, & certis colla complectimur. Sane quod caput non coronamus, ignoscite. aurum boni floris naribus ducere, non occipitio capillisve solemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ergo vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti facem, aut non sentienti coronam: cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus. At enim nos exequias adornamus eadem tranquillitate qua vivimus, nec adnectimus arescentem coronam, sed à Deo æternis floribus vividam sustinemus, quieti, modesti, Dei nostri liberalitate securi, spem futuræ felicitatis fide præsentis ejus majestatis animamur. Sic & beati resurgimus, & futuri contemplatione jam vivimus. Proinde Socrates scurra Atticus viderit, nihil se scire confessus, testimonio licet fallacissimi dæmonis glorioſus: Arcesilas quoque & Carneades, et Pyrrho, omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet. philosophorum supercilia contemnimus, quos corruptores et adulteros novimus et tyrannos, et semper adversus sua vitia facundos. Nos non habitu sapientiam sed mente præferimus: non eloquimur magna, sed vivimus: gloriamur nos consecutos,

secutos, quod illi summa intentione quæsiverunt, nec invenire potuerunt. Quid ingrati sumus? quid nobis invidemus, si veritas divinitatis nostri temporis ætate maturuit? Fruamur bono nostro, & recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, vera religio reservetur. Cum Octavius peroraſſet aliquamdiu nos ad silentium stupefacti, intentos vultus tenebamus: & quod ad me est, magnitudine admirationis evanui quod ea quæ facilius est sentire quam dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornaſſet, & quod malevolos iisdem illis quibus armantur, philosopho-rum telis retudiſſet: oſtendiſſet etiam veritatem non tantummodo facilem; sed & favorabilem. Dum isthæc igitur apud me tacitus evolvo, Cæcilius sic erupit: Ego Octavio meo plurimum quantum, sed & mihi gratulor, nec expecto sententiam: Vicimus, & ita, ut improbus, usurpo victoriam: nam ut ille mei victor est, ita ergo triumphator erroris. Itaque quod pertineat ad summam quæstionis, & de providentia fateor, & Deo cedo, & de sectæ jam nostræ sinceritate consentio. Etiam nunc tamen aliqua consubsidunt non obstrepentia veritati, sed perfectæ istitutioni necessaria, de quibus crastino (quod jam sol occasui declivis est) ut de toto congruentius, promptius requiremus. At ego, inquam, prolixius, omnium nostrum vice gaudeo, quod etiam mihi Octavius vicerit, cum maxima judicandi mihi invidia detracta sit. Nec tamen possum meritum ejus verborum laudibus repensare: testimonium & hominis & unius infirmum est. habet Dei munus eximium, à quo & inspiratus oravit & obtinuit adjutus. Post hæc læti, hilaresque discessimus: Cæcilius quod crediderit: Octavius gauderequod vicerit. Ego quod & hic crediderit & hic vicerit.

CÆCILII

CYPRIANI

Quod idola dii non sunt.
Quod Deus unus sit.
Quod per Christum salus credentibus data sit.

DEos non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud suos postmodum etiam in morte cæperunt. Inde illis instituta templa; inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa simulacra: Nam & immolabant hostias, & dies festos dando honore celebrabant. inde posteris facta sunt sacra, quæ primis fuerant assumta solatia. Et videamus an sit & hæc apud singulos veritas. Melicertes & Leucothea præcipitantur in maria, & fiunt postmodum maris numina. Castores alternis moriuntur, ut vivant. Æsculapius ut in Deum resurgat, fulminatur Hercules ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Apollo Admeto pecus pavit. Laomedonti muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit. Antrum Jovis in Creta visitur, & sepulcrum ejus ostenditur, & ab eo Saturnum fugatum esse manifestum est, inde Latium de latebra ejus nomen accepit: Hic litteras imprimere, & signare nūmos in Italia primus instituit, unde ærarium Saturni vocatur; & rusticitatis hic cultor fuit, inde falcem ferens pingitur. Hunc fugatum hospitio Janus acceperat de cujus nomine Janiculum dictum est; & mensis Januarius institutus est. Ipse bifrons exprimitur, quod in medio constitutus annum incipientem pariter & recedentem spectare videatur. Mauri vero manifeste reges suos colunt, nec

nec ullo velamento hoc nomen obtexunt. Inde per gentes & provincias ſingulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, ſed propria cuique majorum ſuorum cultura ſervatur: hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum; quod majorem & regum memoria ſervata ſit; inde colendi & ſacrificandi ritus inoleverit. Si autem aliquando dii nati ſunt, cur non hodieque naſcuntur? niſi forte Jupiter ſenuit, aut partus in Junone defecit. Cur vero deos putat pro Romanis poſſe, quos ſæpius videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe? [Romanorum enim vernaculos Deos novimus: eſt Romulus pejerante Proculo Deus factus, & Picus, & Tiberinus, & Pilumnus, & Conſus; quem Deum fraudis, velut conſiliorum Deum, coli Romulus voluit; poſtquam in raptum Sabinarum perfidia provenit. Deam quoque Cloacinam Tatius & invenit & coluit. Pavorem Hoſtilius atque Pallorem. mox à neſcio quo Febris dedicata, & Acca, & Flora meretrices. In tantum vero deorum vocabula apud Romanos finguntur. ut ſit apud illos & Viduus Deus, qui anima corpus viduet, qui quaſi feralis & funebris intra muros non habetur, ſed foris collocatur; & nihilominus, quia extorris factus, damnatur potius Rom. religione quam colitur. Eſt & Scanſus ab aſcentionibus, & Forculus à foribus, & à Liminibus Limentinus, & Cardea à Cardinibus & ab orbitatibus Suborbana. Hi dii Romani] Ceterum Mars Thracius, & Iupiter Creticus, & Iuno vel Argiva, vel Samia, vel Pœna; & Diana Taurica, & Deum mater Idæa, & Ægyptia portenta, non numina, quæ utique ſi quid poteſtatis habuiſſent, ſua ac ſuorum regna ſervaſſent. Plane ſunt apud Romanos & victi penates, quos Æneas profugus advexit. Eſt & Venus multo hic turpius Calva, quam apud Homerum vulnerata. Regna autem

non

non merito accidunt, sed sorte variantur. Ceterum, imperium ante tenuerunt et Assyrii, et Medi, et Persæ; & Græcos et Ægyptios regnasse cognovimus. Ita vicibus potestatum. Romanis quoque, ut et cæteris imperandi tempus obvenit. Ceterum si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis et innocentibus congregatur, et asylo constituto facit numerum impunitas criminum; nunc ut rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus paricida. Atque ut matrimonium faciant, rem concordiæ per discordias auspicantur rapiunt, ferociunt, fallunt. Ad copiã ciuitatis augendam, nuptiæ sunt illis rupta hospitii fœdera, et cum soceris bella crudelia. Est et gradus summus in Romanis honoribus Consulatum: sic Consulatum cœpisse videmus ut regnum. Filios interficit Brutus, ut crescat de suffragio sceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus sanctis nec de auspiciis, aut auguriis Romana regna creverunt, sed acceptum tempus certo fine custodiunt. Ceterum & Regulus auspicia servavit, & captus est: & Maecinus religionem tenuit, & sub jugum missus est. Et pullos edaces Paulus habuit, et apud Cannas tamen cæsus est. C. Cæsar ne ante brumam in Africam navigia transmiteret, auguriis & auspiciis retinentibus; sprevit, & eo facilius navigavit & vicit. Horum autem omnium ratio est illa, quæ fallit & decipit, & præstigiis cæcantibus veritatem, stultum & prodigum vulgus inducit. Spiritus sunt insinceri & vagi, qui posteaquam terrenis vitiis immersi sunt, & à vigore cœlesti, terreno contagio recesserunt, non desinunt perditi perdere, & depravati errorem pravitatis infundere. Hos & poetæ dæmonas norunt; & Socrates instrui se & regi ad arbitrium dæmonis prædicabat; & Magis inde est ad pernicioſa vel ludicra potentatus; quorum tamen præcipuus Hostanes & formam veri Dei negat conspici posse & angelos veros sedi ejus dicit assistere in quo & Plato pari ratione consentit, &

unum

unum Deum ſervans cæteros angelos, vel dæmonas dicit: Hermes quoque Triſmegiſtus unum Deum loquitur, eumque incomprehenſibilem atque inæſtimabilem confitetur, Hi ergo ſpiritus ſub ſtatuis atque maginibus conſecratis deliteſcunt. hi afflato ſuo vatum pectora inſpirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula afficiunt, falſa veris ſemper involvunt. nam & falluntur et fallunt? vitam turbant, ſomnos inquietant: irrepentes etiam in corporibus occulte mentem terrent, membra diſtorquent, valetudinem frangunt, morbos laceſſunt; ut ad cultum ſui cogant, ut nidore altarium et rogis pecorum ſaginati, remiſſis quæ conſtrixerant, curaſſe videantur. Hæc eſt de illis medela, cum illorum ceſſat injuria. nec aliud illis ſtudium eſt, quam à Deo hominas avocare, et ad ſuperſtitionem ſui ab intellectu veræ religionis avertere; cum ſint ipſi pœnales quærere, ſibi ad pœnam comites quos ad crimen ſuum fecerint errore participes. Hi tamen adjurari per Deum verum à nobis, ſtatim cedunt et fatentur, et de obſeſſis corporibus exire coguntur. Videas illos noſtra voce et operatione majeſtatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnæ propagantis extendi, eiulare, gemere deprecari; unde veniant et quando diſcedant, ipſis etiam qui ſe colunt audientibus confiteri; vel exiliunt ſtatim vel evaneſcunt gradatim, prout fides patientis adjuvat, aut gratia curantis aſpirat. Hinc vulgus in otium noſtri nominis cogunt, ut nos odiſſe incipiant homines antequam noſſe; ne cognitos aut imitari poſſint. Unus igitur omnium Dominus unus eſt Deus. neque enim illa ſublimitas poteſt habere conſortem, cum ſola omnem teneat poteſtatem. Ad divinum imperium etiam de terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſiit? Sic Thebanorum fratrum germanitas rupta, et permanens rogis diſſidentibus etiam in morte diſcordia, et Romanos geminos

unum

unum non capit regnum, quos unum uteri cœpit hoſpitium. Pompeius & Cæſar affines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmula poteſtate tenuerunt. Nec tu de homine miteris, cum in hoc omnis natura conſentiat. Rex unus eſt apibus, & dux unus in gregibus & in armentis rector unus, multò magis mundi unus eſt rector, qui univerſa quæcunque ſunt, verbo jubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: & ideo ſic eum digne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Quod vero templum habere poſſit Deus, cujus templum totus eſt mundus? & cum homo latius manet intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? in noſtra dedicandus eſt mente, in noſtro conſecrandus eſt pectore. Nec nomen Dei quæras: Deus nomen eſt illi: illic vocabulis opus eſt, ubi propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. Ergo unus eſt, & vbique ipſe diffuſus eſt. Nam & vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens & anima ſui auctoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus, ô Deus & Deus videt; & Deo commendo; & Deus mihi reddet; & quod vult Deus; & ſi Deus dederit. Atque hæc eſt ſumma delicti, nolle agnoſcere quem ignorare non poſſis. Quid vero Chriſtus ſit, & quo modo per ipſum nobis ſalus venerit, ſic eſt ordo, ſic ratio. Judæis primum erat apud Deum gratia: ſic olim juſti erant, ſic majores eorum religionibus obediebant. Inde illis & regni ſublimitas floruit, & generis magnitudo provenit. ſed illi negligentes diſciplinarum poſtmodum facti, & fiducia patrum inflati; dum divina præcepta contemnunt, datam ſibi gratiam perdiderunt. Quam vero fuerit illis profana vita, quæ contracta ſit violatæ religionis offenſa, ipſi quoque teſtantur, qui etſi voce tacent, exitu confitentur. diſperſi & palabundi vagantur, ſoli & cœli ſui profugi, per hoſpitia alie-

na

na jactantur. Necnon Deus ante prædixerat fore, ut vergente seculo, & mundi fine jam proximo, ex omni gente, & populo, & loco cultores sibi allegeret Deus multo fideliores qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent, quam acceptam Judæi contemptis religionibus perdidissent. Hujus igitur gratiæ disciplinæque arbiter & magister sermo & filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro illuminator et deductor humani generis prædicabatur. Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia et gloria. hic in virginem delabitur; carnem Spiritus sanctus induitur; Deus cum homine miscetur. hic Deus noster, hic Christus est, qui mediator duorum, hominem induit, quem perducat ad Patrem. quod homo est, esse Christus voluit, ut et homo possit esse quod Christus est. Sciebant et Judæi Christum esse venturum: nam hoc illis semper Prophetis odmonentibus ad adnunciabatur: sed significato duplici ejus adventu uno, qui exercitio & exemplo hominis fungeretu, altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum, qui in passione præcessit occultus; unum tantum credunt, qui erit in potestate manifestus. Quod autem hoc Judeorum populus intellinon potuit delictorum meritum fuit: sic erant sapientiæ et intelligentiæ cæcitate mulctari, ut qui vita indigni essent, haberent vitam ante oculos, nec viderent. Itaque cum Christus Jesus, Secundum à prophetis ante prædicta, verbo et vocis imperio dæmonia de hominibus exuteret, paralyticos restringeret, leprosos purgaret, illuminaret cœcos, claudis gressum daret, mortuos rursus animaret, cogeret sibi elementa famulari, servire ventos, maria obedire, inferos cedere; Iudæi qui illum crediderant hominem tantum, de humilitate carnis et corporis; existimabant magnum, de licentia potestatis. Hunc magistri eorum atque primores, hoc est, quos et doctrina ille et sapientia revincebat, accensi ira et indignatione provocati, postremo detentum. Pontio Pilato, qui

tunc

tunc ex patre Romana Syriam procurabat, eradiderunt, crucem ejus et mortem ſuffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes. Hoc facturos & ipſe prædixerat, et prophetarum omnium teſtimonium ſic ante præceſſerat, oportere illum pati, non ut ſentiret tantum mortem, ſed ut vinceret: et cum paſſus eſſet, ad ſuperos denuo regredi, ut vim divinæ majeſtatis oſtenderet. Fidem itaq; rerum curſus implevit: nam et crucifixus, provento carnificis officio, ſpiritum ſponte dimiſit, et die tertio rurſus à mortuis ſponte ſurrexit. Apparuit diſcipulis ſuis ut antea fuerat, agnoſcendum ſe videntibus præbuit, ſimul junctus et ſubſtantiæ corporalis firmitate conſpicuus ad dies quadraginta remoratus eſt, ut de eo ad præcepta vitalia inſtrui poſſent, et diſcerent quæ docerent. Tunc in cœlum circumfuſa nube ſublatus eſt, ut hominem quem dilexit, quem induit, quem è morte protexit ad patrem victor imponeret; jam venturus è cœlo ad pœnam diaboli, & ad cenſuram generis humani ultoris vigore, & judicis poteſtate. Per orbem vero diſcipuli non magiſtro ſed Deo monente diffuſi præcepta in ſalutem dare, ab errore tenebrarum ac viam lucis adducere cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis oculare. Ac ne eſſet probatio minus ſolida, & de Chriſto delicata confeſſio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur. Dolor qui veritatis teſtis eſt admovetur; ut Chriſtus Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum præconio vocis, ſed & paſſionis teſtimonio probaretur. Hunc igitur comitamur, hunc ſequimur, hunc habemus itineris ducem lucis principem, ſalutis auctorem, cœlum pariter et patrem quærentibus, & credentibus pollicentem. Quod eſt Chriſtus erimus Chriſtiani, ſi Chriſtum fuerimus imitati.

AUCTORES A MINUCIO CITATI.

ALEXANDER MAGNUS 21
ANTISTHENES 19
ANTONIUS JULIANUS 36
ANAXIMENES 19
ANAXAGORAS 19
ARCESILAS 12
ARISTOTELES 19
ARISTO CHIUS 20
CARNEADES 12, 56
CASSIVS 23
CHRYSIPPVS 19
CLEANTHES 19
DEMOCRITVS 19
DEMOSTHENES 28
DIAGORAS MELIVS 22
DIODORVS 23
DIOGENES APOLLONIATES 19
DIOGENES BABYLONIVS 20
ENNIVS 28
EPICVRVS 19
EVHEMERVS 21
FRONTO CIRTENSIS 9, 34
HERACLIDES PONTICVS 19
HESIODVS 20
HOMERVS 20
HOSTANES 29
Fl. JOSEPHVS 36
MEMORIÆ 7, 37

NEPOS 23
ORPHEUS 20
PERSEUS 21
PLATO 20, 29, 39, 37
PRODICUS CHIUS 21
PYTHAGORAS 19
PYRRHO 42
SIMOIDES MELICUS 13
SOCRATES 13, 21
SPEUSIPPUS 18
STOICI 21
STRATON 19
TERENTIUS 21
THALES MILESIUS 19
THALLUS 24
THEODORUS CYRENÆUS 17
THEOPHRASTUS 19
VIRGILIUS MARO 18
XENOPHANES 19
XENPHON 20
ZENO CITTIENSIS 19

NIC.

NIC. RIGALTII
AD
M. MINUCIUM
FELICEM
OBSERVATIONES

Ad Pag. 1.

MINUCII FELICIS] De Marco Minucio Felice quid in veterum ſcriptis reperiatur, præter illa quæ ſunt huic editioni præfixa Lactantii Hieronymi, & Eucherii teſtimonia, non habemus quicquam. Ipſe circa judiciarias curas occupatum ſeſe innuit, hujuſce diſceptationis exordio. Quo tempore vixerit, Auctores non tradunt, niſi quod Hieronymus in illo ſuo Scriptorum Eccleſiæ Catalogo, ubi ordinem fere temporum ſervat, Minucium anteponit Cypriano, & iuxta Tertullianum atque alios cenſet qui Severi Imp. ævo proximi fuiſſe dicuntur. Idem vero in Apologia ad Pammachium, ubi minime neceſſaria temporis erat cura, citatis auctoribus iiſdem, Minucium noſtrum Tertulliano quidem, verum & Cypriano, ſubjungit. credo ne Minuciani nominis interpoſitione magiſtrum à diſcipulo divelleret. cæterte Minucio Victorinum & Firmianum & Hilarium ſubdit. At Eucherius Epiſcopus

pus Lugdunensis, in quadam ad Valerianum Epistola, Felici nostro medium inter Firmianum & Cyprianum adsignat locum, ut jam proprior vero sententia sit, non habitam fuisse in istis rationem ætatis cujusque exactissimam Certior igitur ea fuerit conjectura, quæ de ipsius Tertulliani ac Cypriani adversus Idolorum cultores scriptis ducetur. Etenim si Tertullianicis comparentur Minuciana, statim apparebit, Minucium ab Tertulliano & argumenta & differendi ordinem, atque ipsa plerumque verba sumpsisse: Cyprianum vero, in illo præsertim opere, quo vanitatem idolorum arguit. Minucianis & sententiis & verbis usum esse tanquam suis. ut gloriari tamen debeat Minucius; ea sibi in mentem veniisse quæ Cyprianus usurpando sanxerit. Hoc amplius. ne quidem semel à Cypriano Minucium esse nominatum, neq; à Minucio Septimium. rationibus utrimque, ut par est credere, haud improbandis. Deque Wowerio libens adsentior existimanti, antiquiorem Cypriano fuisse Minucium, vel saltem edisse hunc Dialogum priusquam Cyprianus de Idololatria scriberet. At Minucium sane manifesta imitatione aliorum verba suis immiscuisse, nec tamen esse penes ipsum quod acceptū ferre debeat Cypriano. Afrum fuisse Minucium opinari licet, cujus verbis Cyprianus tam familiariter utatur, quam ipse Minucius Tertulliano. Afros item fuisse Cæcilium Natalem & Octavium Januarium; Cirtensis Fronto testatur. omnesque adeo sese invicem demonstrant.

OCTAVIUS] Qui & Januarius postea dicetur. Hoc vero nomen aliquoties occurrit in nomenclatura episcoporum & presbyterorum qui sententias dixere in concilio Africano de baptizandis hæreticis, sub Cypriano.

VIR EXIMIUS & SANCTUS.] Virum sanctum & sanctam feminam etiam Ethnici dicebant moribus & virtute præstantem. Apud Christianos, qui datam Christo fidem servabat, qui ba-

baptiſma ſuum habebat integrum, ſanctus appellabatur. Et hæc appellatio religionem deſignabat & mores. Quod ſi aliquis moribus improbis notaretur, jam deſinebat eſſe & haberi Chriſtianus.

PARIMECUM VOLUNTATE *concineret eadem velle & nolle.*] Sic habet vetus exemplar. nec mutari debuit quicquam. Ait enim Minucius Octavium ſuum pari ſecum voluntate concinere ſolitum Volo, vel Nolo. Eſt autem etiam in nolendo voluntas volumus abeſſe quæ lædunt aut diſplicent, & quæ ſcilicet nolumus. Concineret, conſentiret, concordaret.

SAPIENTIÆ & VERITATIS.] Hoc eſt, veræ ſapientiæ: nempe Chriſtianæ. Sic feminas ſapientiam conſecutas dixit Tertullianus, Chriſtianas. & Socratem ſapere ad veritatem, cum ad Chriſtianorum ſcita proprius accedebat.

CÆCILIVM.] Hunc etiam appellabit Natalem. Utriuſque autem nominis epiſcopi & presbyteri citantur Africano illo concilio de baptizandis hæreticis. Sunt qui Cæcilium iſtum putant Cypriani fuiſſe præceptorem. ſed quibus id ſibi rationibus perſuaſum fuerit, non explicant. Pontius in vita Cypriani: Erat ſane illi etiam de nobis contubernium viri juſti & laudabilis memoriæ Cæcilii & ætate tunc & honore presbyteri, qui eum ad agnitionem veræ divinitatis à ſeculari errore correxerat, &c.

ETIAM NUNC INHÆRENTEM.] Sic loquitur Minucius reſpiciens ad illud temporis ſive negotii quod hic diſcribitur.

Pag. 2.

OSTIAM PETERE.] Quo loci etiam Auguſtinus ſanctiſſimos habuit cum Monica matre de pietate Chriſtiana ſermones. Oſtiam veteres dixe-

xere; & τὰ Ὦστια. Ostia Tibernia, unde & Ostianos & Ostiates atque etiam Ostios.

SANE & AD VINDEMIAM FERIÆ] Ac formam hujusce opusculi Minuciani suam Cyprianus ad Donatum epistolam sive dissertationem concepit.

SIMULACRO SERAPIDIS DENOTATO.] Hoc est animadverso, deprehenso, notato sibi obviam.

MANUM ORI ADMOVENS.] Adorans. Plinius lib. XXVIII. in adorando dexteram ad oſculum referimus. Fulgetras poppysmis adorare consensus gentium est.

NON BONI *viri est. Marce Frater.*] Octavius Marcũ Minuciũ fratrem appellat; Christianus Christianũ. at pag. 4. Cæcilius ad hæc Ethnicus eundem Minucium sic etiam compellabit, quamquam tibi Marce frater, hæc igitur appellatio fuit adfectus & religionis. utriusque certe in Octavio: Adfectus in Cæcilio.

ARENAS EXTIMAS *leni unda tendebat.*] Recta est hæc veteris libri scriptura. Tendebat arenas: extendebat. Sic tendere plagas, retia.

CRISPIS TOROSISQUE.] Parum attentis oculis Regium exemplar inspexerat qui primus ex eo tenunciavit scriptum, tortuosis. nam in eo libro scriptum prius fuerat, srispis torisisque. & qui correxit, legi voluit, crispis torosisque. Venarum toros medici dixere, & jubarum toros Poëtæ.

Pag. 3.

A TERRENA LABE SUSPENSÆ.] Labem dicit Vliginem cænosã, qua putrescerent carinæ diutino situ.

QUIESCEBANT.] Et enim ea robora pulvini sunt navium quiescentium.

TESTA-

TESTARUM JACULATIONIBVS. ἐποστρακισμοῖς.

IN PUERIS.] Inter illos pueros. ut mox, in contubernalibus.

TACENS, ANXIVS, *segregatus.*] Describit hominem vexatum mœroribus & curis ingentibus qualis erat Homeri Bellerophon.

QVAM CONSERERE *sapientium modo.*] Sic facile restituimus ipsissimam scripturam Minucii depravatam in exemplari perversa litterula: facilius esse in contubernalibus disputare, quam conserere sapientiam modo in istis ad tutelam balnearum, &c. Omnes hactenus editiones prava interpunctione sensum everterant. & falsi sunt interpretes, qui asserunt in manuscripto legi aliter quam hic retulimus. Ait Cæcilius facturum se ut Octavius intelligat, facilius esse disputare & rixari inter contubernales vulgaribus dicteriis & conviciis, quam eo modo conserere, quo solent sapientes. Deinde incipit aliam clausulam. In istis ad tutelam balnearum, &c.

Pag. 4.

QVANQVAM TIBI MARCE FRATER] Cæcilius ethnicus Minucium Christianum fratrem vocat, quocum erat amicitiæ familiaritate conjunctissimus, ut indicant illa Octavii ad Minucium de Cæcilio, Hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, pag. 2.

CVM DILIGENTER *in utroque vivendi genere versatus.*] Hinc apparet Minucium nostrum ætate jam provecta factum Christianum.

INDIGNANDVM OMNIBVS *indolescendumque est.*] Sollicitati nou debuit hæc scriptura veteris exemplaris. Etenim proba est. & Octavii disceptatione firmatur Cæcilii verba repetentis, pag. 16.

Et

Et quoniam frater meus erupit ægre se ferre, stomachari, indignari, dolere, &c.

HOC STUDIORUM RUDES.] Rerum divinarum imperitos.

LITTERARUM PROFANOS.] Illiteratos. Frofanum vulgus.

EXPERTES ARTIUM *etiam sordidarum*] Inertes. artium quarumlibet exsortes. Artes sordidas dicit, illiberales. quæ separari solent ab iis quas homine ingenuo non indignas censemus. Significat igitur vulgus infimum, & fecem vulgi Sic Cæcilius adhuc ethnicus pauperes Christianos despicit.

QUÆ SUPRA NOS CÆLO *suspensa sublata sunt.*] Totus hic locus ad fidem exemplaris editus est. & frustra sunt qui pro, sublata, scribi jubent, sublimata. Sustolluntur ea quæ sus, sive susum, id est in altum tolluntur. Itaque sublata sunt τὰ ὑψωθέντα. Sublata dixere delicatiores pro suslatis. & hic sublata opponuntur demersis, ut suspensa profundis. Recte igitur Minucius ait, non esse permissum scrutari quæ supra nos cœlo suspensa sunt, neque esse religiosum ea quæ sub terram profunda sunt stuprare. quasi stuprum inferant terræ, qui in viscera ejus penetrare audent. Elegantissima sunt in hanc sententiam a Plinio notata lib. II. cap. 63. & præfatione libri XXXIII.

SCRUTARI.] Liber Reg. scrutare.

STUPRARE.] Idem liber: stuprari.

SINT PRINCIPIO OMNIUM SEM.] Sic legitur in exemplari, & rectissime.

Pag. 4.

ET COELUM LICET SUA MATERIA SUSP.] Nihil mutandum. Sua materia, id est sui generis materia, apta, habilis, conveniens cœlo.

LICET TERRAM *fundaverint pondera, & mare*

mare licet influxerit liquor.] Sic ista duo commata restituimus ordine præcedentium ducti. nec dubitamus quin nobiscum sentiat quìsquis attentius ea pensitaverit. In exemplari legitur : licet terram fundaverit pondere, & mare licet influxerit è liquore. Facile adducor ut credam istud, è liquore, occasionem dedisse librariis conturbandi quæ non capiebant. Si quis autem adhuc pressius hærere velit exemplari, scribat nobis faventibus : & mare licet influxerit eliquor. Nam & eliquare & eliquamen dixere auctores valde boni. Stagnabat aquis terra priusquam dixisset Deus, Appareat arida. Verbo Dei aquæ se receperunt in conceptacula sua ; & sic eliquatus est humor ille circumfluus quo terra imbuebatur. inde autem facta sunt aquarum maria, & eliquor fluxit in mare, vel ut ait Minucius, influxit mare. hoc est. suo influxu fecit mare.

JAM TEMULENTA VINDEMIA.] Proxima temeto. de qua mox temetum fiat : unde & temulenti.

Pag. 6.

SOLUTA LEGIBUS *fortuna dominatur.*] Præclara est in hanc sententiã fortunæ consideratio Plinii lib. 11. Toto quippe mundo & locis omnibus, omnibusq; horis omnium vocibus fortuna sola laudatur, sola arguitur, & cum conviciis colitur ; volubilis, à plerisque vero & cæca etiam existimata, vaga, inconstans huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in tota ratione mortalium, sola utramque paginam facit. Lactantius 3. cap 27. Simulacrum ejus cum copia & gubernaculo fingunt, tanquam hæc & opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat, &c.

ANTE IMBUTUS *es timere quam nosse.*] Rectissima est hæc libri veteris scriptura. Et impersonaliter quidem accipienda videtur.

MERUERUNT DEOS *vel faciles habere, vel reges.*] Faciles dicit beneficos, benemeritos. Plinius lib. 11. Hic eſt vetuſtiſſimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adſcribantur.

UNIVERSA ROMANOS.] Mox dicet univerſarum gentium ſacra ſuſcepiſſe. Et paulo poſt: Initiaſſe ritus omnium religionum. Cur ergo tam erudeliter obſtitere Chriſtianis? ſunt qui factum id fuiſſe dicant, eo quod Judæorum ac deinceps Chriſtianorum Deus, ſolus coli voluerit. Et certe cum ſit vere Deus, ſequitur eum ſolum eſſe Deum. nec præter ipſum coli debebere alium quenquam. quod eſt ſane veriſſimum: ſed quæſtionem minime ſolvit. Lampridius aliam tradidit rationem in Alexandro Severo, quem in larario ſuo habuiſſe refert divos principes, ſed optimos electos; & animas ſanctiores, in queis & Apollonium, & quantum ſcriptor ſuorum temporum dicit, Chriſtum: præterea Chriſto templum facere voluiſſe, eumque inter Deos recipere hoc etiam cogitaſſe Adrianum: ac templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris fieri juſſiſſe ad hoc parata. ſed prohibitum fuiſſe ab iis, qui conſulentes ſacra repererant omnes Chriſtianos futuros ſi id eveniſſet & templa reliqua deſerenda.

ARAS IGNOTIS *numinibus et manibus.*] Bene Cæcilius componit Deos manes cum ignotis numinibus. bene inquam ex Epicuri ſenſu, qui negabat eſſe aliquos manes & ſubterranea regna. Etenim Manes eorum dicuntur qui jam eſſe deſierunt, ac proinde nulli ſunt. Et Cæcilius ignotos Deos ſpernit, quia ſunt ignoti: & manes ſive defunctos quia defuncti & jam nulli.

AUSIM ENIM *interim et ipſe concedere, et ſic melius errare.*] Cæcilius ſupra de ſchola Epicuri dixit,

dixit, magis esse credendum in rebus humanis solutam legibus fortunam dominari, adeoque agi cuncta variis & lubricis casibus, non deorum aliqua providentia aut cura. Hac vero dissertatione sua currente, sentit eo se ferri ut fateatur Romanos haud frustra deditos fuisse religionibus suis erga Deos etjam exteros quando talium numinum favore ac tutela totius orbis imperium teneant. Antequam igitur exemplis hoc probare incipiat, ne quid præjudicet opinioni suæ de fortuna, corrigit sese interjectione ista: Ausim enim interim & ipse concedere, & sic melius errare; objiciens errorem pudendum Octavio, qui Deum colat cultoribus suis gravem & noxium potius quam beneficum, bona futura & incerta promittentem, mala ac præsentia non avertentem; imo dehortantem ac depellentem suis ab honoribus opibus & voluptatibus, tanquam ab rebus non suis. Ait ergo Cæcilius sese melius errare quam Octavium, si Romanorum superstitiones probare videatur tam utiles & prosperas cultoribus suis.

Pag. 7.

SPECTA DE LIBRIS MEMORIAS.] In exemplari, quod hactenus unicum habemus scriptum est, memoria. Itaque conjecturæ locus est. nec erit magni momenti discrimen. utrum legas: Specta de libris memoriarum: an, specta de libris memorias. Hos libros Arnobius Annales nuncupat. lib. VIII. adv. gent. Non imus infitias. inquit, in Annalium scriptis contineri hæc omnia quæ sunt à vobis in oppositione prolata.

TESTES EQUESTRIUM FRATRUM.] Tyndaridarum, Castorum.

SICUT OSTENDERANT.] Eodem habitu.

SPUMANTIBUS EQUIS ATQUE FUM.] Lactantius: equorum ſudorem abluentes.

EADEM DIE QUA FECERANT) Qua fecerant quod hic narratur. qua & ipſi pugnaverant.

ANHELI.] Vel anhelis equis. Val. Max. ſuum equorumque ſudorem abluere viſi ſunt Cicero Tuſcul. 1. non modo adjutores in prœliis victoriæ pop. Rom. ſed etiam nuncii fuiſſe perhibentur.

LUDORUM OFFENSI JOVIS.] Scriptum fuerat in aliquo exemplari primario, offens Jovis. deſcriptum inde fuit in Cod. Reg. Offenſio Jovis Legendum, offenſi Jovis. Et Recte, ludorum Jovis. Erant enim dicati Jovi Circenſes, ludi maximi votivi, bello Latino tum primum facti. Arnobius VII. Eſt ut ignoſcere debeamus Jovi indignanti, non adhibitam curam ſollicitiorem ludis Circenſibus propriis ſcilicet, Jovi ipſi dicatis.

PLEBEII HOMINIS.] Cicero, ruſtici cujuſdam Romani. Valerius, nomen illi fuiſſe ſcribit, Ti. Atinio, homini ex plebe.

ITERATIO.] Inſtauratio. Totam hanc hiſtoriam, prolixius certe, ſed & ſcrupuloſius perſequitur Arnob. VII.

DECIORUM DEVOTIO RATA.] Etenim laborantes perditaſque vires Vrbis Rom. correxit. Itaque dignoſci arduum eſt, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiſerit. quoniam vita eorum ne vinceretur obſtitit: mors fecit ut vinceret. Huc alluſit Juvenalis hoc hoc verſu:

Pluris enim Decii, quam qui ſervantur ab illis.

TESTIS & CURTIVS.] Lacus Curtius, ab illo famoſo equite M. Curtio.

EQUITIS SUI.] Marci Curtii, unde nomen inditum Lacui Curtio.

Vel

VEL HONORE.] Val. Max. ſuper quem univerſi cives honoris gratia certatim fruges injecerunt. Livius : donaque ac fruges ſuper eum à multitudine virorum ac mulierum congeſtæ.

THRASYMENUS *Decolor.*] Arnobius IV. apud Thraſymenum lacum ſanguinei concurrere torrentes.

ET UT PARTHOS SIGNA *repetamus.*] Hæc adſignare videntur ætatem Minucii ſub Severo. Sed auctor eſt Spartianus Septimium Severum Parthicum bellum ſuſcepiſſe gloriæ cupiditate, non aliqua neceſſitate adductum, & jampridem Parthos ſigna militaria, quæ M. Craſſo & M. Antonio ademerant repoſcenti Octavio Auguſto reddidiſſe narrat Tranquillus.

MAGIS SUNT *Auguſta numinibus incolis præſentibus inquilinis, quam cultus inſignibus et muneribus opulenta.*] Sic olim habuit Codex Reg. Hodie præfert : cultu inſignibus. unde Critici occaſionem arripuere corrigendi : cultu inſignia. Sed apparent veſtigia deraſæ litteræ ſ. quam nos hac editione reducimus in lucem, ut redeat Minucii ſenſus iſte genuinus, Templa ac delubra Romana magis eſſe divinæ beneficentiæ titulis anguſta, quam cultus inſignibus aut muneribus opulenta. Beneficentiæ tituli ſunt auguſtæ illæ inſcriptiones, NUMINIBVS INCOLIS. NUMINIBVS PRÆSENTIBUS. NUMINIBUS INQUILINIS. At opulenta cultus inſignia ſunt aureæ ſtatuæ, thenſæ, acerræ, lectiſternia ſoliſternia, currus & alia hujuſmodi pretioſa.

QUOS IMPIE *per diem negamus, nolumus peier.*] Verbum nolumus, minus apte interjectum videatur, niſi præcedentia ſic repetantur. Per quietem deos videmus, audimus agnoſcimus,

quos per diem negamus esse, nolumus videre, imo quos vidimus audivimus, agnovimus peieramus. Scio quid hic alii tentaverint. Sed obstat exemplaris auctoritas.

FIRMA CONSENSIO] Sensus publicus, consensus gentium, qui sæpe adducitur à Plinio ad disputationes hujusmodi.

TAM VETUSTAM, TAM UTILEM.] In aliquo exemplari scriptum fuerat antiquario more, am vetus tam utilem, quod est tam vetustam, tam utilem. Syllabas proxime repetitas semel scribebant, ut videmus in editione Pandectarum juris ad exemplar Florentinum. Et hæc scriptura compluries in Minuciano exemplari reperitur.

Pag. 8.

CUI ATHEON *cognomen apposuit antiq.*] Diagoræ cognomen appositum Atheo. Proscripsere Athenienses talenti pretium illi qui Diagoræ caput adferrent.

CONSULTE POTIUS *quam profane.*] Non habere se dixerat Protagoras quod de diis pronunciaret; essent, nec ne multis impedimentis prohiberi, tam propter rei difficultatem quam propter humanæ vitæ brevitatem. Huic certe sermoni, pro Ethnici sententia convenire videatur illud Cæcilii Minuciani, Consulte potius quam profane. Nam exordium ipsum, ut est à Cicerone positum, abruptius est. atque ob id jure Protagoras exterminatus.

IN CONCIONE *ejus scripta deusserint.*] Cicero: Librique ejus in concione combusti. Laërtius: ἀπέκαυσαν αὐτὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ.

DEPLORATÆ, INLICITÆ *ac desperatæ factionis.*] Aiunt in ms. legi, inquinatæ. Sed Codicem antiquum alium à Regio exemplari ne-

nemo hactenus protulit. In Regio disertissime scribitur, inlicite. Et merito quidem exploditur quod Ferrarius & Priscianensis ediderant, inclitæ. Illud vero, inlicitæ, etsi defendatur antiquitate exemplaris, nihilominus friget inter illa duo, deploratæ ac desperatæ: Itaque, si conjecturæ locus est, legam, incitæ, quod est incitatæ furiosæ, rabidæ. Catullus in Galliambo. Alios age incitatos alios age rabidos. Incitus, quemadmodum percitus. In Prudentii Vincentio ubi de spiritibus immundis: Qui vos latenter incitos, in omne compellunt nefas.

NOCTURNIS CONGREGATIONIBUS.] Pervigiliis, παννυχιστυσις.

INHVMANIS CIBIS.] Mox dicet de infanticido.

LATEBROSA ET *lucifugax natio.*] Sic habet exemplar. & sic editum fuit prima editione Rom.

TEMPLA UT BVSTA DESPICIUNT.] Mox recurret idem verbum, Purpuras dispiciunt. quod accidisse per negligentiam Minucii non dixerim, sed librariorum, qui fulciendum putaverunt quod Minucius scripserat: Templa, ut busta, deos despuunt. Tertulianus lib. de Spectac. cap. 13. Dum mortui & dii unum sunt, utraque idololatria abstinemus: nec minus templa quam monumenta despuimus.

DUM MORI *post mortem timent, interim mori non timent.*] Ex eodem sensu Martialis,

----- *furor est,*
ne moriare, mori

ITA ILLIS *pavorem fallax spes solatia rediviva blanditur.*] Sic omnino legitur in exemplari: & eleganter Minucius sub persona Cæcilii ethnici

dixit, Fallax ſpes blanditur Chriſtianis pavorem: & blanditur, inquit, ſolatia neſcio quæ rediviva. Tertulianus lib. de Anima, pag. 344. Quies finem operis blanditur.

Pag. 9.

DIGNA ET NATA RELIGIO TALIBUS MORIBUS.] Quaſi aſinina patientia & hebetudine. Sic illudebant impii Chriſtianæ ſimplicitati.

SACERDOTIS COLERE *genitalia.*] Calumnia ſtultiſſima, ex ea occaſione concinnata, quod Chriſtiani, quibus contigerat poſt fidem Chriſto datam graviter labi, ita ut Eccleſiæ communione abſtinerentur, ſi pœnitentiæ locum dari ſibi flagitarent, hoc tam demiſſe ac ſuppliciter poſcebant, ut acciderent ad pedes & genua fratrum & ſacerdotum. Inde illa paſſim apud rerum Chriſtianarum ſcriptores, Advolvi presbyteris, & Volutando caligas fratrum detergere.

ID ETIAM *Cirtenſis noſtri teſtatur oratio.*] Hanc adverſus Chriſtianos orationem fuiſſe Frontonis declarat Octavius. pag. 92, ubi objectionem Cæcilii ſic diluit: Et tuus Fronto non ut adfirmator teſtimonium fecit; ſed convicium ut orator adſperſit. Sed ambigitur uter iſte Fronto fuerit, Papirius ne Fronte Juriſconſultus, qui in Pandectis memoratur, an Cornelius Fronto rhetor, quem Lampridius Marci Antonini Imper. Præceptorem fuiſſe tradidit? Franciſcus Balduinus præclara ad Minucium præfatione in hunc magis inclinat. quod & verius exiſtimo.

ET DE CONVIVIO NOTUM EST.] Plinius Cæcilius quamvis ethnicus ab omni de convivio calumnia Chriſtianos liberavit apud Trajanum? Etenim ſcripſit, morem illis fuiſſe coeun-

coeundi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium.

Pag. 10.

JVDEOR. SOLA *et miſera gentilitas unum et ipſi Deum.*] Feminam aliquam Hebræam potius quam Chriſtianam deſcribit Apuleius IX. Metam: quæ ſpretis atque calcatis divinis numinibus in vicem certæ religionis mentita ſacrilega preſumptione Dei, quem predicabat unicum, confictis obſervationibus vanis, fallens omnes homines, atque ipſum maritum decipiens, matutino mero & continuo ſtupro corpus manciparat.

UT SIT *Romanis hominibus*] In exemplari legitur, nominibus, quod eſt, numinibus.

AT ETIAM *Chriſtiani qua in tam noſtra*] Vetus exemplar, *qua in tã nrã.* Vnde Ferrarius & Priſcianenſis confecere quod in cunctis editionibus hodie cernimus, quenam monſtra: quæ lectio vitium ipſa ſuum ſatis prodit: nam ut congrueret ſequentibus, dicendum fuerat, quæ monſtra, quæ portenta confingunt? Sed quare perdimus ſenſum auctoris ipſiſſimum & longe præſtantem? At etiam Chriſtiani, qua in tam noſtra, quæ portenta confingunt? Judæorum, inquit, ſola gentilitas, patria ſua velut angulo cohibita, Deum ſibi ſuum habebat, quem etſi templis, aris atque victimis procurarer, non in regna tamen aliena exundabat. At Chriſtiani, quâ ſunt in urbes Italiæ, in populi Romani provincias, in tam noſtra diffuſi, quæ portenta confingunt?

QVA IN TAM NOSTRA.] Tertullianus Apolog. cap. 37. Veſtra omnia implevimus: urbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra, ipſa, tribus, decurias, ſenatum, forum.

TOTO ORBI.] Sic legitur in exemplari.

SIC SECTÆ *veſtræ non ſpontaneos cupere.* Helleniſmus. Suidas, ὁπθυμῶν γένικῆ προαιρετικῶς ἔχων.

Pag. 11.

NON SPONTANEOS, SED ELECTOS.] Paulus ad Rom. 9, 16. οὐ τῦ θέλοντος οὐ δ τῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τῦ ἐλεοῦντος θεῦ.

IPSISNE AN *innovatis reſurgatur, ſine corpore. Hoc, quod ſciam,* neque M.] Sic legitur in exemplari: niſi quod aliter interpunximus; ut de tribus quæſtionibus propoſitis hæc prima ſit: Sine corpore? Sequitur reſponſio: Hoc, id eſt, ſine corpore reſurgere, quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt.

QVIS VNVS VLLVS AB INFERIS.] Hoc habet à Minucio Lactantius omiſſa dictione, ullus. Sed legitur in exemplari: etſi contrarium adfirment qui excerpta ſua venditant nimium credulis.

OPERÆ, FAME LABORATIS.] Sic eſt in exemplari. Nec emendatione opus eſt ulla. Horatius:

--dieſque longa videtur opus debentibus.

PERICVLO QVATERIS.] Nam quis ipſa periculi præſentia non quatitur aut commovetur? Faceſſant ad Nonium cum ſuo querquero, quibus exemplaris antiqui ſcriptura diſplicuit.

Pag. 12.

NON SPECTACVLA *viſitis, non pompis intereſtis.*] Ex his conjicere eſt quo tempore uſitari cœperit inter Chriſtianos ritus & formula renunciandi Satanæ, ſeculo & pompis ejus.

PRÆCERPIOS CIBOS *et delibatos altaribus* po-

potus] Idolothyta, ſacrificata aut parentata: ſacrificales epulas.

QUANQUAM, SI *philoſophandi libido eſt.*] Tota hæc de Socrate periodus, ut eſt in exemplari, atque etiam in cunctis hactenus editionibus, ſupra modum obſcura eſt & perplexa. Eam vero quiſquis attente perleget, mutatis interpunctionibus extricabit ut tribus notulis proxime ſequentibus declaratur.

MERITO.] Hoc eſt, Merito Socrates dixit, Quod ſupra nos, nihil ad nos. Quæ ſæquuntur ita perducenda ſunt: *Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis, idcirco univerſis eſſe præpoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet.* Illud vero, *quod oraculum idem ipſe præſenſit*, per parentheſin inſerendum eſt, hoc modo: Quanquam ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem quiſque veſtrum tantus eſt ſi poterit imitetur. Ejus viri quoties de cœleſtibus rogabatur nota reſponſio eſt: Quod ſupra nos nihil ad nos. Merito. Ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis (quod oraculum idem ipſe præſenſit) idcirco univerſis eſſe prepoſitum, non quod omnia comperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet: ita confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt.

Pag: 13.

NE AUT *anili inducatur ſuperſtitio, aut omnis religio tollatur.*] Eſt enim in traditionibus divinis periculum, ne aut neglectis iis impia fraude, aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur, inquit, Cic. 1. de divin.

NAM INDIGNATIONIS *ejus tumorem.*] Etenim iam ipſe ſibi ſatisfecerat.

HOMO PLAUTINÆ *proſapiæ*] Et tamen adhuc hæret illius animo dicacitas Octavii.

ad-

Cæcilium tam luculento die impegisse in lapidem, eo quod in Ostiensi littore lapidem unctum & effigiatum ethnicorum adorasset. Itaque Octavium suum alio sale defricat; &, hominem esse dicit Plautinæ prosapiæ: quod prima quidem fronte ad Plautinos tantum jocos referri videatur. At subinde illum ipsum hominem Plautinum in Pistrinum trudit, ubi tres fabulas scripsisse M. Accium Plautum Varro & plerique alii tradiderunt. Hoc vero pistrinensis militiæ probrum torquet in Octavium Cæcilius ob religionis Christianæ simplicitatem, cujus sequaces magna pars erant idiotæ & opifices ut pistores, sutores, & id genus alii. An igitur Octavium esse quidem inter pistores Christianos præcipuum: at inter philosophos postremum.

PARCE IN EVM PLAVDERE.] Cæcilium Minucius jam repercutit de Plautina prosapia. Parce, inquit, in eum plaudere: quasi diceret, Noli in Octavium nostrum latrare cum illa tua Plautina, sive latrante prosapia. Et est jocus duplex. Nam peracta comœdia solent actores plausum petere: hic Cæcilius sibi plaudit in odium & infamiam Octavii. Plausus autem datur complausis sive complosis manibus: & plautiores conchæ dicuntur quæ sunt ad plausum apriores, & plauti canes quorum aures dependulæ flaccidæ, & latiores applaudunt capiti.

SVBTILI VARIETATE *tua delectarit oratio.*] Subtilem Cæcilii varietatem dicit Minucius, quam mox Octavius dicet subtilem variationem & vacillationem, quæ proxime accedat ad cavillationem & versutiam.

ET IN *incredibili verum.*] In exemplari legitur

tur, & incredibili. Sed mens Auctoris poſcit, ut duas ſyllabas intelligamus in unam fuiſſe contractis antiquario more, quem ſupra notavimus. Ut ineſſe inveriſimili mendacium dixit Minucius, ita ſane dixerit, ineſſe in incredibili verum. Incredibile eſt Deum hominem factum eſſe & crucifixum. Incredibile eſt fore ut corpora mortuorum ſive cremata, ſive ſepulta, etiam poſt multa ſecula reviviſcant. Et tamen iſthæc, quamvis incredibilia, vera ſunt. Rurſus: Veriſimile eſt non eſſe Deum, aut non agere curam rerum humanarum: aut ſi ageret, fore ut pollueretur tam triſti atque multiplici miniſterio. Item, veriſimile eſt morte omnia humana finiri. Et tamen hæc etſi veriſimilia ſint, falſiſſima ſunt.

Pag: 14.

SI POTES REPVTARE.] In exemplari legitur: ſi poteſt reputare. Unde nonnullis placuit, ſi poteſt reputari.

JAM GESTIENTIS.] Eloqui, ſcilicet.

ADNITENDUM TIBI MECUM EST.] Ambigua oratio, Minucio ſit adnitendum, an Cæcilio. Sed vultu geſtuque dicentis tolli potuit omnis ambiguitas; ſi converſus ad Cæcilium hæc dixerit Octavius: quod ſane factum videtur.

AMARISSIMAM LABEM.] Plautinæ proſapiæ & aliorum quæ Cæcilius in Chriſtianorum religionem effudit.

VERBORUM VERACIUM *in lumine.*] Sic legitur in exemplari. Adnitendum tibi mecum eſt, inquit, ut omnes conviciorum maculæ ſermonum veracium radiis inluminatæ diluantur: verbis ſcilicet Chriſti, verbis vitæ æternæ, veritatis Chriſtianæ lumine, convicia

vicia velut ſordes & tenebræ Sole veritatis illuminatæ evaneſcunt. Sane convenientiſſimum eſt, quod à quibuſdam ſuggeritur, flumine diluamus: nam & ſermo ſive oratio fluere dicitur, labes & ſordes flumine diluuntur, & Cæcilii ethnici peccata baptiſmo.

ITA NATALIS *mei errantem vagam.*] Obliqua oratione adfatur Cæcilium Natalem, & mox verbis directis ait, utrum tua eruditio turbata ſit. Sic enim legitur in exemplari: qui putarunt ſermonem ab Octavio factum ad Minucii perſonam, ſcripſere, Utrum ſua eruditio turbata ſit: ut ſua ſit pro ejus.

AN VACILLAVERIT *per errorem.*] Ethnicum ſcilicet. Quam pœne tranſpoſitis litteris ſcripſit, an cavillaverit: ut cavillare ſeu cavillari dicuntur fontes cum ſui copiam non faciunt, cum fruſtrantur & ſubterfugiunt. In veteri gloſſario Vacillator dicitur συκοφάντης.

INCERTIOR RESPONSIONIS *noſtræ intentio fundaretur.*] In Ms. legitur, certio. Reſtitui compoſitionem negativam quæ exciderat, & eſt ad Octavii mentem neceſſaria. Ait enim Cæcilium ſubtili vacillatione per ethnicum errorem interdum deos credere, interdum addubitare an ulli ſint, ut per hanc variationem & per incertum ſuæ propoſitionis, ſive per incertam propoſitionem ſuam, incertum reddat Octavianæ reſponſionis fundamentum. Hoc, verſutiam mox dicet Octavius.

PROCUL EST *ab eius ſubtilitate ſimplici.*] In Ms. legitur, Procul eſt ab ejus ſubtilitate ſimplicitate ſubtilis urbanitas. Mendoſe. Subtilem urbanitatem dixerit, quam ſupra, verſutiam, & ſubtilem varietatem. Verum ne quid diſſimulem, magis conveniret, ſubtilior vanitas, quæ parum

diſtat

distat à fraudulento mendacio: cujusmodi est versutia, quam tantopere avertit & amolitur ab suo Natali.

QUIA VIAM NESCIT.] Hęc scriptura exemplaris.

JACTETUR ÆSTU *et fluctuetur.*] Sic legitur in exemplari: nec video cur mutari debuerit.

QUAMVIS DIVERSA *sint quæ dicta sunt.*] Turbata est libri veteris scriptura, Quamvis diversa quæ dicta sunt una veritate confirmata probataque sint.

IN PLURES *una diffunditur.*] Sunt qui emendari velint, diffinditur. Sed nihil est necesse.

NOSTRATES PAUPERES.] Christianos, Fratres qvi communem habent in cœlis patrem: quibus est communis patria cœlum.

PAUPERES *commentos esse prudentiam.*] Bonæ mentis soror est paupertas.

Pag. 15.

INGENIUM NEC *studio parari.*] Democrates πολλοὶ πολυμαθέες οὐκ νοῦν ἔχουσι· & πολυνοίην, οὐ πολυμαθίην ἀσκέειν χρή. Tertullianus de Christianis pauperibus & idiotis: Deum quilibet opifex Christianus & invenit & ostendit, & exinde, totum quod in Deo quæritur, re quoque adsignat.

FRUSTIS *quibusdam temere concurrentibus.*] Atomis. Si & atomi corpulentias de coïtu suo cogunt, inquit, Tertull. Et lepida est illa descriptio apud Cic. 1. de nat. deor. Infinita vis innumerabilium volitat atomorum quæ interjecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur. Alibi dicit, turbulentam atomorum concursionem. Quod vero Tullius dixit, continuantur, Minucius supra, concinnantur.

LU-

Pag. 16.

LVNA LABORE CIRCUMAGAT.] Defectu. Sol ſpectatorem, niſi cum deficit, non habet: nemo obſervat lunam, niſi laborantem. Seneca.

HIBERNA OLIVITAS NECESSARIA.] Hoc minime ad Octavii propoſitum facere videtur: nam pleriſque regionibus non proveniant olivæ, neque eſt neceſſaria olivitas, inepte autem componeretur hiberna olivitas cum autumni maturitate. Figurate igitur Minucius hibernam olivitatem hic poſuit pro hiberna uligine: cum ſcilicet humus per hiemem ipſo ſitu putris glacie per vices regelata & nivibus reſolutis in limum pingueſcit velut olivo perfuſa: hæc ſane hiberna olivitas tam neceſſaria eſt quam autumni maturitas grata: etenim agros oblimat & oblimatione mollitos ad ſerendum aptiores reddit. Ceterum, ſiquis hic alluſum eriam velit ad ipſam olivarum olivitatem quæ ſit menſe Decembri, facile concedam.

Pag. 17.

PERSAS *de equorum hinnitu augur. princ.*] Sordida Magorum dominatione oppreſſa, inquit, Valerius Memorabilium VII.

ET THEBANORVM PAR, *mortuam fab.*] In membranis antiquis legitur, permortuam fabulam. Haud dubie ſcripſerat Minucius, Thebanorum par: neque aliter legebat Cyprianus cum dixit Thebanorum fratrum germanitatem. Statius par infandum, & geminis ſceptrum exitiale tyrannis; & conſanguineum ſcelus: & unius ingens bellum uteri. Sed cur mortuam fabulam dicit Minucius, paulo ante ſua tempora tota Statii Thebaide decantatam? Fortean ſcripſerat, mutuam fabulam. Etenim pacti erant fratres ut mutuis annis regnarent, & mutua pernicies utriſque unde

unde & mutua fabula. Sed expectanda auctoritas alterius exemplaris.

GENERI ET *ſoceri bella.*] Unde vulgatum illud: Socer generque perdidiſtis omnia.

Pag. 18.

QVALEM PARENS *omnium diem duxerit.*) Sic legitur in exemplari, niſi quod ſcriptura paulum exerrante apparet, duxerit. Itaque legendum ut edidimus, qualem parens omnium diem duxerit, οἷον ἐπάγουσι ἡμέραν. Talis eſt mens, qualis dies; quo die mens edita eſt. Hoc ſibi vult Homerus & verſio Ciceronis quæ refertur ab Auguſtino lib. 5. de civitate Dei.

RECENSEAMUS *diſciplinam philoſophor.*] Hanc omnem verum philoſophorum diſciplinam habet Minuc. ex lib. 1. Cic. de nat. deor.

Pag. 19.

EHO, ALTIOR & *ſublimior aquæ et ſpiritus ratio quam ut ab hom. pot. inveniri à Deo traditum.*) Qui Minucium ante hac edidere, non videntur cepiſſe Minucii mentem. nec ſane perviderant quid vetus exemplar ſuggereret; editioni Romanæ nimium creduli. etenim ſecundum eam ſic ediderant, *Et* altior & ſublimior aquæ & ſpiritus ratio, quam ut ab homine poterit inveniri, à Deo tradita. Scriptum eſt in exemplari, *Eo* altior, & è Deo traditum, Reddita aſpiratione ac diſpunctione rediit ſenſus clauſulæ alias male cohærenti. Poſtquam apposuit Cæcilio ſententiam Thaletis prope conſentaneam Moſi de Deo & Mundo condito, ſuſtitit hac interiectione, *Eho.* ac ſubinde conſiderata ſublimitate ſententiæ altiorem eſſe ait quam ut ab homine potuerit inveniri aut cogitari. & continuo pronunciat abſolute; à DEO traditum. per Moſen ſcilicet à quo Thales acceperat.

ANAXAGORÆ VERO *deſcriptio et motus infi-*

infinitæ mentis Deus dicitur.) In exemplari legitur, descriptio & metus. Ferrarius, & post Ferrarium editores ceteri, descriptio & modus belle emendatum rati, quia legerant apud Ciceronem, ubi ejusdem Anaxagoræ sententia refertur, *primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit.* Sed ex iis quæ apud Ciceronem seduuntur, & ex veteris scripturæ Minucianæ vestigiis proculdubio tam Ciceronis quam Minucii editiones emendandæ sunt, legendumque, descriptionem & motum. Verba Ciceronis hoc evincunt apertissime: In quo non videt, inquit, neque motum sensui conjunctum & continentem in infinito ullam esse posse.

ARISTOTELES VARIAT.] Cicero: Aristoteles multa turbat. modo enim mentis tribuit omnem divinitatem modo mundum ipsum, Deum dicit esse. modo quendam aliam præficit mundo. Quod Tullius dixit, modo, Minucius interim.

Pag. 20.

BABYLONIO ETIAM DIOGENI] ἐκ Σελεύκας τῆς ἐν Βαβυλῶνι. Athen. v.

EXPONENDI ET *dissernendi Iovis partum.*] Sic etiam philosophatur Sallustius libello de Diis & Mundo.

IN PVBLICVM *dicere impossibile præfatur.*] Platonis verba sunt, εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Cic. Patrem hujus mundi nominari negat posse Tertul. Apol. Neque invenire facilem, & inventum enarrari in omnes difficilem. Chalcidius: Opificem genitoremque universatis tam invenire difficile est, quam inventum impossibile digne profari.

NVNQVAM PVBLICE, *nisi interrogati præd.*) prohibiti ab Ethnicis, Christianos publice philoso-

philosophantes audire erubescentibus aut timentibus.

Pag. 21.

CENTAUROS EQUOS *suis hominib. implexos.*) Bimembres dixit Ovidius. & in Centauria pugna Monychus ipse centaurus sic alloquitur suos, & quid fortissima rerum In nobis duplex natura animalia junxit. Hæc fuit fabula. Rei ipsa homines fuere in equis Palæphatus: οὐδὲν γὰρ πρόσεστι τὰν ὁ τοῖς κενταύροις, ἀλλ' ἵππου καὶ ἀνδρὸς ἰδέα ἐστὶ. Sic unusquisque homo suum equum habuit, & equus quisque suum hominem sibi implexum.

SIMILITER, AC *vero erga Deos quoque, majores nostri, improvidi.*) Sic interpungenda est hæc veteris exemplaris scriptura.

DVM DEFUNCTOS *eos disiderant imaginibus videre.*] Fulgentius Mythol. 1. ex Diophante Lacedæmonio, de filio Syrophanis cujusdam Ægyptii: doloris angustia quæ semper inquirit necessitati solatium, filii sibi simulacrum in ædibus, seminarium potius doloris invenit. Tertullianus lib. de Anima, ubi de Achille Patrocli corpus diutius servante, laudat pietatis Homericæ industriam tantopere satagentis circa ejusdem Patrocli sepulturam, ne quis defunctum diu detinens, iple amplius cum illo maceretur enormitate solatii dolore nutriti.

LEGE STOICORUM SCRIPTA.] Non bonæ fidei fuisse videntur qui de veteri exemplari varias lectiones Ioanni Wowerio descripsere. is fidem illorum secutus asserit in Ms. & Rom. editione legi, Historicorum. Utrumque præ oculis habemus, & utrobique disertissime legitur, Stoicorum. Et inter philosophos quidem Euhemerus à Plutarcho censetur, & à Cicerone inter philosophos citatur, ut hic

ut hic etiam à Minucio noſtro, qui *Evemero* ſubnectit prodicum & Perſæum philoſophantem. Forteæ decepti aliqui fuerint eo quod lib. VI. de civ Dei Auguſtinus ait, *Evemerum*, non fabuloſa garrulitate ſed hiſtorica diligentia tradidiſſe Jovem & ceteros hujus generis, reges fuiſſe non Deos. Sed & ipſe Auguſtinus lib. de conſ. *Evang.* de eodem *Evemero* verba facit tanquam de poeta. cap. 23.

EVEMERVS EXSEQVITVR.) Lib. ἀπίστε καὶ ἀνυπόκτε μυθολογίας.

EORVM NATALES, patris ſepulcra dinumerat. ἐξανθρωπίζει τὰ θεῖα. Plutarch. libo de Iſide.

PRODICVS aſſumptos in Deos loquitur.) In exemplari ſcriptum eſt, prodigiis. Corrupte. Cicero lib. 1 de nat. Deor. Quid Prodicus Chius? qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit. quam tandem religionem reliquit.

IN EANDEM ſententiam et Perſeus philoſophatur.) Cicero: At Perſeus ejuſdem zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa. ipſaſque res utiles & ſalutares deorum eſſe vocabulis nuncupatas.

ALEXANDER ILLE Magnus Macedo.) Imo Alexander Polyhiſtor. Deceptus eſt Minucius cum pleriſque aliis quos notavimus ad Pallium Tertull.

A *SACERDOTE.*) Auguſtinus VIII. de civ. D. A magno antiſtite ſacrorum Ægyptio quodam Leone *Et* in Aſtronomico Higini citatur Leon qui res Ægyptias conſcripſit.

ILLIC VVLCANVM.] In exempl. illi

Pag. 22.

DE SPICIS ISIDIS.) Sic appertiſſime le-

legitur in exemplari. Ægyptius ille antiſtes Leo prodidit Alexandro myſteria, & de frumenti ſpicis, quas geſtat Iſis ſive Ceres factum fuiſſe dixit ſiſtrum, quod eſt Iſidis & Iſiacorum geſtamen. ſpicas vero ſuccuſſas & colliſas ſive agitatas criſpante brachio ſonum edere qualis editur concuſſione ſiſtri. ejuſmodi autem ſonum alludere ad garritum hirundinis, cujus formam ſumpſiſſe dicitur Iſis. ac denique, de ſparſis frumenti granis, quæ ſunt velut membra tumuli ſive acervi, tumulum Serapidis ſive Oſiridis inanem fieri. Hæc Ægyptiorum ſacrorum ratio, quam Phyſicam vocant, à Julio Firmico Materno ſic explicatur libro de err. prof. relig. Frugum ſemina Oſirim dicunt eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem. Et quia maturatæ fruges calore ad vitam hominum colliguntur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur, hanc volunt eſſe mortem Oſiridis. cum fruges reddunt: inventionem vero, cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rurſus cœperint procreatione generari.

DE SPICIS *Iſidis ad hirund. ſiſtrum.*] Repetendum eſt præcedens verbum facit, & aptandum ſingulis. hoc modo: Illic, id eſt, eo volumine ſive epiſtola ad matrem Alexander doctus ab Ægyptio illo Leone ſacerdote, facit Vulcanum omnium principem. facit poſtea Jovis gentem. facit de ſpicis Iſidis ſiſtrum ad hirundinem, hoc eſt, ad Iſidum hirundinino garritu querulam, facit denique ſparſis membris Oſiridis tumulum inanem.

TUI SERAPIDIS.] Hic rurſus per deriſum objicit Octavius Cæcilio quod ſimulacro Serapidis obviam ſibi notato manum ori admoviſſet. oſculum labiis impreſſiſſet, quod eſt, adoraſſet, ſupta, *Pag.* 2.

NE

NE PAT'ER *audiat vagitus initus eliditur.*) Hæc eſt Regii codicis ſcriptura. quæ ſane recta eſt niſi quis malit, vagitus intus eliditur.

CYBALÆ DINDYMA.] τὰ Δίδυμα. Nec fuit hic mutandum quicquam. Virgilius. ite per alta Dindyma. Servius: Montes matris Deum. Catullus dixit deam Didymi, ſive Dindymi.

MAMMIS MULTIS *et uberibus exſtructa.*] In Ms. legitur, Veribus, duabus litteris antiquario more in unam contractis. In archetypo ſcriptum fortaſſe fuit, uveribus, quod eſt, uberibus, ut Juva, pro, juba pag. 24.

Ceres mammoſa Lucretio, Diana multimammia, πολυμαστος, Hieronymo in procem. *Ep.* Pauli ad *Epheſ.* Ceres, Diana, Hecate, ſunt unius ejuſdemque fabuloſi numinis appellationes variæ. Quod autem legitur in Ms. viribus exſtructa, etſi Virgilio verua dicantur jacula & mucrones, terretes, nihilominus impropria locutio fuerit, ſi quis Dianam dicat extructam veribus & jaculis. At convenientiſſime dicetur extructa uberibus. talis enim cernitur in nummis antiquis ubi ſunt extructa ſeu diſpoſita ubera & mammæ tanquam cæmenta & lupides in modum columnæ, Diana ſive Ceres mammis & pectore tenus ſuperimpoſita.

MULTIS MANIBUS *horifica.*) Talis cernitur in veteri numiſmate æreo penes eruditiſſimum Io, Bap. Altinum.

Convenienter autem manus multas dederunt numini quod eſt omnia. vetus inſcripto ὁν τῷ Σάν. apud Plutach. ΕΓΩ ΕΙΜΙ ΤΟ ΠΑΝ. Alia item inſcriptio Capuæ: TIBI UNA QUÆ ES OMNIA DEA ISIS. Ipſa in Apuleiana Me-

Metamorph. cuius numen unicum, multiformi ſpecie, ritu vario, nomine multi jugo totus veneratur orbis.

MODO BARBATUS LOCETUR.) Collocatur ſtatua in baſi. Phæd.

Æſopo ingentem ſtatuam poſuere Attici.
Servulumque collocarunt æterna in baſi.

ET CUM FERETRIUS, NON AUDITUR. Non abs re ſuſpectum habuit hunc locum Ioh. Wowerius. Propoſuit coniecturam una litterâ detracta, cum Feretrius non additur. quæ ſane coniectura valde mihi videtur probabilis: verum alio ſenſu quam quo Wowerius intellexit Jovem dictum fuiſſe Feretrium à ferendo, diſcimus ex ea formula qua Romulus opima ſpolia dicavit, apud Livium lib. 1. Spolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium aſcendit: ſimul cum dono deſignavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo, Jupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero. Spolia igitur opima ferenda erant ferculo ſive feretro. Feretrio Jovi etenim ipſe Romulus ita voverat, extructumque fuerat templum Jovi. Feretrio. ſedem, ut ait Livius, ſpoliis opimis quæ poſteri ferrent. At ſubinde Pompilius Numa legem de opimis ſpoliis condidit, cujus verba exſtant apud Feſtum. & ſecundum ea Servius Aeneide VI. tradidit, præcepiſſe Pompilium prima optima ſpolia Jovi Feretrio ſuſpendi, quod iam Romulus fecerat: ſecunda Marti quod Coſſus fecit: tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Ergo Numa Jovem Feretrii cognomine gaudentem deſpexit. nam exinde aliis quam Feretrio opima ſpolia ferri voluit. Propterea. Minucius dixerit: Jupiter cum dicitur Feretrius, non aditur. quia ſcilicet opima ſpolia Feretrio

Feretrio non ferebantur, ſed *Marti*, ſed *Quirino*. Pompiliam legem de opimis ſpoliis ſed latam fuiſſe teſtatur Virgilius hoc verſu, de *Marcello*.

Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.

Hoc de tertiis quidem. At de ſecundis erit quæſtio etenim Numa dixerat ferenda *Marti*. & tamen *Livius* Jovi Feretrio ſuſpenſa fuiſſe narrat, ubi de Cornelio Coſſo. Ceterum, ſcio veteres auctores tradidiſſe, Feretrium à feriendo dictum quo ſenſu poſſit etiam accipi quod legitur in exemplari *Minucii*, cum Feretrius, non auditur. quaſi hoc in mentem Minucio venerit: Iupiter vocitatur Feretrius quia ferit: & tamen nemo ferrentem audit, non auditur ferire, quieſcit ignavus: qui alias, quando Feretrius non dicitur habeat cornua, gerat fulmina, cruore perfundatur. Sed priorem interpretationem magis probaverim. Ævo Propertii non fuiſſe certam hujus cognominis Feretrii cauſam, oſtendunt verſus lib. IV.

--- *Cauſa Feretri,*
Omine quod certo dux ferit enſe ducem.
Seu quia victa ſuis humeris hæc arma ferebant.
Hinc Feretri dicta eſt ara ſuperba Iovis.

Nec certiora ſunt quæ tradidit Feſtus, neque etiam ea quæ Plutarchus in Romulo.

ERIGONE ſuſpenſa de laqueo eſt.) Laqueo ſibi mederi compulſa. Lactantius Thebaid. XI. nimioſe luctus dolore laqueavit.

VT VIRGO inter aſtra ignita ſit. Veram eſſe arbitror hanc ſcripturam, etſi in exemplari legitur, ignata. Aſtra ignita dixit *Minucius*, quæ æſtum ſive æſtatem conficiunt, & ſunt igneæ ſive ardentis naturæ. *Statius* Theb. IV. vim cœptis indulgent agra, meæque Æſtifier *Erigones* ſpumat canis. Paulus Alexandrinus Iſag. apo-

apotelesm. ubi de astro virginis: ταύτῃ τῇ τριζωδίᾳ ἀπαρτίζεται ἡ τῆς θερινῆς ὥρας τροπὴ, ἥτις καλεῖται πῦρ.

Pag. 23.

OETÆIS IGNIBUS] In Ms. henneis. Dictatum fuerat, Ætnæis, prave, pro Oetæis.

HOMERUM ILLUM *inclytum, laudatum*] Quem Socrates in Junone Platonico dicit esse ἀρίστον καὶ θειότατον τῶν ποιητῶν.

DE CIVITATE EJECIT.] Lib. 11. de Rep. ubi de fabulis Homericis, οὗτοί γε οἱ λόγοι χαλεποὶ. καὶ οὐ λεκτέοι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει.

QUAM IN *sermone instituebat.*] Sic legitur in exemplari. In sermone, hoc est, dialogis.

CRUENTIS IMBRIBUS.) αἱματοέσσας δ' ψιάδας κατέχευεν.

LORO *veneris illectum.*] ἱμάντι, κεστῷ.

FLAGRANTIUS *quam in adulteras soleat*] Tertull. Fœde subantem in sororem sub commemoratione non ita dilectarum jampridem amicarum.

UT JUDICIIS *hominum quædam auctoritas pareretur.*] Hæc scriptura est antiqui exemplaris, satis aperta. Etenim depravato judicio, hominibus male judicantibus, quæ leguntur à diis vitia perpetrata pro virtutibus habentur.

SATURNUM *enim principem hujus generis*] Tertull. Apol, & lib. 11. ad Nationes Saturnum Patriarcham deorum nuncupat, à quo census totius divinitatis.

Pag. 24.

INSTRUMENTA *conficere.*] Ab ipso primum tabulæ, inquit, Tertul.

TERRÆ *enim et cœli filius.*] Hoc de Saturno legitur apud Lactantium lib. 1. divinarum institutione cap. 11. quasi observationis istius auctor esset Minucius. & tamen acceperat ex

Tertullliani Apolog. quem librum non legerat Lactantius cum suas institutiones scriberet.

ETIVBA *Mauris volentibus Deus est.*) Cyprianus: Mauri vero manifeste reges suos colunt. nec ullo velamine hoc nomen obtexunt. Tertullianus dixerat: Mauritaniæ reguli sui dii sunt. Vtroque argutior Minucius.

Pag. 25.

PLVRES TOTIS *hominib. Deos haberemus.*) Plinius Hist. nat. 11. Major coelitum populus quam hominum intelligi potest.

TIMERE SE *materiam ab artifice illusam.*) Lucretius: Quæ finxere timent.

CVM HOMO *illum voluit.*) Sic legitur in exemplari. cum homo illum voluit. nempe esse Deum, cum faber incertus scamnum faceretne Priapum, maluit esset Deum. Deus inde ego furum aviumque Maxima formido.

ANIMALIA MVTA *naturaliter judicant.*) Intelligunt statuas non esse Deos. Tertul Apol.

AVARITIA *consecrata est.*) Sic supra, consecrare sacrilegium.

CRVDA HIEME.) crudeli, aspera.

Pag. 26.

EST QVO *viro non licet.*) rectissima est hæc scriptura veteris exemplaris.

VIRO NON LICET.) Testiculi sibi conscius unde fugit mus. Juven.

EXTA SVNT *obscena demessa*) Correxere, tæsta. Sed vetus scriptura defendi potest. Exta obscena dicit Minucius illa pondera Catulli, exempta suis alveolis sive folliculis.

ET IPSAM *errantium turbam.*) Juvenalis in eundem sensum

---- *Iunctæque umbone cohortes &c.*

SINE MORE *rapuit.*) Alludit ad Virgilianum illud.

ra-

.....raptas sine more Sabinas.

Sine more, sine exemplo. quod factum antea non fuerat, quod inauditum & inusitatum ante. ut contra, idem Virgil.

.... lectas de more bidentes.

Pag. 27.

SACRILEGIUM EST *consecrare*] consecrare sacrilegium, ut supra, Avaritia consecrata est.

ET QVOS *post lauream detriumphatos colere coperunt.*] Sic emendari posse censemus quod absque ullo sensu legitur in exemplari, & quos postulaverant. Apparent pristinæ scripturæ vestigia: quod postulaverant, sed abrasa est littera, d, & superscripta littera, s, ab antiqua etiam manu.

PILVMNVS.] Pilumno, Deverram adnectit Augustinus, lib. VI. de civ. D. cap. 10. Pilumnus à pilo Deverram à scopis.

VOLUMNUS. In exempl. Polumnus Tertullianus lib. II. ad Nat. Item Voluntatis, Volumnum & Voletam.

ADVERSVM *suos homines.*] Sic supra, Romanis hominibus cum sua sibi natione captivus.

VESTA SANE *nesciente.*) Turpe est deo sive deæ aliquid ignorare. Sed Vesta mentem non habet. etenim ignis est. Ovidius: Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam, Et tamen in casu simili.

....Vestæ simulacra feruntur.
Virgineas oculis opposuisse manus.

Quam fuere fatua illa numinum commenta.

UBI AUTEM *magis quam inter aras et del.*] Vnde illud Virgilii.

Et quo sed faciles nymphæ risere sacello.

& Iuvenalis: Aut apud Isiacæ potius sacraria lenæ.

ET TAMEN *ante eos Deo diſpenſante.*) Hoc habet Minucius à Tertul. Videre igitur, ne ille regna diſpenſet, cujus eſt orbis &c. Apolog. cap. 26.

Pag. 28.

SOLENISSIMUM TRIPUDIUM.) Solenniſſimum erat Romanos duces non pugnare, niſi avibus addicentibus. parendum igitur fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus, inquit, Cic. II. de divinatione. Itaque ſolenniſſimum dixerit Minucius, cui de more patrio parendum fuit. Et tamen apud Ciceronem, eo loci legerat, ſoliſtimum. quod in augurali diſciplina uſitatum erat & ſolenne. In exemplari legitur ſolemniſſimum tripudium, & Tertullianus dixit, ſoleniſſimam eloquii Propheticici formam, &, ſolenniſſimum Judæorum ſabbatum.

PHILIPPISEIN PYTHIAM *quærebatur.*] Cicero interpretatur, quaſi cum Philippo facere. lib. de divin. II.

Pag. 29.

PLATO QVI *invenire Deum negotium credidit.*] Negotium, rem arduam difficilem. Εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν.

SVBSTANTIAM INTER *mortalem immortalemque mediam.*) τὸ δαιμόνιον μεταξὺ ὂν θεοῦ τε καὶ θνητοῦ ἑρμηνεύον καὶ διαπορθμεύον θεοῖς τὰ παρ' ἀνθρώπων.

MOVET *etiam in nos.*) Sequuti ſumus veſtigia exemplaris: ex qua monet etiam nos.

PROCVPIDINEM *amoris.*) Qualem eſſe dicebat Epicurus πρόληψιν, quam Cicero dicit eſſe anteceptam animo rei quandam informationem lib. I. de nat. deor.

OMNES *inquietant.*] Ita legitur in membranis antiquis. Sunt quibus placeat, ſomnos inquie-

quietant. & ſic etiam Cyprianus legiſſe videtur.

REMISSIS *quæ conſtrinxerant.*] Deſinunt lædere, ut curaſſe videantur. Tertul. Apol.

REMISSIS.] Sic in Ms. & ſic legebat Cyprianus.

VATES ET ipſi abſque templo ſic inſaniunt.) Tertullianus: Locorum differentia diſtinguitur, opinor, ut à templis deos eſtimetis, quos alibi deos non dicitis. Deinde oſtendit, dæmonas etſi templa non habeant tam eſſe deos quam ipſi qui in templis ſub ſtatuis deliteſcunt, qui non alii ſunt quam demones in eandem vero ſententiam Octavius noſter ait, furioſos, qui in publicum excurrunt, etiam deos cenſeri poſſe & Vates abſque templo, quia par eſt in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. Dixerat Tertullianus, Compar exitus furoris, & una ratio eſt inſtigationis.

UT CVM *equis caſtores viderentur.*] Tertul. phantaſmata caſtorum.

Pag. 30.

HÆC OMNIA *ſciunt plerique pars veſtrum*] Ita ſcriptum eſt in membranis antiquis. deinde ſequitur ipſo dæmonas de ſemetipſos confiteri. Vnde exiſtet proba lectio hujuſmodi, Hæc omnia ſciunt plerique, pars veſtrum ipſorum, demonas de ſemet ipſos confiteri,

PARS VESTRVM.] Mox dicet: non nullis præſertim veſtrum.

Pag. 31.

NEC tamen mirum. cum omnium fama.] Si nihil hic omiſſum eſt in exemplari, tota periodus ita conſtituenda eſt ut aliquis ſenſus eliciatur. His enim & hujuſmodi fabulis iidem dæmones ad execrationis horrorem imperitorum aures adverſus nos referſerunt. nec tamen mirum cum hominum fama, quæ ſemper ſparſis mendaciis alitur oſtenſa veritate conſumitur, ſic eſt negotium dæmonum, ab ipſis enim rumor falſi

ſus & ſeritur & fovetur, Illa autem verba, cum hominum fama adnecti debent iſtis, ſic eſt negotium dæmonum. ut clauſula ſic accipiatur. Nec tamen mirum. ſic eſt negotium dæmonum cum hominum fama, quæ &c. Hominum intellige, Chriſtianorum. In Ms. legitur, omnium.

CUM VESTRA *vel ſua Epona.*) In exemplari legitur; cum veſtra velepona edidimus: cum veſtra vel ſua Epona. & veram eſſe hanc ſcripturam demonſtrant iſta Tertulliani, unde ſua ſumpſit Octavius. Vos tamen, inquit Semptimius. non negabitis & jumenta omnia, & totus canterios cum ſua Epona coli à vobis. Agebat pro Chriſtianis Septimius apud Romani imperii antiſtites. cavit igitur ne quid inverecundius diceret, & canteriis ac jumentis ſuam Eponam, ridiculum numen aſſignavit. Hic vero Octavius adhuc memor Cæciliani joci Plautinæ proſapiæ, & familiarius agens apud Minucium ſuum adverſus Cæcilium & alios ethnicos, nominata Epona & aſinis dixit, Veſtra vel ſua, ut, Veſtra, referatur ad Cæcilium & alios ethnicos; ſua, ad aſinos. Itaque ſumpſit illud Tertulliani, cum ſua Epona, & addit, veſtra. cum veſtra vel ſua Epona.

ET EOSDEM *aſinos cum Iſide Religioſe decoratis.*) Liber Ms devoratis, mendoſe. Scripſimus, decoratis, quod proxime accedit ad veterem ſcripturam. nec abſurdum erit opinari aſinos illos Iſidis gerulos aliqua nobiliori ſtratura cum Iſide fuiſſe decoratos, cum Apuleius ipſe narret Aſinum ſuum iſtius Deæ gerulum à nonnullis etiam hordeo fuiſſe religioſe donatum Mileſ. VIII.

STREPITUS PER *pudenda corporis expreſſos contremeſcunt.*] Sic habet exemplar. Hic vero uſurpare liceat quod Hieronymus lib. XIII. In Eſaiam dixit de Peluſiaco cepe, Horribile & formi-

midolosum fuit hortensis apud Horatium Dei diffissa nate tonitru, quo decussi Canidiæ dentes & exturbatum Saganæ caliendrum. & Martialis epigrammate ridetur misellus Aethon qui Jovem salutans in Capitolio pepedit; adfectus ob istud flagitium trinoctiali domicoenio. Cato, oratione de sacrileg. Domi cum auspicamus, inquit, servi, ancillæ, siquis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium facit. Fatuam admodum circa hæc superstitionem Metroclis Theophrasti discipuli narrat Laertius. Et est Nicarchi epigramma εἰς πορδὴν, quo dicitur habere jus vitæ & necis, ut reges. Inde igitur orta est adornandi religio. Πορδὴ ἀποκτείνει πολλοῖ, ἀδιέξοδος ὄσα, &c.

Pag. 32.

ID IN SE *mali facinoris admittunt*) Ferrarius & Priscianensis & ceteri omnes ediderunt, pessimi facinoris. Jure & quidem, sed adversus fidem exemplaris, quam etiam hic servari placuit, & nihilominus malum intelligi tribus vel etiam innumeris superlativis pessimis pejus.

ADULATIO *falsa blanditur*) Blanditur falsa, ut supra, pag. 9. solatia rediviva blanditur.

CRUCES NEC *colimus nec optamus* Sed cum Apostolo gloriamur in cruce Dn. N. Jesu Christi. καὶ τί ἐστι τὸ καύχημα τοῦ σταυροῦ, ὅτι ὁ χριστὸς δι' ἐμὲ δούλου μορφὴν ἀνέλαβε, καὶ ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, δι' ἐμὲ τὸν δοῦλον τὸν αγνώμονα. Chrysost.

SIGNA IPSA *& Cantabra*] Tertullianus Apolog. Siphara illa vexillorum & Cantabrorum stolæ crucium sunt. & lib. 1. ad Nat. In Cantabris atque vexillis, quæ non minore sanctitate militia custodit, Siphara illa vestes cru

cium

cium sunt. & in l. 2. C. Theod. de Colleg. fit mentio signiferorum & Cantabrariorum, Quod in Glossario quodam legitur. Cantabra, vexilla, pallia; non dubito quin ille, quisquis fuerit glossographus, id scripserit à lectione Tertulliani. Stolas & vestes ibi legerat, adjecit pallia. Quæ autem differentia sit inter vexilla & cantabra, ex illis Septimii locis colligitur. Siphara sive stolas & vestes dicit vexillorum & cantabrorum. Vexilla autem vela sunt parva, colore quæque suo militibus nota Cantabra quoque vexilla sunt, quæ non tantum colore militibus erant pro signo, sed & carmine seu nomine aliquo inscripta cantabant sive significabant illis aliquid grati & jucundi. Cantabra omnia erant vexilla: sed non omnia vexilla erant cantabra. Valde est notabilis in hanc sententiam locus ex lib. quadragessimo Dionis, ubi de rebus infaustis quæ M. Crasso acciderunt adversus Parthos moventi: σημεῖνον ταὶ τι τῶν μεγάλων τοῖς ἰστίοις ἐοικότων, καὶ φοινικὰ γράμματα πρὸς δόξαν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ σφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐγόντων, εἰς τὸν ποταμὸν ἐνέπεσε.

TROPÆA vestra simplicis crucis faciem imitantur.) Crux simplex, rudis palus, solum staticulum ligni. Itaque ait Tertullianus lib. 1. ad Nationes: Cruces erunt intestina quodammodo tropæorum &c. Pars major crucis, est omne robur quod recta statione defigitur. reliquæ partes sunt antenna & sedile idem. Tertul. idem.

Pag. 33.

AD STRANGVLATOS misero mortis genere) Pœna præpostera, incluso spiritu cui quæreretur exitus. Plin. 11. cap 63.

PARICIDIVM faciunt antequam pariant.) Infra, dicet in eundem sensum: Nec fratres vos, nisi sane ad paricidium, recognoscitis.

GAL.

GALLUM ET *Gallam ſacrificiis vivente obruere.*] In Ms. ſacrificii. Livius, XXII. Ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta.

GRÆCUM ET *Græcam, Gallum et Gallam.*] Illos, ut viles ac deſpicatiſſimos: iſtos, ut odioſiſſimos & infenſiſſimos hoſtes. in quorum caput omnia quæ execrarentur converti optarent. Inde illud Horatii: Gallis hanc, Philodemus ait.

BELLONAM SACRUM SUUM.] Sic legitur in exemplari. Sacro Bellonæ tribuit Minucius, quod Tertullianus de ſacratis & ſervientibus Bellonæ dixerat in Apolog. ubi & alia quædam notavimus.

ADVERSUM NOS *dæmonum coitio mentita eſt.*] In exemplari ſcriptum eſt, cotio, Hactenus editum fuit, concio. quaſi hoc intelligi debeat de oratione Frontonis.

Pag. 34.

ET TUUS FRONTO.] quem ſupra dixit Cirtenſem. Is famoſa declamatione Chriſtianos oneraverat probris atrocibus.

Pag. 35.

NEC FRATRES *vos, niſi ſane ad paricidium recognoſcitis.*] Nefandas libidines objicit Ethnicis. & fratres iſti paricidæ noti ſunt ſatis ex Petroniano Critone. Homo eſt etiam in ſemine. paricida eſt qui ſuum diſperdit.

ARAS NON HABEMUS. Et tamen libro de Oratione Tertullianus dixerat Aram Dei: menſam convivio Dominico paratam. & aliis paſſim libris aras & altaria & ſacerdotes & ſacrificia.

SIT DEI *homo ipſe ſimulacrum.*] Eſt quidem Dei figmentum & plaſma. ſed & dicitur Dei templum & numiſma.

HÆC NOSTRA SACRIFICIA.] Notavimus ad Tertullianum in Apolog. & ad Scapulam.

IN SOLE *adeo, qui videndi omnibus causa est.*] Ita scriptum est in exemplari. & hæc scriptura confirmatur eo quod sequitur paulo post: in sole adeo rursus intende.

Pag. 36.

DEO COGNITA, *plena sunt.*] Hoc est, Deo cognita sunt, Deo plena sunt. Deo sunt cognita, & plena ipso.

NEC NOBIS *de nostra frequentia blandiamur.*] Ut ille apud Juvenalem Sat. XIII.

Si curant igitur cunctos punire nocentes.
Quando ad me venient?

Plinius Hist. nat. II. Deos agere curam rerum humanarum credi ex usu vitæ est; pœnasque maleficiis aliquando seras, occupato Deo in tanta mole, nunquam autem irritas esse.

FLAVII JOSEPHI, *et Antonii Iuliani.*] In Ms. scribitur Flavi Josephi & abrasæ membranæ superficies ostendit scriptum fuisse Antonini Juliani.

Pag. 37.

CETERUM DE *incendio mundi aut improvisum ignem cadere, aut difficile non credere, vulgaris erroris est.*] Hæc quidem est antiqui exemplaris scriptura. sed absque sensu. Nec placet quod in quibusdam editionibus tentatum fuisse video, Aut improsum ignem cadere aut difficilem credere. Nec tamen arguo mutandi licentiam. nam est sane levissima mutatio, sed nihil juvat, nec tollit absurditatem sententiæ. Videamus igitur an restitui vera lectio possit repositis quæ sunt elocata. Ceterum, de incendio mundi, aut improvisum ignem credere, aut difficile non cadere, vulgaris erroris est. Ait Minucius, eos sentire cum vulgo, qui putant non esse provisum ignem

ignem idoneum tantæ conflagrationi; aut, si fuerit provisus, difficulter tot per ætates prohibitum, ne caderet. Hanc sententiam viris cordatis indignam esse docet. cum sit ignis apud Deum semper in promptu, ac proinde tam facile sustineri & cohiberi, quam non difficile promi.

FONTIUM DULCES *aquas maria nutrire in vim ignis abiturum.*] Loci ante hac depravatissimi præclaram emendationem suggessit nobis vetus exemplar. nam sic omnino habet: Fontium dulcis aqua maria nutrire in vim ignis abiturum. Sic autem intelligenda est hæc scriptura, τὸ nutrire abiturum in vim ignis Stoicis constans opinio est. Illa vero quæ sequuntur, Quod consumpto humore mundus hic omnis igneſcat, supervacua sunt & sapiunt notulam de margine abreptam. neque aliud dicunt, quam in quod jam dictum est elegantius: Fontium dulces aquas maria nutrire abiturum in vim ignis. Id est, maria non amplius nutrient, fontes aquis dulcibus, sed illud nutrire abibit in vim ignis: nutrimentum illud mutabitur in flammas, & obullient ignei torrentes de scaturigine fontium. Plinius Hist. nat. VIII. 16. Raros patribus proceriores. consumente ubertatem seminum exustione, in cujus vices nunc vergat ævum. Et lib. II. 106. Natura sævit, exustionem terris denuncians, Heracliti & Hippasi Metapontini opinio fuit, τὸν κόσμον ἢ πάντα τὰ σώματα ἀναλῶσθαι ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Seneca nat. quæst. III. cap. 1. Ignis exitus mundi est. &c. ult. ubi de diluvio: At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eâdem qua conflagratio futura est. Utrumque fit cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri.

LOQUITUR PLATO. *partes orbis nunc inundare dicit.*] Ita distinguendum erit, si retinenda

da videatur hæc ſcriptura vetus. Ceterum, malim notam & familiarem Minucio loquendi formam ſervari detracto inutili verbo, dicit, in hunc modum: Loquitur Plato partes orbis nunc inundare, alternis vicibus ardeſcere.

MIMICO VITIO *digna iſta ſententia eſt.*] Sic eſt in exemplari. Mimico vitio, hoc eſt mimico more. nempe, riſus undecumque captandi. Huncce morem Minucius auſteritate Chriſtiana vitium vocat, & opponit mimicum vitium philoſophi ſtudio. Quod in quibuſdam editionibus reperitur, mimi convicio, aptius reſpondere videatur philoſophi ſtudio. Sed recte ait Minucius ſententiam iſtam, animas hominum in pecudum & beſtiarum corpora redituras, dignam eſſe mimico vitio. nam inter alia mimicæ artis vitia, illud eſt ſane turpiſſimum, quod ſæpe mimi pecudum & belluarum formas induunt.

MIMICO VITIO.] Tertullianus Apolog. Multis etiam jocis & otio opus erit ſi velimus ad hanc partem laſcivire. quis, in quam beſtiam reformari velit.

Pag. 38.

DE STYGIA *palude ſæpius ambientis ardoris.*] Styx novies interfuſa, Servius. Novem circuli Stygis inferos, id eſt terram, cingunt.

JURAT RELIGOSE. --- ὅς τε μέγιστος ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

ILLIC SAPIENS IGNIS.] ſapientiſſimi artificis juſſa exſequens. à ſapientiſſimo artifice datus.

IGNES ÆTNÆ *& Veſuvii.*] Ms. hennei montis & leſui montis, quæ ſunt corrupta & intricata ſupervacuis interpretamentis.

NOS

Pag. 39.

NOS *uxoribus noſtris ſolummodo viri naſcimur.*] Nam à Fide vita noſtra computatur.

AUT PROFUGUS.] Quia jam, eo quod malus eſſe cupit, deſiit eſſe Chriſtianus. transfugit in caſtra Ethnicorum.

DISPUTATURI ALIAS *& plenius et uberius.*] In Ms. ſcriptum eſt, verius. quod eſt uverius, pro uberius. ut *Pag.* 61. veribus. pro uberibus.

Pag. 40.

IPSI, QUI ADVERSUM *ſe ſententiam dixit inſultat.*] In exemplari: Ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit ſtultat.

NEC MORTE *finitur.*] Apud Ethnicos omnia morte finiuntur. etiam ipſa mors finitur. Et mori dicunt conſumi, finiri, perire. Non item apud Chriſtianos, qui de poſtuma vita ſunt certi.

MISER *videri poteſt, non inveniri.*] Non ſemper ea ſunt quæ videntur. At non inveniuntur niſi quæ revera ſunt.

PERISSET IN HOSTIBUS.] Apud hoſtes. in hoſtico.

Pag. 40.

NON DEXTERAM *ſolum, ſed totum corpus.*] In hunc ſenſum legitur Martialis epigramma de arenario, cui nomen inditum Mucio quod exemplo Mucii Porſenæ focis ardentibus manum impoſuiſſet. Nam cum dicatur tunica præſente moleſta Ure manum, plus eſt dicere, Non facio. Tunc enim totus ardebit, & mortem omnino contempſerit, quam vitare cupiebat, per ſimulatam conſtantiam manus ultro crematæ.

Pag. 44.

PERDITÆ MENTES.] Delatores, calumniatores, adultores, & hujuſmodi aliæ generis humani peſtes, Suprà, *pag.* 28. ... Quis non ...

intelligat male ſanos & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere?

LICENTIA POTESTATIS] --- Nihil eſt quod credere de ſe, Non poſſit cum laudatur d Is æqua poteſtas. Juven. Sa. IV.

CUM *mors ſit. Somnio ſimilis.*] Felicitas ſine Deo, mors eſt. Felicitas ſine Deo ſomnio ſimilis eſt.

IN LUDIS *currulibus.*] Circenſibus. nam in iis aurigationes & curricula ---- nempevolucrem.

Sic laudamus equum facili cui plurima palma
Fervet, & exultat rauco victoria circo. Juven. VIII.

NON *minor furor et turpitudo prolixior.*] In exemplari legitur, Non minor furore turpitudo proxilior. Quod minime ſpernendum eſt. etſi in eodem Ms. ſæpe coaleſcant hujuſmodi ſyllabæ furore turpitudo, pro Furor & turpitudo.

Pag. 42.

CAPILLISVE *ſolemus haurire.*] viderint, inquit Septimius, qui per capillum odorantur. Sed longe plura idem lib. de cor.

ÆTERNIS *floribus vividam ſuſtinemus.*] Suſtinemus, expectamus. Sic ſæpe apud Tertul. & alios.

VERITAS *divinitatis noſtri temporis ætate maturuit.* Nato inter homines Chriſto.

Pag 43.

VT DE *toto congruentius.*] Nam in his tota erit noſtra diſputatio craſtina. Satis eſt quod hodie obtinuerimus id quod erat propoſiti caput.

NIC:

NIC: RIGALTII NOTÆ, AD OPUSC: CYPRIANI DE IDOLORUM VANITATE.

VUlgatum huic opuſculo titulum ſervavimus; etſi minus convenientem. ſed uſitatum, & in aliquot exemplaribus antiquis repertum. Opuſculum vero Cypriani adnectimus Octavio Minuciano, quia ſcilicet inde eſt à Cypriano fere deſcriptum. Libri veteres trium articulorum diſtinctionem agnoſcunt. Duum priorum, Quod idola dii non ſint, &, Quod Deus unus ſit, auctorem eſſe Minucium verba ipſa teſtantur. Tertius, Quod per Chriſtum ſalus credentibus data ſit, totus fere eſt Tertulliani. Et tamen beatus Hieronymus, qui ſane Tertullianum & Minucium legerat, quicquid hic hiſtoriarum ſcientia, verborum & ſenſuum ſplendore laudabile continetur, Cypriano tribuit haud ſecus ac ſi Cyprianus proprio marte procudiſſet. Hæc autem ſunt ad veterum exemplarium ſcripturam expreſſa. unde & cetera ſanctiſſimi Martyris opera propediem, ſi Deus dederit, exibunt.

HIC *litteras imprimere.*] Saxis, membranis, ebori. Valde ſunt ſuaves qui typographicæ artis originem hinc repetunt.

RUSTICITATIS.] Ruris, agrorum.

CULTURA.] Cultus.

ROMANORUM ENIM *vernaculos Deos novimus.*] Sequentes periodos uncis incluſimus, quarum maxima pars in quibuſdam exemplaribus antiquis non legitur. & interiectæ ſenſum abrumpunt. Etenim illa, Quos ſæpius vi-

videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe, commodiſſime adnexa erant iſtis Ceterum Mars Thracius & Jupiter Creticus, ſi quid poteſtatis habuiſſent, ſua ac ſuorum regna ſervaſſent.

IN RAPTUM *Sabinarum perfidia provenit.*] Proveſſit, eventu proſpero. In Veronenſibus membranis vetuſtiſſimis legitur pervenit.

SUBORBANA.] Orbona Plinio dicitur, lib. 11. nat. hiſt. Quod autem hic Suborbana ſcribitur, fortean accidit per ultimæ vocabuli præcedentis ſyllabæ replicationem.

ASSURII *et Medi et Perſæ.*] In illo Veronenſi, Aſſyrii & Medi & Tyrii.

UT REX *ipſe principatum habeat ad crimina ſit Romulus paricida.*] Minucius dixerat, ut ipſe Romulus Imperator, & rector populum ſuum facinore præcelleret, paricidium fecit.

IN AFRICAM *navigia tranſmitteret.*] In Corbeienſi legitur, nauta. quod elegantia non caret.

STULTUM ET *prodigum vulgus inducit.*] In Corbeienſi, ſtultum & crudelem, quod profecto depravatum eſt ex aliqua vetere ſcriptura quæ habuiſſe videtur, credulum. Illud vero prodigum, unde irrepſerit, non habes dicere: niſi ſcriptum olim fuiſſe, perditum; deque illo perdito factum ab imperitis proditum, ac deinde, prodigum. Perditi homines dicuntur, ſceleratiac nefarii.

SOMNOS INQUIETANT.] Sic legitur in optimis exemplaribus, nec dubito quin ita ſcriptum habuerit Cyprianus in exemplari ſuo Minucii. ut iam hinc emendari debeant veteres Minucii noſtri membranæ, quæ nobis exhibent, omnes inquietant, *pag.* 31. niſi dicamus iſtos dæmonas omnes homines inquietare,

tare, quia ſunt humanitatis inimici ut ait *ipſe* Minucius ex Hoſtane, pag. 31.

REMISSIS QUÆ *conſtrinxerant.*] Hæc Minuciana locutio placet Cypriano, Nam & lib. de Mortalitate uſurpavit. Accenduntur trepidi, conſtringuntur remiſſi.

VIDEAS ILLOS *noſtra voce.*] Cum dicto noſtro. Simul atque juſtiſſimus. Sic legitur in cod. Thuani, Corbeienſi, Navarrico & Victorino. At in optimo illo Veronenſi, Videas illos, non noſtra voce, ſe operatione majeſtatis occultæ flagris cædi. Ex utraque autem ſcriptura facile ſenſus elicietur idem.

VULGUS *in multis naturaliter Deum confitetur.*) Naturali & publico ſenſu Deum eſſe mundi rectorum agnoſcunt. Naturaliter judicant. Ut contra Minucius de brutis animantibus dixit, eas naturaliter ſentire, quod idola dii non ſint. De diis veſtris, inquit, animalia multa naturaliter indicant.

DEDUCTOR HUMANI GENERIS.] Sic legitur in antiquiſſimis Cypriani, & Tertulliani exemplaribus.

INCREMENTO *pœnæ propagantis ex.*] Sic legitur in antiquiſſimis Cypriani, & Tertulliani exemplaribus.

HIC IN *virginem delabitur.*] Tertullianus in Apolog. Delabitur in virginem quandam.

CARNEM SPIRITUS SANCTUS INDUITUR.] Sic habent exemplaria vetuſtiora. Quod in aliis legitur, carnem Spiritu Sancto cooperante induitur, ſequentium ætatum ſchola ſubtilior invexit. Dei ſermo, Dei ratio, Dei virtus, Dei ſapientia, Dei ſpiritus, Dei filius carnem induitur. Angelus dixerat Mariæ, Spiritus Sanctus ſupervenit in te, & virtus altiſſimi obumbrabit tibi ſupervenit & obumbravit qui ſubiit ut indueret. Obumbravit carnem Spiritus incarnandus. Ob-

umbratus

umbratus est carne spiritus incarnatus. Spiritus autem dicitur & Dei Filius, in quo & Pater & Spiritus Sanctus, sic tamen, ut Filius sit incarnatus, non Pater, non Spiritus sanctus, & Filius sit passus, non Pater, non Spiritus Sanctus, In exemplari Beneventanæ bibliothecæ, quod inspexit Ant. Augustinus, ita scriptum esse tradunt viri auctoritate & fide præstantes: Hic in virginem delabitur: carnem spiritu sancto induitur. Tertul. Apolog. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit affatur, docet operatur, & Christus est.

ACCENSI IRA ET INDIGNATIONE PROVOCATI] In Corbeiensi legitur: Accensa ira & indignatione revocata. Quæ scriptura accedere videtur ad Minucii, editionem, cui consentanea Veronensis.

AGNOSCENDUM SE VIDENTIBUS PRÆBUIT SIMUL JUNCTUS.] In Regio & Veronensi legitur, simul junctis: ut sit illud Lucæ, συμ-συνπροσμίξεις τοῖς ἔνδεκα.

NON MAGISTRO SED DEO MONENTE.] Sic habet exemplar Veronense. Quod est rectissimum. Non magistro, id est, non homine aliquo præcipiente, sed Deo.

IN

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

A.

ACademici. 37
Actus hominis. 36
Acriter angit. 3
Aculeis ſpicatas. 18
Adjurati dæmones. 20
Adluderet fluctus. 2
Admonitus interpellatus. 12
Adoleſcere ſuis ſceleribus. 27
Adoleſcere vaporibus nebulas. 19
Adorantium geſtus. 2
Ad ſeverationibus credere. 13
Adſtat factis omnib. 10
Adſtrangulatos infantes. 33
Adventus Chriſti duplex. 49
Adulatio falſa blanditur. 32
Aduſq; robur ætatis. 23
Ædicula. 35
Ædituorum cellulæ. 27
Ægyptia ſacra. 22
Ægyptiorum ſuperſtitio. 31, 32
Ætas tanta abiit. 11
Ætas mollior 32
Æneæ arma 23
Æquatur nequitia melioribus. 5
Æquor adpulſum pedibus 3
Ærumnoſi incylti quique. 40
Æſculapium Epidaurii. 6
Æſculapius bene barbatus 22
Æſculapius fulminatur 23
Agreſtes & rudes 24
Alexander ad Mattē. 45
Alia nomen infauſtū. 7
Altaribus delibati potus 12
Altarium nidor 29
in Altum procurere 3
Altius moveor 13
Amant mutuo Chriſt. 8
Amariſſima labes. 15
Ambitus ſolis faciunt annum 16
Ambitione lateris protegere 3
Ambulacro leni 2
Amicitia pares accipit aut

aut invenit 4
Amicitia perfecta 1
Amphiaraus 28
Anaximenes 19
Anceps malum 10
Angit acriter 3
Angeli dæmones 29
Anguſtum pectus 18
In Angulis garruli 34
Animare mortuos 50
Animatur è terræ viſceribus 18
Animus informandus 4
Anilis ſuperſtitio 13
Anilès fabulæ 10,21
Anni innocentes inf. 2
Anni tempeſtates 16
Anni tranſitus 16
Anni revertentes 16
Antiquitas nimium fabuloſa 6
Antiquitas cærimoniarum 6
Antiſtites veritatis 6
Antonius Julianus 36
Anxiæ mentis indicia 3
Apis, bos 31
Apollo levis 17
Appoſita curatio 2
Appoſita ſuſpicio 9
Appoſuit cognomen 8
Aquæ & ſpiritus rat. 18
Aquilius 41
Aras nullas habent Chriſtiani, nulla ſimulacra 9,35
Aranex ſuſpendunt ſua fila 25
Arbuſta frugifera 15
Arceſilas 13,42
Arena ſubſideret 2
de Arena feras devorante 33
Areſcit in pulverem 38
Argutias laudare 14
Arma Æneæ 21
Arvales 27
Aſini caput 9,22
Aſſiduitatis uſus frequens 2
Aſtra ignita 23
Aſtrologi 16
Aſilum 27,46
Atomis concinnatus 15
Atra vorago 31
Avaritia conſecrata 25
Auguria obſervare 6
Aviditas deſiderii 2
Aura adſpirans 2
Aures darem utrique 4
Autumnitas ſemet in temperiem derigebat 2

B.

BAcchantur, rotantur 30
Balnearum tutela 3
Bene barbatus 22
Bellonæ ſacer 33
Bellum Chaldæi 6
Blanditur ſolatia rediviva 8
Blanditur falſa 31
Blandimur nobis de noſtra frequentia 35
Buſiris Ægyptius 33
Buſta, templa 8

C.

Cæcilius 2, 16
Cæcitate intelligentiæ 49
Cæcis vulneribus occiditur 8
Cærimoniarum antiquitas 6
Calvi sacerdotes 22
Calva Venus 45
Caluit convivium 9
Camillos exul. 5
Cana seges 5
Cani fluctus 2
Canuit Minerva 24
Candelabro nexus canis 9
Cantabra 32
Captivus Deus cum sua sibi natione 10
Capere experimentum 11
Capita vervecum 31
Capitolium citra solum 6
Carcer exæstuat 10
Carminis dulcedo 11
Carneades 12, 42
Carnem Spiritus Sanctus induitur 49
Castores alternis moriuntur ut vivant 23
Castores 30
Cassa vot irritæ pollicitationis 11
Cassius hist. 23
Catilinæ conjuratio 33
Caute Philosophari 12
Cautela periculis 7
Cellulæ ædituorum 27
Centauri 20
Cererem Eleusinios 6
Christi adventus duplex 49
Christiani seminudi Christianorum notatæ occultæ 8
Christiani confitentis oratio 17
Christianorum sacrificia 35
Christiani illiterati pauperes 15
Chimæra 21
Cibi inhumani 8
Cingulum matronæ 30
Cirtensis Fronto 9
Civis bonæ memor. 20
Civilem rem gerere 15
Civilia intelligere quibus non est datum 12
Claudius cos. 7
Coæquata vorago 7
Cœlum transcendimus 4
Cogitatio apud Christianos peccatum 39
Cogitationis tenebræ 37
Cogitatio volvitur 1
Coitio impia 8
Coitio dæmonum 34
Collidentibus nimbis 5
Commentose esse prudentiam 15
Commerciis orbis pateret

Co-

Comeatu permisso horarum 12
Comitiali morbo rem. 33
Compage divisa 10
Compendium commune 14
Comperendinare 42
Comprimitur in cinerem 38
Concatenata sunt 16
Concinere pativoluntate 1
Concinnatus atomis 15
Concinnitas artis 25
Condicuntur stupra 27
tam Confessum, tam apertum 15
Confessę probationis fides 14
Confessæ imperitiæ 12
Conflagratio mundi totius 37
Conscientia omnis incesti 9
Conscientia sceleris 9
Conscientiam solam timemus 38
Consecrare sacrilegium 27
Conserere sapientium modo 3
Considere Jud. 4
Consubsidunt aliqua 43
Consumere spatium 6
Consumant virtute 18
Contemplatio implicata intimis sensibus 1
Contubernalis in boni 1
In Cõtubernalib. disp. 1
Convivium caluit 9
Convivium incestum 33
Convivium meronon ducimus 34
Corona apud Christ. 43
Coronare mortuos 42
Coronas funeribus denegatis 12
Corrumpitur imbri 5
Coribantes 22
Crastino 43
Creduli 11
Creduli incaute 13
Crepitus vel strepit. 31
Crispus erroribus 2
Crucis signum 33
Crucis ligna feralia 9
Cruces non colimus nec optamus 32
Cruces non adorandæ sed subeundæ. 11
Crucem hominis noxii 32
Cruda hieme 38
Cultura majorum, id est religio 45
Cunctatio Simonidis. 12
Curatio blanda & apposita 2
Cursus rerum 50
Cupere sectæ vestræ non spontaneos 11
Currules ludi 42
Curvi molliter littoris 3
Cyclops 23
Cybelæ Dyndima 22

Cynocephalus 22

D

Dæmones adjurati 29, 30, 44
Dæmonis instigatio 30
Dæmonum coitio 34
Darem justos 11
Decedis officio judicis 14
Deciorum devotio rata 7
Declinare negotia 29
Declivis occasui sol 43
Decolor lacus 7
Decursa & transacta 1
Deductor humani generis 49
Deflexa lineamenta 17
Defungitur libido flagrans 27
Degravati 28
sine Delectu adsentiri 13
Delectati per quam sumus 2
Deliberat 4
Delicata confessio 50
Delubra deorum 6
Delubra dedicare 6
Delubra & aras non habemus 34
Demersa infra terram 4
Denotato simulacro 2
Densata semina 4
Deorsum gravant 29
Deperire sine delectu 5
Desiderii aviditas 2
Destinatæ virgines 26
Determinat fata 39
Detinere mortuos per imaginem 44
Detinere memorias in statuis 21
Detriumphatos Deos 27
Deus 17, 18
Deo plena omnia 36
Dei nomen 18
Deus non videtur 35
Deus inæstimabilis 18
Deus est animus 18, 19
Deus in nostra mente dedicandus 35
Dii populares 19
Dii vernaculi Romani 27, 45
Deos faciles habere 6
Deos videmus per quietem 7
Deorum præsentia 7
Dii homines 45
Dii reges 44
Dii lignei 32
Diana alte succincta 22
Diagoras atheos 8
Digesta, coalita, formata 5
Dilapsum corpus 11
Diligentia pertinax 4
Diluere labem 14
Diluculo 2
Dimidiata fide 37
Dimidiata verba 2
Dionisius 5
Diodorus hist. 23
Dirarum imprecationes 7

Disciplina est Diogeni exponendi & differendi 20
Disciplina homicidii 42
Disciplina Christian. in nonnullis minor 41
Discriminibus arguimur. 41
Discurrentem Deum, importunum, plenum negotii 10
Di putare in tentius 3
Dispensante Deo 27
Differere divina 12
Dissimulanter arguere 3
Districtus per universa 10
Dissipatur animal morte 5
Dissipatur opinio 14
Dolatus Deus 25
Dolere nescio quid 3
Dorsum maris 3
Dulcedo carminis 11
Dubia omnia in rebus humanis. 4

E

EDaces pulli 28
Edulia pecora 33
Effigiati lapides 2
Egeni Christiani 11
Ejerato nomine Christi 30
Electi 11
Electi viri 31
Elementorum custodia Deo reservata 38
Elementorum federe rupto 10
Eleusinia sacra 22
Emeritæ potestatis 24
Emensi viam 3
Enervis histrio 42
Epona 31
Epulas post multas 9
non Erogantur corpora mortuorum 39
Erupuit, ægre se ferre 14
Erigone 22
Evanescunt gradatim 47, 30
Evanui magnitudine admirationis 43
Euhemerus 21
Eunuchi 26
Euphrates 17
Examine scrupuloso 14
Eucutere rationem 15
Execrationis horror 31
Exempla de cœlo 17
Exiguntur de corporibus 30
Exibat ad terram 2
Experimentum cap. 17, 11
Exploratio divina 4
Explorat suos Deus 40
Expositi infantes 33
Extimæ arenæ 2
Extorum fibras animan: 33
Exta consulere 6
Exta Obscena 26
Exuere hominem 45

Fa-

F.

Fabulæ aniles 10,20
Fabula grandis 34
Fabulas ventilari
Fabulæ fallentes iter 3
Fabellis ſuis delectata 20
Factioſi 34
Facie ultima 8
Fallere iter 3
Fama ſagax 8
Familiarius noſſe 4,6
Farris ſuperficie 9
Fatum 11,39
Fatalis Neceſſitas 20
Fata mundi 12
Fata vulnerum 33
Favillæ, cineres 10
Febribus ureris 11
Fedus elementorum 10
Federantur piaculo 7
Federantur hoſtia 9
Feræ belluæ 15
Ferale naufragium 6
Feralia ligna crucis 19
Feriæ vindemiales 2
Fetus adoleſcit 17
Fidem confeſſæ probationis imitatur 13
Fides in mendaciis facilis 20
Fide dimidiata 37
Fiducia neſcio qua mendaciis ſuis credunt 10
Figmenta mala ſanæ opinionis 11
Finitimos agro pellere 26
Finiri morte 41
Flaminius cos 7,28
Flamma ſubducat 10
Flatibus poſitis 2
Flebilis hoſtia 33
Floribus indulgere 42
Floribus caput non nectitis 12
Fluctus elabens, retrahens veſtigia in ſeſe reſorbens 3
Fluctibus canis ſpumoſiſque 2
Fluctibus tonſis emicate 3
Fluminum lapſus ſemper exerciti 16
Formatio mentis 15
Fortuitæ concurſiones 5
Frater, ſoror apud Chriſt 8
Fratres 35
Frater 2,4
Fragmine offenſantis ling. 2
Frequentius exſiliret 3
Frequentia mortaliũ 36
Fronto Cirtenſis 9,3
Frugum repertores 21
Fruſtis temere cohærentibus 15
Fulgura rutilare 5
Fulmina præmicare 5
Fulmina cadunt paſſim 5
Fundaverant terram pondera 5
Fundatas ungulis animantes 16
Fucatur pompa facundiæ 15
Futuri hominis ſãguis 33

Furiosa opinio 10
Furentes 11

C.

GAllum & Gallam 33
Galli Mercurium 6
Galli capta Roma 6
Galli Cybelis 16
Garrula natio in angulis 8, 35
Genius regis 35
Genitoris Jovis 35
Genitura, genius
Genitalia adorare 9
Gentiles ritus sacrorum 6
Gentilitas Judæorum 10
Germanitas Thebanorum fratrum
Gladiatorii ludi 42
Græculus & politus 24
Græcum & Græcam 33
Grandem fabulam 34
Grandine cæditur 15

H.

HErcules Oetæis ignibus 28
Hermes trismeg. 47
In Hiberno 38
Hieme cruda 25
Hieron tyrannus 12
Hinnitus equor. 17
Histrio enervis 42
Homerus de civitate Platonis ejectus 23
Homo quid sit, unde sit 16
Homicidium execrantur Christiani 33
Hominis novelli sanguinis 33
Honestate voluptates 12
Honesta gaudent publico 9
Honorem præfari 8
Hostanes magus 29
Hostiæ Christianorum 35
Humanæ formæ pulcritudo 16
Humanitatis inimici dæmones 29
Humanas vel inhumanas hostias 33
Humandi consuetudinem meliorem 38
Humilitas nostra 4
Humoribus siccandis 2

I.

IActatur æstu 14
Jaculationes testarum 3
Jaculum testæ 3
Jani frontes duæ 48
Janiculum 44, 24
Januarius mensis 44
Idea Mater 7
Idolothyta
Ignobiles Terræ Filii 24
Ignium sepulturæ 10
Igneum flumen 38
Ignes fulminum 41
Ignis in vim abiturum 37
Ignis Ætnæ 38
Ignis sapiens 38

Ignotis numinibus 6
Illuminare cæcos 50
Imbri corrumpitur 5
Imbutus es timore 6
Immortalitas poſtuma 11
Impetus orationis 13
Implicata intimis ſenſibus 1
Implicare errorem formidoloſus opinionibus 5
Impingere in lapidem 2
Impoliti rudes 12
Imprecationes dirarum 7
Impuratus homo 25
Impetus volutatur 5
Impiatum 27, 31
Impudentes tenebræ 9
Inauratæ cruces 32
Inclinis 3
In contubernalibus diſputare 3
In pueris 3
Incaute credulî 13
Incendiis orationis 31
Incendium mundi 10
Incesti querela 13
Inconſultius ſe viris miſcuiſſent
Inconſulte obaudire 25
Incumbere in alteram partem 4
Ingenium non dari facultatibus 15
Indignationis tumor 13
Indoleſcendum
Indulgere inſano labori 4
Indulgere floribus 42
Indus Fl. 7
Inerrare 34
Inexeſa laceratione 35
Infanticidium objectum Chriſtianis 9
Infringere vires orat. 14
Ingemiſcendum 8
Initiaverunt ritus omnium religionum Romani 7
Ab inferis remeavit 11
Informandus animus 4
Inguinibus inhæreſcunt 32
Inhærentem lateri 2
Inhorreſcunt 30
Inhumani cibi 8
In flumine verborum Veracium 14
Inopinato viſos, cœlo miſſos 23
Inquietant omnes, al. Inquietabant ſomnes 47
Inquietum moleſtũ Deum 10
Irridere horrorem carnificis 43
Irrotare teſtem 3
Inſinceri ſpiritus 28
Nacti ſapientiam 14
Inſolens ſtuprum 8
Inſtituta ſerpentib. ſacra
Inſpiratur, attollitur 5
Inſtigatio dæmonis 30, 33

33
Instrumenta' conficere 24
Insparsis mendaciis 31
Interim, pro interdum 14, 19
Intentio mentis resedit 1
Intentos vultus tenebamus 43
Intentionibus avocantur 13
Intentius disputare 3
Intendere nihil 3
Intende templis 7
Intende mari 16
Intende in Sole 35
Intererrat locis omnibus
Integressu gravissime disputationis 14
Interprimunt 10
Intimis sensibus 1
Invectus in te 3
Irreligiosa prudentia 7
Iter legere 3
Fl. Josephus 36
Isidis spicæ 21
Juba, rex Maur. 24
Judæi, dispersi palabundi 48
Judæorum gentilitas 10
Judæorum nequitia 36
Judiciaria cura 2
Judicium stabile 15
Judex religiosus 14
Judem in alteram partem propensius 4
Justum spatium 3
Junios cons. 7, 28
Jupiter cruentis imbri. flevit. Sarp. 23
Jupiter Hammon, Capitolinus, Latiaris, Feretrius 22
Jovis antrum in Creta 22
Jovis stuprum in Ganymedem 23
Jovis ludi Circ. 7
Jovis gentem 21
Jovis fulmen 23
Jovis sacra 23

L.

Labes terrena 3
Labius terrenis 28
Labes amarissima 14
Laboris non est multi 17
Laceratione inexesa 39
Lacerari dolore 11
Lacteus ros 17
Lactescunt ubera 17
Lambunt viros med. 32
Lapides effigiati uncti & coronati 2
In Lapides impingere 2
Lapsus fluminum 16
Latebra Saturni 46
Latebra 24
ex altero 13
Lateri tuo inhærentem 2
Latium 24
Latiaris Jupiter 33
Lege littoris stringitur 16

Lenocinia verbor. 13
Levigata testa 3
Libenter audire illis erat 20
Libido philosophandi 12
Libidinis falso objectæ Christianis 8
Libidinoso ore 32
Libratio divina 16
Libram æquitatis tenere 4
Ligna feralia crucis 19
Lignei dei 32
Lineamenta varie deflexa 17
Linguæ fragmine 2
Linguæ malæ homines 31
Litterarum profani 4
Litteras imprimere 44
Littoris legis stringitur 16
Littoris molliter curvi 3
Lorum Veneris 23
Lunæ ambitu, senio, labore 16
Locus medius 4
Quid Loquar 16
Loquitur Deum 19
Loquitur fama 8
Quid loquar tempestates 5
Loquitur unum Deum 47
Loquitur adsumptos in Deos 21
Loquitur Plato 37
Loquela dulcior inf. 2
Lubricis casibus fortuna soluta legib. 5
Lubrica sententia 14
In Lucem sapientiæ emergere 1
Lucifugax natio 8
Ludi currules 42
Ludi Jovis 30
Ludum quidquid miraculi 29
Lumine extincto 9

M.

MAchinator Deus 5
Machinæ simulacra 25
Magi 29
Magorum potentatus 40
Magum de licentia potestatis 53
Majestatis occultæ flagris cædi 47
Majestas & summa rerum 4
Majorem disciplinam excipere 6
Malum facinus 32
Malis sæpe benè est 5
Mali divitiis affluunt 41
Mancinus 28
Manum ori admovere, adorare 2
Manibus aræ exstructæ 6

Mare positis flatibus 2
Mare inquietum 2
Mare influxit liquor 5
Mari intende 16
Martem Phryges 6
Matrimonii unius vinculo 34
Matribus miscentur Persæ 34
Maturuit veritas divinitatis 43
Mauri reges suos colunt 44
Mediator duorum 49
Mediocritas humana 4
Medicaminibus epotis 33
Meditatur resurrectionē omnis natura 38
Medicinas conficiendi celeritate 11
Medius locus 4
Medios viros lambunt 32
In memorias exierunt 15
Memoriæ 6
Mendacis fides facilis 20
Mendicantes deos 25
Mentis formatio 15
Mentis præstantissimæ numen 16
Mentis anxiæ indicia 3
Mero ducere convivium 34
Mimus 41
Mimico vitio 37
Ministrorum officia 36
Miraculum nullum est 14
Miscere viris 27
Miscentur cum sororibus 34
Molestum, inquietum 14
Monile uxoris 28
Mori post mortem 1
Mortuos coronare 42
sine More 25
Mucius Scævola 41
Mugiunt tonitrua 5
Mulieribus credulis 8
Multitudo furentium 25
Multiformes 19
Multivira 26
Mundus una domus est 36
Mundi ornatus 15
Mundi conflagratio 37
Municipes deos 6

N.

NAta sunt nihil prospicere 15
Nata sententia ex disputationibus 4
Natalis Cæcilius 14
Natalibus mundi 6
Natio latebrosa 8
Natura 9
Natura omnis meditatur resurrectionem 38

Natura insitos sapientiam 14
Naturale est 30
Naturalis ratio 33
Naturaliter judicant 25
Naturaliter deum vulgus confitetur 48, 49
Naturalis sermo vulgi de Deo 19
Naturaliter vsimus 33
Naturalem Deum unum 19
Naufragium ferale 6
Naufragia, incendia 5
Navigia transmittere 28
De Navigatione narratio 3
Naviculæ subductæ 3
Nebulas adolescere vaporibus 5
Negligentiæ objurgare 3
Negotium est invenire Deum 4, 29
Nepos hist. 23
Nept. glaucis oculis 22
Nequitia æquatur meliorib. 5
Nexus infandæ cupiditatis involvunt 9
Nidore altarium saginati Dæmones 29, 30
Nilus 17
Nitor argenti 25
Nobilitas apud Christianos 41
Nocturna sacra 9
Nostrates pauperes 15, 16
Noraculo corporis 34
Novus aliquis 4
Novelli hominis rudem sanguinem 33
Numinibus incolis præsentibus 7
Numen regis 33
Nundinari ingenium 41

O.

OBices petrarum 3
Obire singulos 36
Objurgare negligentiæ 3
Obruere viventes 32
Obscena exta 26
Obscuritas religionis 9
Obstruunt pectora 30
Obtutus intuentis hebetatur 35
Octavius januarius 14
Oculis subtracta 1
Oculare cœcos 50
Offensantis linguæ fragmine 2
Officia ministrorum 36
Offulæ jactu 9
Omnibus tot. 4
Os libidinosum 31
Osculum labiis premere 2
Ostia, amœnissima civitas 2
Olivitas hiberna 16
Opinioni succumbere 4
Orationis impetus 13
Oraculum præsensit 12

Oraculum ambiguum 18
Oracula efficiunt 29
Orbis provincia 36
Originem futuri hominis extinguere 33
Otiosum est 24

P.

PAralyticos restringere 49
Par Thebanorum fratrum 17
Paricidium facere 33
Paricidium, in obsc. 35
Patris utriusque ignarus 4
Parte Romana 50
Pascua pascuntur 39
Pauperes nostrates 15, 16
Pauper sapiens 15
Pauperate se sublevat 40
Pecudis turpissimæ 9
Pectus angustum 18
Penates victi 45
Pergeret tardior 12
Periculis cautela 7
Periculo quaeris 11
Periculis pensitat 40
Perjurium plenius 13
Peroratum plenius 13
Perquam sumus delectati 2
Persæ 17
Persæ miscentur cum matribus 34
Perseus 21
Perseverare diligentia 4
Partinax diligentia 4
Perversa quæstio 31
Pestifera tabe cœti tractus inficitur 5
Petrarum obices 3
Phalaris 5
Philosophorum supercilia
Philosophi adversus sua vitia facundi, adulteri tyranni 42
Philosophorum postremus 13
Philosophia sectarum plurimarum 4
Philosophari caute 12
Philosophorum opiniones de natura deorum 12, 19, 20
φιλιππιζειν Pythian 28
Piaculare flagitium 26
Pistorum præcipuus 13
Platonis civitas 23
Plaudere in eum 12
Plautinæ familiæ homo 13
Plebe ultima consistimus 35
Plenius peroratum 13
Plurimum quantum 23, 43

Pœnales 47
Pœnitenter omiſſa 28
Poetæ fallaces 11
Politiores homines 28
Politus Græculus 24
Pompis intereſſe 12
Pompa facundiæ 15
Pompis abſtinemus 42
Ponderemus ſingula 13
Populares dii 19
Poſtremus philoſophorum 13
Poſtrema immortalitas 11
Potentatus magor. 46
Præcepti cibi 12
Præfanda honore 8
Præſentia deorum 7
Præſentia inopinata 2
Præſenſit oraculum 12
Inpræſentiarum 4
In Præterita redire 1
Præſtigias edunt 29
Prævento carnificis officio 49
Primores Judæorum 49
Prioribus credere 6
Proculo pejerante 24
Procupidinem amoris
Procurrentibus in altum obicibus 3
Procurreret longius 3
Prodicus 21
Prodigi 40
Prodigum vulgus 45
Prophetarum prædicat. 37
Projecti in terram 4
Promiſcue 8
Promiſcue ſpargitis ven. 34
Prona in terra vergentia 15
Propudia 31
Proruere in illicita 34
Proſapia Plautina 13
Protagoras Abder. 8
Proteſilai ſorte 11
Provenit perfidia 45
Provenit generis magnitudo 48
Providentia mundus an regatur 5
Providentia divina 17
Providentiæ unitas 19
De Proximo fugitant.
Prudentia irriligioſa 7
In Publicum muta 8
Publico gaudeant 9
In Publicum excurrere 30
In publicum dicere 20
Pudor Chriſtianorum 34
Pulli edaces 23
Punitus pro facinore 9
Purpuras recuſamus 35
Purpuras deſpicere 8
Purpuræ, faſces 41
Pyrrho 42
Pythias 28

Q

QUæſtio perverſa 31
Quanta de diis veſtris animalia judicant 25
Quateris periculo
Querela incerti 13
Quiſq; veſtrũ tantus eſt 12

Quo viro non licet 27

R.

Radere dorsum maris 3
Recensere memoriam 1
Reciproci æstus
Recordatione revocare 1
Recti regula 15
Recursantes vices tenebrarum & luminis 16
Redire in præterita 2
Reformari
Reformata in deum vestitum 11
Regnum casæ 17
Reges suos colunt 21
Reges dii 44
Reges numen, genius, 32,33.
Regula recti 15
Regulus 29,41
Relabens fluctus 3
Religiones traditas colere 6
Religiosam virtutem in armis exercent Romani 6
Remordet oratio 3
Renascendi conditio. 38
Renasci post mortem 11
Renidens 13
Renitentibus auspiciis 29
Repromittere æternitatem 11
Reputare id quod criminaris
Requirere hilaritatem 3
Requiescere de itinere 3
Resedit intentio mentis 1
Restringere paralyticos 49
Resorbens in sese 3
Resurrectio
Retrahens vestigia 3
Revertentes anni 16
Revixisse 11
Ritus moresque miscere 21
Robora substrata naviculis 3
Rogis diffidentibus 47
Rogos execrantur Christ. 11
Romana civitas protegitur delubris deorum 7
Romani universos Deos coluerunt 6
Romani imperant sine vestro Deo 12
Ros lacteus 17
Rotantur bachantur 30
Rubori sit etiam pudica conjunctio 34
Rudes hoc studiorum 4
Runcinatur
Rutilare fulgura 5
Rutilius 5

S

Sabinarum raptus 26
Sacerdotum honores 6,8.
Sacerdotes calvi 22
Sacrificia Christi 35
Sacrorum ritus gentiles 6
Sacraria teterrima 8

Sacrilegiũ conſecrare 15
Sagax fama 8
Salii 27
Sanguinia federe conjur. 33
Sapientes 19
Sapientla Chriſtiana 1
Sapiens ĭgnis 38
Sapere bonum 35
Sapientiam nactus 14
Saturnia urbs 24
Saturnus Princeps generis deorum 23
Scenici ludi 41
Scortorum licentia 32
Scrupuloſo examine 14
Scrutari 4
Scuta vetera, ancilia 25
Scylla 21
In Seculo 38
Seculo rudi 6
Secta 3
Sectæ noſtræ ſinceritates.
Sectæ ipſius hamo. 3
Secretum de diis hominibus 43
Securus nihil ſibi perire 40
Seges cana 5
Segregare à Deo 29
Segregare diſceptantes duos 4
Segregatus, ſolitarius 3
Seminudi 15
Sententia nata ex diſp. 4
Senſus velut in arce compoſiti 17
Sepulturæ ignium 10
Sepulturæ damnum 41
Serapis, Oſiris. 21
Serapidis ſimulacrum 2
Sermonis concinnitas 13
Seritis libros paſſim 34
Serunt odium 30
Servitus durior 32
Signa militaria 32
Silentium mutuum 9
Simplicitate rudi credere 21
Simul juncti diſcip. 49
Simulacrorum origo 44
Simonides 42
Simonides melicus
Sitienter ſanguinẽ lambunt 9
Socratis dæmonium 46
Socrates ſapientiæ princeps 12
Socrates ſcurra Aticus 42
Socrates veneno periit 5
Sol occaſui declivis 43
Soles alios atque alios 5
Solem videre non poſſumus. 35
Solatium calamitatis 28
Solemniſſimum tripudium 28
Solitarius deus 10
Soliditas rerum ipſarum 14
Somnos inquietant 47
Sortis incertum 9
Spatium juſtum 3
Specta de libris memorias 6

Spicæ Ifidis 21
Spicatas aculeis 16
Stabile judicium 14
Stipatus comitatu 41
Stoicorum ſcripta 21
Structor infelix 44
Stuprum non inſolens 8
Stuprare 4
Sygia palus 38
Sua materia 5
Sublata ſunt 4
Subductæ naviculæ 3
Subducat flamma 10
Sublevatur aſſiduo ſaltu 3
Subripere hominem periculis 35
Subruitur moles 10
Subtilitas 13
Subtractus oculis 1
Subtrahi flammis 10
Succumbere opinioni 4
Superfice fratris tectus 9
Superponit 19
Superſtitio anilis
Superſtitiola vanitas 1
Superſtitioſum vulgus 2
Superſtitio Romana 10
Suſpenſæ naviculæ à terrena labe 3
Suſpenſa dubia, incerta 4
Suſpendere univerſa 13
Suſpenderit cœlum ſua materia 5
Suſpenſa cœlo 4
Suſpectus in cœlum 15
Suſpicio infida 14
Syri Aſtarten 6

T

TAntus quantus eſt 19
Tardior pergit 12
Taurii Dianam 6
Tauri Pontici 33
Templa, buſta 8
Temulenta vindemia 5
Tendebat arenas undæ 2
Tenditur cœlum late 16
Tentare verba dimid. 2
Tenuit religionem 28
Tenor perpetuus venerationis 6
Tenebræ impudentes 9
Terræ & cœli filius 24
In Terram reſolvi 10
Teſtarũ jaculationibus 3
Thales Mileſius 19
Thallus & Diodorus hoc loquuntur 23
Thebanorum fratrum par 17
Theodorus Cirænus 7
Thraſimenus lacus 7
Tingere plantas 2
Tirunculi initiandi 9
Tiroſias 28
Tonſis fluctibus 3
Tonitrua mugire 5
Tormenta impiorum 38
Tormentis modus nullus 38
Tormentis verborum 30
Toroſi errores mari 2
Totis hominibus 24
Tranquilli progreſſi 3
Tranſacta & decurſa 1

Tripudium 30
Trivia multis manibus horrifica 22
Tropæa 33
Tumor indignationis 13
Tutela multiformis animantium 16
Tutela balnearum 3

V

VAcillare per errorem 14
Vagandum non eſt de cetero 14
Vanitates ſuperſtitioſæ 1
Vanæ & perditæ mentis 26
Varietas ſubtilis 13
Vaſculum immundum 25
Vates deo pleni 7
Vates abſque templo 30
Vegetaret membra 2
Venerabilis ac melius 6
Venus calva 45
Ventilari fabulas
Ver corporis humani 38
Verba dimidiata 2
Veritatem oculis ſeſe ingerentem 15
Veritas non tantum facilis ſed favorabilis 43
Veritas obſcurior 12
Veritas divinitatis maturuit 43
Veritas obvia, ſed requirentibus 23
Veritas ocultatur nobis & permititur 5
Veritatis inveſtigandæ tedio 4
Veriſimile 4
Vernaculi dii 45
Verſutia 14
Verſus Apollo facere deſiiſſet 29
Veſtigiis verſis 3
Vetuſtatis adſiſtit auctoritas 20
Vervecum capita 31
Vexilla caſtrorum 32
Via in plures diffuſa 14
Viam emenſi 3
Viaticum magnum onerat 41
Vibrantur 35
Vicatim 35
Vicinia veritatis 32
Victoria de Perſis 7
Victoriam uſurpo 43
Victa numina Romani venerantur 6
Videmia temulenta 5
Vindemiales feriæ 2
Vir eximius & ſanctus 1
Virorum occultant 38
Virtutem religioſam in armis Rom. 5
Virginitas perpetua 35
Virgilius Mantuanus 18
de Virilibus ſacerdotum fab. 32

Visitur antrum Jovis in Creta 44
Visimus naturaliter 33
Visendi mei causa 1
Vitam perpetuam 10
Vitalia præcepta 49
Vivendi utroque in genere versatus 4
Vivendi pulchro genere 34
Vocabula deorum 45
Volutatur impetus 5
Volvitur cogitatio 1
Voluntaria ut est concretio atomorum 5
Vorago atra 38
Vorago coæquata 7
Vota cassa 11
Vulcanus claudus 21
Vulcanus omnium primus 21
Vulgus superstitiosus 2
Vulgaris imperititiæ cæcitas 2
Vulneribus cœcis 8
Ultima fex 8
Unus ullus 11
Universitas, mundus universus 15
Ungulis fundatæ animantes 16
Univira 26
Urbanitas subtilis 14
Usurpo victoriam 43
Vultus erectus 16

FINIS.

JULII FIRMICI
MATERNI V. C.
DE
RELIGIONVM
PROFANARUM
ERRORE.

AD
CONSTANTIUM
ET CONSTANTEM
AUGG.

Ex recensione
IOAN. AWOWER.

Joan. a Wower, 1574-1612

OXONIÆ
Typis G. HALL, *& Impensis* R. DAVIS
Anno Domini 1662.

JULII FIRMICI MATEREI. V. C. DE ERRORE PROFANARUM RELIGIONUM.

* * *

QUod in fabricatione hominis artifex fecit, ut antea dixjmus, annuis perditorum commonitionibus ſpecialiter retexenda ſunt, in teſtificationem veritatis manifeſtis rationibus exemplorumque teſtimoniis divinationem probabimus per diabolum eſſe inventam & perfectam, ut per hoc ſpiritus maculata cogitatione, ſpe fluxæ felicitatis, perverſa diſcretione perverteret miſeros homines perpetuis calamitatibus implicitos. * * * * Quatuor Elementa eſſe principia creaturarum nemo eſt qui dubitet (id eſt, ignem, aquam, aërem & terram.) Sed hæc Elementa diverſa ſunt, vel in poteſtate contraria. In errore ſunt itaque gentes, quæ cum elementis tribuant principatum, adhuc deputant ignem, quaſi ſummum Deum, quaſi cætera ex ipſo habeant ſubſtantiam calore: neſcientes, quod omnia Elementa ex ipſa ſint ſua contrarietate conjuncta, & quod & ipſa habeant fabricatorem Deum, qui ſingula ſuis locis ordinibuſque conſtituens creavit, quod aut mente, aut cogitatione colligimus, aut certe quod oculis cernimus divina verbi

bi ſui ſocietate compoſitum, æquata corporum moderatione in hoc toto. Ægypti incolæ aquarum beneficia percipientes, aquam colunt, aquis ſupplicant, aquas ſuperſtitioſa votorum continuatione venerantur. Sed in ſacris ſuis [quæ myſteria vocant] addunt tragica funera & funeſta calamitatis metuendæ certamina. Inceſtum cum ſorore adulteriumque aiunt commiſſum, & hoc facinus ſeveris mariti adnimadverſionibus vindicatum. Iſis ſoror eſt, Oſiris frater, Typhon maritus; is cum comperiſſet Iſidem uxorem inceſtis fratris cupiditatibus eſſe corruptam; occidit Oſirim, artuatimque laceravit, & per omnes Nili fluminis ripas miſeri corporis palpitantia membra projecit. Iſis repudiato Tiphone, ut & fratrem ſepeliret & conjugem, adhibuit ſibi Nephthen ſororem ſociam, & Anubin venatorem. Cui ideo caninum caput impoſitum eſt, quia lacerati corporis partes artificio canis veſtigantis invenit. Sic inventum Oſirim Iſis tradidit ſepulturæ. Fuerant ſane hi apud Ægyptum reges pariter ac tyranni, ſed Oſiris juſtus, præter illud, quod cum ſorore commiſit. Typhon furioſus impotens ac ſuperbus. Ideo ille colitur, iſte vitatur. Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In aditis habent idolum Oſiridis ſepultum: hoc annuis luctibus plangunt. radunt capita, ut miſerandum caſum regis ſui turpitudine dehoneſtati deflecant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, ut annuis luctibus in animis eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur. Et cum hæc certis diebus fecerint, tunc fingunt ſe lacerati corporis reliquias reperire, & cum invenerint, quaſi ſopitis luctibus, gaudent, O miſera & caduca mortalitas, ut regibus tuis per annos ſingulos funeſtas mittas inferias, neglecto Deo ſummo, qui omnia divini artificii moderatione compoſuit, &

ſpem

ſpem tuam perdis & vitam. Nec oſtenſi tibi luminis ſplendore corrigeris, nec recuperatæ libertatis quæris inſignia, nec ſpem redditæ tibi ſalutis agnoſcis, nec ex pœnitentia preteritorum criminum indulgentiam poſtulas. Fruſtra tibi hanc aquam, quam colis, putas aliquando prodeſſe. Alia eſt aqua, qua renovati homines renaſcuntur. Hanc aquam, quam colis per annos ſingulos, vis alia decoctis venarum meatibus ſiccat, aut certe funeſtus regis tui ſanguis commaculat. Illa, quam deſpicis, ignita venerandi ſpiritus majeſtate decoratur: ut ex ipſa per veteres conſcientiæ cicatrices credentibus hominibus ſalutaris ſanitas irrigetur. Sed in his funeribus & luctibus, quæ vere ſunt funera, quæ facta ſunt, quorum extant hodie quoque reliquiæ [nam & ſepulchrum Oſiridis hodie in Ægypto eſt, & cremati corporis reliquiæ cernuntur] defenſores eorum volunt addere phyſicam rationem. Frugum ſemina Oſirim dicentes eſſe, Iſin terram, Typhonem calorem: Et quia maturatæ fruges calore, ad vitam hominis colliguntur, & à terræ conſortio ſeparantur, & rurſus appropinquante hyeme ſeminantur. Hanc volunt eſſe mortem Oſiridis cum fruges reddunt. Inventionem vero cum fruges genitali terræ fomento conceptæ, nova rurſus cœperint procreatione generari. Pone hanc veram eſſe ſacrorum iſtorum rationem, pone propter fruges vota reddi numinibus, quid addis inceſtum, quid adulterium, quid miſerandæ animadverſionis exitium? Quid errantibus hominibus & ſimpliciter peccare cupientibus de ſacris tuis malum monſtras exemplum? phyſica ratio, quam dicis, alio genero celetur. Quid autem celari oportuit, quod omnibus notum eſt? Cur plangitis fruges terræ, & creſcentia lugetis ſemina? Ad ſuſtentationem generis humani hæc omnia divina ſummi Dei liberalitate donata ſunt,

sunt. Agendæ sunt summo Deo gratiæ propter hoc, nec est summi Dei lugenda largitio. Deflete potius quod erratis & quod errorem vestrum restauratis semper luctibus plangite. Nolite annuis sacris quærere funus alienum; vestris potius funeribus parate solatia per annos singulos. O miser homo, inveniſſe te nescio quid gaudes, cum animam tuam ex istis sacris per annos singulos perdas. Nihil illic invenis nisi simulacrum, quod ipse posuisti, nisi quod iterum aut quæras aut lugeas. Quære potius spem salutis, quære exordium lucis, quære quod te summo Deo aut commendet aut reddat. Et cum veram viam salutis inveneris, gaude, & tunc erecta sermonis libertate proclama, Ἐρρήξαμεν, συγχαίρομεν cum ab his calamitatibus post pœnitentiam tuam summi Dei fueris indulgentia liberatus. Phryges, qui Pessiuntem incolunt circa Galli fluminis ripas, terræ cæterorum elementorum tribuunt principatum, & hanc volunt omnium esse matrem. Deinde ut & ipsi annuum sibi sacrorum ordinem facerent, mulieris divitis ac reginæ suæ amorem, quæ fastus amati adolescentis tyrannice voluit ulcisci, cum luctibus annuis consecrarunt. Et ut satis iratæ mulieri facerent, aut ut pœnitenti solatium quærerent, quem paulo ante sepelierant, revixisse jactarunt, & cum mulieris animus ex impatientia nimii amoris arderet, mortuo adolescenti templa fecerunt. Tunc quod irata mulier pro injuria spretæ fecerat formæ, hoc ordinantes à se pati voluere sacerdotes: sic annuis sacris cum honore terræ istius funeris pompa componitur, & cum persuadetur hominibus quod colant terram, miseri funeris venerantur exitium. Hic quoque, sacratissimi Imperatores, ut error iste cæletur, etiam hæc sacra physica volunt esse ratione

ne composita. Amare terram volunt fruges, amatum vero hoc ipsum volunt esse, quod ex frugibus nascitur, pœnam autem, quam sustinuit, hoc volunt esse, quod falce messor maturis frugibus facit. Mortem ipsius dicunt, quod semina collecta conduntur. Vitam rursus, quod jacta semina annuis vicibus reconduntur. Velim nunc mihi inquirenti respondeant, cur hanc simplicitatem seminum ac frugum cum facinore, cum morte, cum fastu, cum pœna cum amore junxerint? Itane non erat, aliud quod diceretur? Itane non erat, quod in agendis Deo summo pro frugibus gratiis faceret misera mortalitas? Ut gratias pro renatis frugibus agas, ululas, ut gaudeas, plangis. Nec te, cum veram rationem videris, hoc aliquando fecisse pœnituit, sed hoc agis, ut annuis luctibus occupatus vitam semper fugias, mortem requiras. Dicant mihi, quid hoc frugibus profuit, ut fletus suos annuis ululatibus seminent in tristitia, interfecti funeris calamitatibus ingemiscant, quod dicant physica ratione compositum, lugetis & plangitis, & luctus vestros alia ratione cœlatis. Novit agricola, quando terram aratro dimoveat quando sulcis frumenta committat. Novit, quando maturatas solis ardoribus colligat segetes. Novit, quando tostas terat fruges. Hæc est physica ratio, hæc sunt vera sacrificia, quæ ab sanæ mentis hominibus annuo labore complentur. Hanc simplicitatem divinitas quærit, ut homines in colligendis fructibus ordinatis temporum legibus serviant. Cur huic ordini miseræ mortis figmenta quæsita sunt? Cur cælatur lachrymis, quod cælari non debuit? Unde confiteantur necesse est, hæc sacra non in honorem frugum, sed in honorem esse composita mortis alienæ. Nam quod terram matrem esse omnium Deorum dicunt, qui huic elemento tribuunt primas partes

tes, vere deorum ſuorum mater eſt, nec abnuimus aut recuſamus. Quia ab hac collectos Deos ſuos, aut lapideos faciunt ſemper aut ligneos. Terram omnem circumfluunt Maria, & rurſus incluſa Oceani ambientis circulo ſtringitur. Cœli etiam rotunda ſublimitate operitur, perflatur ventis, aſpergitur pluviis, & timore m, ſuum aſſidui motus tremoribus confitetur. Quid vos maneat, qui hæc colitis conſiderate, cum Dii veſtri infirmitatem ſuam vobis quotidianis profeſſionibus prodant. Aſſyrii & pars Aſrorum aërem ducatum habere elementorum volunt, & hunc imaginata figuratione venerantur. Nam hunc eundem, nomine Junonis vel Veneris virginis, ſi tamen Veneri placuit aliquando virginitas, conſecrarunt. Junonem ſane, ne & huic deeſſet incœſtus, Jovis volunt ex ſorore conjugem factam. Effœminarunt ſane hoc elementum, neſcio qua veneratione commoti. Num quia aër interjectus eſt inter mare & cœlum, effœminatis eum ſacerdotum vocibus proſequuntur? Dic mihi hoccine eſt, quod in viro fœminam quærunt, cui aliter ſervire ſacerdotum ſuorum chorus non poteſt, niſi effœminent vultum, cutem poliant, & virilem ſexum ornatu muliebri dedecorent. Videre eſt in ipſis templis cum publico gemitu miſeranda ludibria, viros muliebria pati, & hanc impuri & impudici corporis labem, glorioſa oſtentatione detegere. Publicant facinora ſua, & contaminati corporis virium cum maxima delectationis macula confitentur. Exornant muliebriter nutritos crines, & delicatis amicti veſtibus vix caput laſſa cervice ſuſtentant. Deinde, cum ſic ſe alienos à viris fecerint, adimpleti tibiarum cantu, vocant Deam ſuam, ut nefario repeleti ſpiritu vanis hominibus, quaſi futura prædicant. Quod hoc monſtrum eſt; quodve prodigium? Negant ſe viros

ros esse, & sunt; Mulieres se volunt credi, sed aliud qualiscunque qualitas corporis confitetur. Considerandum est etiam, quale sit numen; quod sic impuri corporis delectatur hospitio, quod impudicis adhæret membris, quod polluta corporis contaminatione placatur. Erubescite ô miseri supinitatem, aliter vos Deus fecit. Cum cohors vestra ad tribunal judicantis Dei accesserit, nihil vobiscum afferetis, quod Deus, qui vos fecit, agnoscat. Abjicite hunc tantæ calamitatis errorem, & studia profanæ mentis aliquando deserite. Nolite corpus, quod Deus fecit, sceleratæ Diaboli legi damnare, calamitatibus vestris, dum adhuc tempus patitur, subvenite. * Misericordia Dei dives est, libenter ignoscit. Relictis nonaginta novem ovibus amissam quærit unam. ** Et reuerso patri prodigo filio vestem reddit, & paratum cœnam. Nulla vos desperare faciat criminum multitudo: Deus summus per filium suum Jesum Christum Dominum nostrum volentes liberat, & pœnitentibus libenter ignoscit, nec multa exigit ut ignoscat. Fide tantum & pœnitentia potestis redimere, quicquid sceleratis Diaboli persuasionibus perdidistis. Persæ & Magi omnes, qui Persiæ regionis incolunt fines, ignem præferunt, & omnibus elementis putant debere præponi. Hi itaque Jovem in duas dividunt potestates, naturam ejus ad utriusque sextus transferentes, & viri & fœminæ simulacra ignis substantiam deputantes, & mulierem quidem triformi vultu constituunt, monstrosis eam serpentibus illigantes. Quod ideo faciunt, ne ab autore suo Diabolo aliqua ratione dissentiant: sed ut Dea sua serpentibus polluta, maculosis Diaboli insignibus adornetur. Virum vero abactorem boum colentes, sacra ejus ad ignis transferunt potestatem. Sicut Propheta ejus nobis tradi-

* *Mat.* 18. *Luc.* 15. ** *Ibid.*

didit, dicens: Μικτάβω μυστάκω ὁ κλοπίης συνδέτε πατρὸς ἀγαυῆ. Hunc Mithram dicunt. Sacra verò ejus in ſpeluncis abditis tradunt, ut ſemper obſcuro tenebrarum ſqualore demerſi, gratiam ſplendidi ac ſereni luminis, non videant. O cœca numinis conſecratio. O nefariæ legis fugienda commenta. Deum eſſe credis, cujus de ſceleribus confiteris. Vos itaque, qui dicitis in his templis rite ſacrificari non magorum ritu Perſico, cur hæc Perſarum ſacra laudatis? Scio hoc Romano nomine dignum putatis, ac Perſarum ſacris. At Perſarum legibus ſequatur.

* * * * ut armato clypeo, lorica, thorace, gladio & haſta conſecratur. * *

* Tertia etiam pars eſt, qua in aſperis ſecretiſque ſylvarum agreſtiumque ferarum ſortita imperium. Ultima pars tripartitę iſtius diviſionis æſtimat libidinum vias, quæ prava deſideria quæque præpoſterę cupiditatis monſtrant illecebras. Ideo unam partem capiti aſſignant, ut hominis iram quodammodo denotare videatur. Aliam in corde ſtatuunt, ut diverſarum cogitationum varietatem, quas multiplici intentione concipimus, in modum ſylvarum tenere videatur. Tertia pars conſtituitur in iecore, unde libido naſcitur & voluptas. Illic enim genitalium ſeminum collecta fœcunditas naturalibus ſtimulis deſiderium cupiditatis exagitat. Quid ergo perficit iſta diviſio, diligenter aſpicite, ut cernatis, quam facile commentum ratio veritatis impugnet. Si dividitur anima, & ſubſtantia ejus diverſo efficaciæ genere ſeparatur, diſſoluto ordine ſuo, incipit eſſe quod fuerat. Aliud enim mens eſt, aliud ira, aliud libido. Animam ergo ſeparatio iſta diſſolvit, & patitur maximam ex iſta partitione jacturam, nec integram ſui ſpeciem res iſta cuſtodit, quæ per tres contrarias ſeparatim dividitur

ditur,& (ut verum dicam) fit ex ipsa divisione mortalis. Etenim quod potest dividi, corpus est. Quod autem corpus est, necesse est esse mortale. Ergo si anima dividitur, corpus est, si corpus est necesse est sit res mortalis. Egregia erroris istius, ac præclara comitantia. Maximum nobis beneficium ex ista consequentia confertur. Commentis istarum absurditatum animas volunt esse mortales. Sic sunt sacratissimi Imperatores, elementa à perditis hominibus consecrata. Sed adhuc supersunt aliæ superstitiones, quarum secreta pandenda sunt Liberi & Liberæ, quæ omnia sacris sensibus vestris specialiter intimanda sunt, ut & in istis profanis religionibus sciatis mortes esse hominum consecratas. Liber itaque Jovis fuit filius regis scilicet Cretici. Hic cum fuisset adultera matre progenitus, nutriebatur apud patrem studiosius, quam decebat. Uxor Jovis, cui Junonis fuit nomen, novercalis animi furore commota ad necem infantis omnifariam parabat insidias, Proficiscens peregre pater, quia indignationes tacitas sciebat uxoris, nequid ab irata muliere dolo fieret, idoneis (sicut sibi videbatur) custodibus tutelam credit filii. Tunc Juno oportunum insidiarum nacta tempus, & ex hoc fortius inflammata, quia proficiscens pater, & solium regni puero tradiderat & sceptrum, custodes primum regalibus præmiis, muneribusque corrupit, deinde satellites suos, qui Tytanes vocabantur, in interioribus regiæ locat partibus, & crepundiis ac speculo affabre facto animos ita pueriles illexit, ut desertis regiis sedibus ad insidiarum locum puerilis animi desiderio duceretur. Illic interceptus trucidatur. Et ut nullum posset necis invenir vestigium, particulatim membra conscissa, satellitum sibi dividit turba. Tunc, ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehemen-

ter tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra consumunt, ut humani cadaveris, inauditis usque in illum diem epulis vescerentur. Cor visum sibi soror servat, cui Minerva fuit nomen, quia & ipsa sceleris fuit particeps, & ut manifestum esset delationis indicium, & ut haberet unde furentis patris impetum mitigaret. Reverso Jovi filia ordinem facinoris exponit. Tunc pater funesta calamitate cladis, & acerba luctus atrocitate commotus, Tytanes quidem vario genere suppliciorum excruciatos necat. Nec prætermissum est in ultione filii, aut tormentum aliquod aut pœna, sed per omnia pœnarum genera bacchatus, necem qualitercumque filii vindicavit, affectu quidem patris, sed tyrannica potestate. Tunc quia diutius pater ferre lugentis animi tormenta non poterat, & quia dolor ex orbitate veniens nullis solatiis mitigabatur, imaginem ejus ex gypso, plastico opere perfecit, & cor, ex quo facinus fuerat, sorore deferente, detectum, in ea parte plastæ collocant, qua pectoris fuerat lineamenta formata. Post hæc pro tumulo extruit templum, & prædagogum pueri constituit sacerdotem. Huic Silenus fuit nomen. Cretenses ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos fuineris dies statuunt, & annum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer moriens aut fecit, aut passus est. vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annuis commemorationibus excitantes, & per secreta sylvarum clamoribus dissonis ejulantes fingunt animi furentis insaniam, ut illud facinus non per fraudem factum, sed per insaniam crederetur: præfertur cisti, in qua cor soror latenter absconderat, tibiarum cantu, & cymbalorum tinnitu, crepundia, quibus puer deceptus fuerat, mentiuntur. Sic in honorem tyranni à serviente plebe Deus factus

est,

eſt, qui habere non potuit ſepulturam. Fuit etiam alius Liber apud Thebas tyrannus, magicæ artis poteſtate conſpicuus. Hic cum muliebres animos venenis quibuſdam, & carminibus occupaſſet, pro arbitrio ſuo crudelia facinora furentibus imperabat, ut mente captas nobiles fœminas, & libidinum miniſtras haberet & ſcelerum. Qui qualia fecerit ſcelera, vel quantum matri contra filium, vel ſororibus contra fratrem imperaverit facinus, in ſcenis quotidie à tragici carminis auctoribus traditur, ut ſcelerati tyranni facinoroſa crudelitas in animis audientium funeſtis ſemper relationibus renaſcatur. Hunc Lycurgus, ſobria virorum conjuratione protectus, regno exuit, pellit patria. Neque enim effœminatus ille conſenſum virorum potuit diutius ſuſtinere. Effœminatum enim fuiſſe, & amatorum ſerviſſe libidinibus, Græcorum gymnaſiis decantatur. Nec fuga ejus Lycurgus tantum eſt exilioque contentus, ſed timens ne fugiens & ab aliis receptus, ludibrioſa ſcelerum ſuorum etiam in alia regione conderet ſemina, ſuccinctus ferro, patriæ dedecus minaci perſequitur edicto. Tunc Liber projectis infulis, quas pampineis coronarum circulis illigabat, cum ſemiviro comitatu fugiens (ſoli enim eum ſequuti ſunt ſtuprorum & flagitiorum & libidinum ſocii) per omnes oras vicini maris cum ſumma trepidatione deſperationis erravit. Illic inter ebrias puellas, & vinolentos ſenes, cum adhuc eum ſcelerum pompa præcederet, & alter nigro amictu teter, alter oſtenſo angue terribilis, alter cruentus ore, dum viva pecoris membra diſcerpit, à Lycurgo comprehenſus per proximam rupem, quæ immenſum præcipitium ſaxis inviis fecerat, in mare præcipitatur, ut lacerum corpus marinis diu jactatum fluctibus, errantium populorum animos ad ſanitatis ac ſobrietatis ordinem ſevera

animadversione revocaret. Hunc finem Liberi Homerus, ut fugam & trepidationem detegeret, & ut ostenderet mortem, ait: *Iliad. Z.*

—— Διώνυσόν τε φοβηθείς
Δύσιθ' ἁλὸς κῦμα. θῆτις δ' ὑπεδέξατο κόλπῳ
Δειδιότα, κραπειὸς γὰρ ἔχε τρόμος ἀνδρὸς ὁμοκλῇ.

Imitatur te Lycurge, & sobrium tuum institutum sequitur, nec à salutaribus tuis legibus exorbitat etiam consul noster Posthumius. Nam sicut in libris Annalibus invenimus, bacchanaliorum scelera Ebutio quodam adolescente deferente, detecta sunt. Erant adhuc in urbe Roma integri mores, nec quisquam peregrinas superstitiones dissolutis moribus appetebat: tunc nec Senatus Consuli nec leges Reipub. nec Consul legibus defuit: Sed investigatis omnibus, qui hujus sacri scelerata commenta tradebant, contra omnes servos, imo Romanos quæstionis examine capitalis pœna de Senatus sententia decreta est. Nec tam diu vindices gladii Consulis conquierunt, quandiu hoc malum fuisset radicitus amputatum. O digna Romano nomine animadversio. O priscæ virtutis laudanda constantia, nec civibus suis Consul parcere voluit. cum ob purgandam patriam peregrina vitia corriguntur. Sequitur hanc sacri contagionem, & imitatur ordinem funeris, à Cerere, Hennensi muliere, mors filiæ consecrata. Nam quicquid in Creta pater ob filium fecerat, hoc totum Ceres apud Hennam amissa filia, impatientia materni doloris instituit, quod quatenus factum sit, brevi sermone perstringam. Unicam Cereris filiam, quam Græci Περσεφόνην, nostri immutato sermone Proserpinam dicunt, ad conjugale consortium plures petebant. Mater sollicite de singulorum

rum meritis judicabat. Et cum adhuc omnibus matris sententia videretur incerta, dives rusticus, cui propter divitias Πλούτων fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non posset, & cum de præposteri amoris conquereretur incendiis, prope Percum inventam virginem rapit. Percus autem lacus, in Hennæ civitatis finibus satis amœnus, & gratus, cujus amœnitas ex florum varietatibus nascitur. Nam per omnem annum vicissim sibi succedentibus floribus coronatur, illic invenies quicquid hiacynthi turget in caulem; illic comam narcissi, vel quod auream rosam desuper pingit: Illic albæ hederæ per terram molliter serpunt, & cum purpureis violis suaviter rubens amaracus invenitur: nec coronam istam albo deserunt lilia. Prorsus aptus locus, qui gratia sua, puellares animos & invitaret, & teneret. In hoc loco, cum à Plutone virgo prope vesperam fuisset inventa, vi rapitur, & super imposita vehiculo, scissis vestibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reservati ungues contra amatorem rusticum aliquid profuerunt, nec clamor atque ululatus adiuvit, nec cæterarum strepitus puellarum. Tunc una celeri cursu, cum de civitate nemo succurreret, facta ex ipso timore velocior, matri raptum virginis nunciat. Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit adventus, sed ut retorsit ad civitatem oculos, & infinitos cuneos respexit venire cum matre, funestum cœpit ex desperatione consilium. Quadrigam, quæ vehiculum trahebat, permedium lacum dirigit. Is erat profundis voraginibus immersus, illic cum amata submersus virgine, miserandæ matri de morte filiæ funestum spectaculum præbuit. Hennenses, ut possent maternis luctibus ex aliqua parte invenire solatium, inferorum

rum regem virginem rapuiſſe finxerunt ut fides figmentum ſequeretur, prope Siracuſas eum per alium locum cum virgine emerſiſſe jactarunt. Templum ſane & raptori, & virgini accurate collatis ſumptibus faciunt & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur. Sed credens vere filiam prope Siracuſas eſſe viſam, Triptolemo villico ſuo duce; nocturnis itineribus ad Siracuſanæ civitatis littus cum lugubri veſte ac ſordido ſqualore pervenit; nec illi defuit, qui credulam de calamitatibus ſuis falleret matrem. Tunc ait ſe Pandarus, neſcio quis, vidiſſe non longe à Pachyno navem raptorem aſcendiſſe cum virgine. Perſuaſum eſt mulieri, quæ quolibet genere vivere filiam cupiebat audire, infinitis dotibus rumunerat civitatem. Siracuſani liberalitate mulieris provocati, raptum virginis conſecrant, & mitigantes dolorem matris pompam miſeri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc ſufficit matri, ſed aſcenſa navi per peregrina littora filiam quærit. Sic fluctibus tempeſtatibuſque jactata ad Atticæ urbis locum pervenit. Illic hoſpitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum dividit. Locus ex patria & ex adventu mulieris nomen accepit. Nam Eleuſis dictus eſt, quod illuc Ceres, relicta Henna, venerat. Sicque tum ipſa diſpenſatio quod attulerat frumenta, tum quod colligendarum frugum tradiderat diſciplinam, poſt mortem ob beneficium, quod ex frugum copia naſcebatur, & ſepulta in eo loco eſt, pariter & conſecrata, & divino cum filia appellata nomine. Amat enim Græcorum levitas eos, qui ſibi aliquid contulerint, vel qui conſilio, aut virtute ſe juverint, divinis appellare nominibus. Et ſic ab ipſis beneficiorum gratia repenſatur, ut deos dicant, & deos

deos esse credant, qui sibi aliquando profuerint. Sic de Libero Nisa non dubitat, nec de novis ambigit Sparta syderibus, cremat & consecrat Herculem tristis Oëtas, & à vanis Cretensibus adhuc mortui Jovis tumulus adoratur. Additur tamen, sacratissimi Imperatores, ad hujus profani erroris augmentum, quod hos homines, [id est, Liberum & Proserpinam,] majore quasi authoritate defendat. Nam Liberum ad Solem volunt referre commenta Græcorum, Proserpinam vero Liberam dicentes Lunam esse confingunt. Quod quam absurdum & quam miserum sit, ex ipsa veritatis possumus ratione colligere. Quis videt puerum Solem? quis fefellit? quis occidit? quis divisit? quis membris ejus epulatus est? Quis Lunam rapuit? quis abscondit? quis Pluronis coniugem fecit? Sed & errorem istum physica rursum volant protegere ratione, indivisam mentem, & divisam, id, est, τὸν ἀμέριστον, καὶ τὸν μεμερισμένον νοῦν, hac se putant posse tatione venerari. Dicite mihi, ô vos mortales, quid naturalibus rebus additis funera? quid Dei dispositionem crudelium mortium atrocitate pollueritis? quid opus erat tam duro crudelique tormento? quid sibi vult ista persuasio, ut divinis rebus funestæ calamitatis ordo societur? ut naturæ syderum, quam Deus summus certis legibus fecit, mortalis calamitas luctibus jungeretur? Cui rei prodest quod facitis? miscetis terrena cælestibus, caduca superis tenebrosa lucentibus, dolores ac luctus hominum divinis honoribus confecrantes. Si convocato omni genere humano Sol habita concione loqueretur, desperationem vestram hac forsan oratione percuteret. Quis vos caduci homines & per dies singulos summo Deo variis generibus rebellantes ad hoc tantum facinus impegit, ut profano

nefariæ cupiditatis errore & mori me dicatis veſtro arbitrio & vivere ? Atque utinam uſitato more vel uno genere veſanæ cogitationis veſtræ figmenta procederent. Utinam ſine contumelia mei, ſceleratæ cogitationis veſtræ graſſaretur improbitas. Nunc voſmet per præcipitia jactantes, mihi quoque non parcitis, nec aliquam habet veſter ſermo reverentiam ; ſed cum dedecore meo in exitium veſtrum, mortemque properatis. Alii me apud Ægyptum undis Nili & rapidis verticibus obſtinato mentis furore ſubmergunt. Alii amputatis virilibus plangunt. Alii crudeli morte cæſum, aut in olla decoquunt, aut ſeptem verubus corporis mei membra lacerata ſubfigunt. Qui paululum mihi placida fuerit oratione blanditus, quadrijugi currus aurigam me eſſe confingit. Projicite aliquando tanti furoris exitium & ſalutari perſuaſione victi, veram ſalutis viam quærite. Inimicus Dei eſt, qui hæc aut cogitavit, aut finxit ; nec facinus ejus ſimplex aut uſitata pœna comitatur, qui ſacra profanis perſuaſionibus polluit, qui de præclaro opere Dei tanta confinxit. Lugete mortuos veſtros, & ipſi ſimili morte morituri. Mittite regibus veſtris, ut vultis inferias, & orbitates eorum alio remediorum genere mitigate. Lugete Liberum, lugete Proſerpinam, lugete Attin, lugete Oſyrin, ſed ſine noſtræ contumelia dignitatis. Nolo me per tumulos eorum favillaſque ducatis, nolo ut errori veſtro nomen meum fomenta ſuppeditet. Ad lucem diei à Deo factus ſum, hoc mihi ſufficit ſolum. Quid me honeſti muneris dignitate privatis ? Aliud me Deus fecit, aliud eſſe juſſit, & vos me pro libidine veſtra dividitis, pro arbitrii veſtri cupiditate laceratis ? quicquid ſum ſimpliciter Deo pareo, nec aliud volo de me intelligatis niſi quod vi-

videtis. Hoc Deo gratum eſt, hoc Deus libenter amplectitur, hoc homines ad ſalutis viam ducit, ſi projectis erroribus Dei gratiam ſimpliciter ac fideliter audiatis. Hæc quidem ſacratiſſimi Imperatores, proſopopœjaco me ſermone dixiſſe ſufficiat. At ego nunc ſacrarum lectionum inſtitutione formatus, perditos homines religioſo ſermone convenio. Si Dii ſunt quos colitis, cur eos lugetis? cur eos annuis luctibus plangitis? Si lachrymis, & luctu digni ſunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque è duobus facite, aut nolite eos lugere, ſi dii ſunt: aut, ſi luctu eos dignos putatis ac lachrymis, Deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lachrymis veſtris, majeſtas divini nominis polluatur. Sed quia mens perdita, & ſceleratæ cupiditatis laqueis implicata, nulla poteſt ratione revocari, perſequar cetera, ut publicatis omnibus atque detectis quæ profana conſecravit improbitas, miſericordia Dei in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti lapſos erigat, fugientes ad ſe revocet, dubitantes confirmet, errantes corrigat, & quod eſt potiſſimum, vitam morientibus donet. In plurimis orientis civitatibus, licet hoc malum etiam ad nos tranſitum fecerit, Adonis quaſi maritus plangitur Veneris, & percuſſor ejus circumſtantibus, vulnuſque monſtratur. Mars enim in porci ſylveſtris ſpeciem formamque mutatus, ut ſibi primas partes in amore Veneris vindicaret, incaute contra ſe ruentem percutit juvenem. Si Deus erat Adonis cur rivalis inſidias neſciebat? Si homo, cur cum ſuperiore certabat. Sed & alium audio cum Venere conjugale habuiſſe conſortium. Vulcanus, niſi fallor, ab his Deorum cultoribus maritus Veneris eſſe perhibetur. O vanorum hominum ridenda perſuaſio inter duos maritos adulter poſitus ab uno capitur, alterum vincit. Sed vide, ut adulter Deus maritum vinceret quod ſi-

bi corpus elegit, porcus esse maluit: qui, si habebat corporis mutandi potestatem, leonis debuit potius speciem formamque suscipere. Sed leonem dicunt, qui naturas animalium norunt, in illa agrestis animi feritate pudicitiæ servare virtutem. Merito igitur ab adultero leonis spernitur forma & libidinosi animalis eligitur. Hic jam Evangelicæ traditionis secreta tractemus. *Mat.* 8. Ejecto dæmonio dominus porcorum gregem donat. *Luc.* 8. *Marc.* 5. Nec immerito, ut cum libidinosis animalibus per dura præcipitia fluctusque jactatus, per mortes porcorum varias, digna nece immundus spiritus carperetur. Audio Cinyram Cypriorum templum amicæ meretrici donasse, ei erat Venus nomen. Initiasse etjam Cypriæ Veneri plurimos, & vanis consecrationibus deputasse. Statuisse etiam ut quicunque initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito, assem in manum mercedis nomine Deæ daret. Quod secretum quale sit omnes tacite intelligere debemus, quia hoc ipsum propter turpitudinem manifestius explicare non possumus. Bene amator Cinyras meretriciis legibus servit, consecratæ Veneri à sacerdotibus suis stipem dari jussit, ut scorto. Sebazium colentes Jovem anguem cum initiantur, per sinum ducunt. Adhuc primi erroris vitia grassantur, & quidquid hominem perdidit, colitur, & funesti anguis callida & malitiosa crudelitas adoratur. In sacris Coribantum parricidium colitur, Nam unus frater à duobus interemptus est, & ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret sub radicibus Olympi montis à parricidis fratribus consecratur. Hunc eundem Macedonum colit stulta persuasio. Hic est Cabirus, cui Thessalonicenses quondam cruento, cruentis manibus supplicabant. Considerandum itaque est, quale sit numen, quod parricidalis amentia, ut parricidium coleret invenit.

Qua-

Quapropter quincunque hæc ſacra devota mente veneratur, cuicunque placet ſuperſtitionis iſtius metuenda contagio, aut malis ſuis ſolatium quærit, aut facinora eorum tacita collaudat cogitatione, hoc optans, hoc quærens, hoc utique magnopere deſiderans, ut & ſibi liceat quod diis ſuis licuit, ut & ſe ad conſortium talis vitæ morum ſimilitudo perducat. Adulterio delectatur aliquis, Jovem reſpicit, & inde cupiditatis ſuæ fomenta conquirit, probat imitatur, & laudat, quod Deus ſuus in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in ſatyro, & ut liberalis in flagitiis eſſe conſueſcat, quod incluſam regiam virginem auro largiter fluente corruperit. Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in ſinu Jovis quærat. Herculem videat Hylam impatienti amore quærentem, Hyacinthi deſiderio captum Apollinem diſcat. Chryſippum alius, alius Pelopem videat, ut per Deos ſuos ſibi licere dicat, quicquid hodie ſeveriſſime Romanis legibus vindicatur. Adulteria omnia eorum enumerare difficile eſt. Quis Amymonem? quis Alopen? quis Menalippem? quis Chionem, Hippothoënque corrupit? Nempe Deus veſter hæc feciſſe memoratur. Ille, quem volunt ſeveris oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropen amat, Æthuſam rapit, Zeuxippum ſtuprat, quærit Prothoen & Arſinoæ adultera cupiditate blanditur. Sed ex iſto corruptarum mulierum grege una puella amatorem Deum & vitavit & vicit. Daphnem enim divinans Deus & futura prædicens, nec invenire potuit, nec ſtuprare. Muliebra patitur aliquis, & effœminato corpori ſolatium quærit? Videat Liberum amatori ſuo poſt mortem etiam promiſſæ libidinis præmia imitatione flagitioſi coitus repræſentantem. Si quis monſtruoſo cupiditatis ardore in paternæ necis armatur exitium, à Jove ſumat exem-

exemplum. Qui fraternum desiderat sanguinem, Corybantum sequatur institutum, & incestum desiderantibus à Jove sumantur exempla: cum matre concubuit; sororem duxit uxorem; & ut integrum facinus impleret incesti, filiam quoque animo corruptoris aggressus est. Inferiores aliquis æmulo stridore persequitur, & adversarium cupit crudeli feritate torquere, ab Apolline ex Marsiæ casibus crudelium tormentorum casus discat. Alienum aliquis desiderat & hoc cum morte domini conatur implere, videat ut Hercules occiso Geryone Iberas abegerit boves. Si quis promiscua hominum cæde gaudet, præposteras Martis cupiditates diligenter inspiciat. Semina penè omnium scelerum à diis suis peccantium turba collegit. Et ut perditus animus impune facinus posset admittere, ex præcedentibus facinorum exemplis majore se autoritate defendit. Si stupri præmia corruptor inquirit, si viam optat sollicitationis addiscere, in sinu corruptæ mulieris aurum videat Jovis. Si publicus parricida, commissam sibi regni custodiam nefaria prodere cupiditate desiderat, respiciat ad eos, qui Saturnum filio prodiderunt. Quatenus jus lædatur hospitii, vel quatenus amicitiæ jura turbentur, vel quatenus mensæ conciliatio sancta violetur, Si quis ad injuriam pronus quærit esse, ordinem scelerum de Tantali casibus discat. O facinorosæ cupiditatis triste solatium. O hominum defienda persuasio. O infelicis imitationis cruenta meditatio. Scenam de cœlo feciſtis, & errantes animos per abrupta præcipitia crudeli calamitate duxiſtis, cum hominibus peccare cupientibus facinorum via de Deorum monstratur exemplis. Sed in ista criminum lege, in ista confessione scelerum gratias agamus illis, qui etiam exitia & mortes Deorum istorum nobis nescientibus prodiderunt: ut disceremus omnia per tot ob-

obſtantes. Fuit enim & apud veteres, licet nondum terram illuminaſſet Domini noſtri Jeſu Chriſti veneranda dignatio, in ſpernendis ſuperſtitionibus religioſa conſtantia, Diomedes pudicus ac ſobrius Venerem vulnerat, Martem vincit & percutit. Oti & Ephialtæ edicto Mars bellipotens temporali exilio damnatus, ferrea catenarum vincula ſuſtinuit. Sarpedonem filium mortuum in Troja Jupiter plangit. Et mercedem fabricatorum murorum Neptunus à ſuperbo rege non recepit. Alterius regis Apollo greges paſcit. Et ſoli omnia videnti alius occiſarum boum nunciat mortes. Caſtores ſepelit Sparta, ardet apud Oëtam Hercules, & Æſculapius alibi fulminatur, Vulcanus à patre præcipitatus pedem frangit. Lycurgum fugiens Liber moritur. Venus in adulterio deprehenſa detegitur, & poſt Dei nuptias Anchiſæ hominis cubile ſectatur. Saturnus regno timens devorat filios. Hic ex Creta fugiens in Italia à Spartanis abſconditur. Ob amorem catamiti Juno ſpernitur, & ad Endimionem Luna deſcendit, & contra voluntatem uxoris & filiæ Trojanis auxilium ferens deceptus Jupiter dormit. O flagitioſa confeſſio, ô miſerabiles, deflendique cultus, ô duræ ſervitutis miſeranda conditio. Ad iſtorum cultum deorum ſanctos homines, & Deum devota mente colentes ſacrilegum tyrannorum traxit imperium, & ut huic facinori aliud facinus adderetur, mors eſt decreta nolentibus. Ad theatrum potius templa transferte, ut in ſcenis religionum iſtarum ſecreta tradantur, & ut nihil prætermittat improbitas, hiſtriones facite ſacerdotes. Alter dignior locus religionibus iſtis inveniri non poterit: illic amores Deorum vilis rutba decantet: illic caſus morteſque ſaltatores, * * illic Deorum in templis ab impiis & facinoroſis magiſtris melius mens perdita & muliebris docetur fa-

facinus. Discite etiam, sacrosancti imperatores, venerandum Alexandriæ numen unde sumpserit exordium, ac à communi nostra fragilitate detecta, ad veritatis exordium mortalitatis nostræ sermo revocetur. Cum ingrueret arescentibus frugibus malitiosa fames, Jacobi religiosi patriarchæ semine procreatus juvenis Joseph, interpretatusque somnium regis, totum, quicquid innuebat, ostendit. *Gen.* 41, & 39.) Joseph [est Jacobi filius] qui ob pudicitiam in carcerem missus, ereptus post interpretationem somnii, fuit particeps regni. Nam septem annorum collectis, & servatis frugibus, alterius septennii egestatem divinæ manus providentia mitigavit. Huic post mortem Ægyptii patrio gentis suæ instituto templa fecerunt: &, ut justam dispensationis gratiam posteritas disceret, quo modio esurientibus & ementibus frumenta diviserat capiti is superpositus est. Nomen etjam, ut sanctius coleretur, ex primo autore generis accepit. *Gen.* 21. Nam quia Saræ pronepos fuerat, ex qua nonagenaria Abraham indulgentia Dei susceperat filium, Serapis dictus est Græco sermone, hoc est, Σαρᾶς ἄπο. Sed hoc invito Joseph accidit, imo mortuo. Neque enim ad hoc facinus religiosus animus, et Deo summo dicatus adduci potuisset, ut erroris illecebras ex nomine suo superstitiosis hominibus ipse præberet, præsertim cum sciret hæc esse in Dei sacrosanctis legibus, nequis hominum tale aliquid aut veneraretur aut coleret. Hic in Ægypto colitur, hic adoratur, hujus simulachrum Neocororum turba custodit, & ad memoriam vetustatis errans populus ordinem sacrorum in honorem integerrimi, ac prudentissimi hominis constitutum, contentiosa hodie animositate custodit. Sed & in ipso simulacro, sicut in cæteris, ex assiduis sacrificiis immundi dæmonum spiritus colliguntur. Nihil enim operantur animæ, & cruor ex assi-

assidua pecudum cæde profusus, nisi ut dæmonum substantia, qui diaboli procreatione generantur, ex isto sanguine nutriatur. Nam ita esse Porphyrius defensos Stoicorum, hostis Dei & veritatis in multis sceleratarum impietatum scriptis, manifestis nobis probationibus prodidit. In libris enim quos appellat περὶ τῆς οὐλογίων φιλοσοφίας majestatem ejus predicans, de infirmitate confessus est. In primis enim librorum partibus, [id est in ipsis auspiciis positus] dixit: *Serapis vocatus, & intra corpus hominis collocatus talia respondit.* Dicant nunc mihi perditi homines, quis potior est, qui vocat & imperat & includit, an qui vocatur & paret? Et cum venerit, in suscipientis hominis corpore potestate jubentis includitur. Gratias agimus Porphyri quod libris tuis Deorum tuorum nobis substantiam prodidisti. Didicimus per te, quatenus Dii tui hominibus viventibus serviant. Serapis tuus ab homine vocatur, & venit, & cum venerit statim jussus includitur, & loquendi necessitas nolenti forsitan imperatur. Sic apud nos Deos vestros, cum hominibus nocere cæperint, religiosi sermonis flagella castigant. Sic in corpore hominum constituti Dii vestri verbo Dei spiritualium flammarum igne torquentur, & qui apud vos, quasi dii coluntur, apud nos religiosæ fidei medela Christi gratia humano subjacentes imperio, & tormenta repugnantes sustinent, & victi pœnis ultricibus subjugantur. Penates etiam qui sint, explicare contendam ne quid à me sit prætermissum. Qui nihil aliud putant esse vitam, nisi vescendi & potandi licentiam, hos sibi Deos ex cupiditatis suæ humilitate finxerunt, nutrimenta corporis, quæ ex quotidianis epulis comparantur, hoc nomine pro salute hominum consecrantes. Quia per epu-

las

las corporis reficitur infirmitas, alimenta ſolum eſſe Deum ſanxerunt, neſcientes divini oraculi veritatem. Cum enim Dominus noſter Jeſus Chriſtus cum Diabolo pro noſtra ſalute ſollicitus, divina majeſtatis ſuæ colluctatione certaret, & ut de faucibus ejus, quem gerebat, hominem liberaret, hac eum reſponſione quaſſavit. Nam cum diceret ei Diabolus: Mat. 4. *Si filius Dei es, fac ut iſti lapides panes fiant.* Reſpondens ei Dominus dixit: Luc. 4. *Non in pane tantum vivit homo ſed in omni verbo Dei*: neſcientes itaque ſubſtantiam generis humani, quotidianas epulas hoc nomine conſecrarunt. Nam omne, quo veſcuntur homines penus vocatur; hinc & cella penaria, hinc & Dii penates, ab abjectis & proſtratis hominibus miſera ſunt cogitatione compoſita. Veſta autem quid ſit diſcite, ne putetis antiquum aliquid, aut cum ſummo terrore inventum. Ignis eſt domeſticus, qui in ſocis quotidianis uſibus ſervit. Quapropter coquos habeat, non miſeras virgines ſacerdotes, quæ contemnentes ignis ipſius favillas, aut proſtituto corpore peccare coguntur, aut in virginitate perſeverantes perdunt honeſtam glorioſi nominis dignitatem. Palladii etiam quid ſit numen audite. Simulachrum eſt ex oſſibus Pelopis factum. Hoc avarus Scytha feciſſe perhibetur, jam quale ſit conſiderate, quod Scytha barbarus conſecravit. Eſtne aliquid apud Scythas humana ratione compoſitum, & illa effera gens (hominum) & crudeli atque inhumana ſemper atrocitate graſſata, in conſtituendis religionibus rectum aliquid potuit invenire? Simulacrum hoc Trojanis avarus vendidit, ſtultis hominibus vana promittens. Vendebatur Deus, ut prodeſſet emptori, & emptor ſuppliciter adorabat, quicquid paulo ante viderat ſubhaſtatum. Subſtantia autem ſimulachri ipſius ex oſſibus Pelopis eſt. Si humana vis miſeros homines

oſſa

ossa venerari, purioris saltem & castioris hominis reliquias collige. Accedat idolo quod facias ex hominis virtutibus meritum. Pelops in deliciis amatoris fuit, & diu prostituti pudoris damna tulit. Sed nec adulto ei scelus defuit. Is enim cujus filiam petebat, eum fraudi proditoris occidit. Proditorem etiam ipsum perjuriis aggressus est, & ne promissa redderet præmia, hunc eundem per abrupta precipitia jactavit. En cujus electa sunt ossa, ut Deus fieret, qui urbes & regna servaret. Sed nec servavit aliquando nec profuit, & quid se maneat, ex urbium, in quibus fuit, casibus vidit. incensa est Troia à Græcis, à Gallis Roma, & ex utroque incendio Palladium reservatum est. Sed reservatum non propriis virtutibus, sed humano præsidio: ab utroque enim loco homines liberant & translatum est, ne humano flagraret incendio. Tanto numini humana fuerunt præsidia necessaria, & ne arderet humanum quæsivit auxilium. Dilatum est Palladium ab incendio non liberatum. Stat sententia, manet pœna, ignis imminet, ignis urget, quem vitare non poterit. Jam parturit flamma cœlestis, jam divinæ animadversionis monstratur adventus, jam futuræ cladis nunciatur exitium, in hoc incendio Paladium latebras invenire non poterit, ignis iste scrutatur abdita quærit absconsa: & quicquid errantes homines vanis persuasionibus perdidit, rapida flammarum populatione complectitur: Mal. 4. *Venit enim,* (inquit) *dies Domini ut ardens clibanus.* Audisti quid veniat. Nihil est, quod ex te collectum in apothecis dominicis reponi possit, ardebis ut stipula, cujus inanis vilitas in cinere; favillasque servatur, quam rapax ignis violentia congeniti spiritus pascitur. Hic est exitus finisq; vester: hæc est pœna, quam pro deceptis hominibus Deus statuit, ut perpetuis ardeat flammis, qui

qui contra voluntatem Dei miſerum in hominem aut decepit aut perdidit. Volo ſane diligenter inquirere cuius Minernæ hoc volunt eſſe ſignum. Plures enim Minervas fuiſſe conſtat, nec aliquis in iſta parte diſſentit. Singularum itaque genus inſtitutum, artem propoſitumque dicamus, ut ex his omnibus inveniri poſſit, Palladium cuius Minervæ ſit nomine conſecratum. Quinque Minervas fuiſſe legentibus nobis tradit antiquitas. Una eſt Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agreſtibus locis ad urbanæ converſationis ordinem ruſtica turba comitata eſt. Fuit alia in Ægypto Nili regis filia, Textrinæ artis magiſtra. Tertia vero parte Saturno genita eſt. Sed hanc viraginem fuiſſe commemorant: nam nunquam ſe intra fœminei ſexus verecundiam tenuit, ſed arma ſemper ſtrepitumque pugnarum, & cruenta ſequuta eſt ſtudia bellorum. Quarta Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occiſum patri detulit Liberum. Quinta Pallate patre & Tritonide matre orta eſt, quæ patris appellata nomine, Pallas eſt ab hominibus nuncupata. Hæc patricidialis amentia furoris & veſanæ temeritatis inſtinctu, patrem Pallantem crudeli morte jugulavit, Nec ſimplici patris morte contenta, ut diutius malis ſuis frueretur, & ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata eſt, ut parricidii facinus ex crudeli oſtentatione publicaret. Hujus eſt palladium, pro nefas, nomine conſecratum. Hæc eſt Pallias quæ colitur, hæc eſt quæ pontificali lege ſervatur, & cujus facinus ſeverius damnari debuerat, ejus imago ſuppliciter adoratur. Apponite ignem, augete flammas, ut quotidianis ſacrificiis veſtris dicatur ardere. Quid enim meretur aliud parricida, niſi ut perpetua mutatione flammarum ante ſententiam Dei quotidie flammis

ultri-

tricibus concremetur. Busta sunt, sacratissimi imperatores, appellanda non templa, Rogi sunt potius dicendi miserorum. Nam in honorem hominuum perditorum ædes pro sepulchris miseranda hominum servitus facit. Hic cremandorum corporum favillæ servantur, hic cineres mortuorum irreligiosa lege conduntur, ut acerbarum mortium casus quotidiano victimarum sanguine recrudescat, ut tristis lamentationis exitus renovatus annuis luctibus renascatur, ut sopitos fletus recentior ululatus exagitet, ut parricidia, vel incesta vel mortes ex sacrorum ritu misera mens hominum & colere discat & facere. Amputanda sunt hæc, sacratissimi Imperatores, penitus atque delenda, & severissimis edictorum vestrorum legibus corrigenda, ne diutius Romanum orbem præsumptionis istius error fœtus commaculet, ne pestiferæ consuetudinis convalescat improbitas Quicquid hominem Dei conatur perdere ne diutius in terra dominetur. Nolunt quidam & repugnant, & exitium suum prona cupiditate desiderant: sed subvenite miseris, liberate pereuntes, ad hoc vobis Deus summus commisit imperium, ut per vos vulneris istius plaga curetur. Facinoris eorum periculum scimus, erroris notæ sunt pœnæ, sed melius est, ut liberetis invitos quam ut volentibus concedatis exitium. Ægrotantes contraria delectant, & cum corpus hominis adversa valetudo possederit, contra salutem suam à laborantibus perversa poscuntur. Captamens languoris vitio, morborum semper augmenta desinerat, & medelas artificum aspernit contemnit, respuit remedium Medicinæ, & in exitium suum prona animositate festinat. Tunc si malum morbi fortius creverit, maiora remedia quæruntur, & pro salute hominis sollicita fortius se medicina opponit. Asperi cibi, amari potus nolentibus

in

ingeruntur : & ſi convaluerit malum, & ignis adhibetur ad ferrum. Sic homo recepta ſanitate & ſalute ſibi reddita, quicquid ægrotantis corporis vitio invitus paſſus eſt, hoc totum pro utilitate ſua ſanctum eſſe, ſtantis animi iudicio confitetur. Accipite etiam, ſacroſancti Principes, nomina eorum qua ſunt ratione compoſita, lumen hoc quod hominibus juſſu Dei, fugatis tenebris diem reddit, quod per duodecim horarum ſpatia curſus ſui ordinem dirigit, ſolem dici volunt, non quia ſolus eſt, ut quidam volunt, quia ibi & cœlum eſt & luna, & alia plurima ſydera quæ videmus ex quibus quædam una ſerie, & cohærentia perpetua ſimulque copulata lucent, alia tota ſparſa cœlo vagos curſus ſuis metiuntur erroribus. Sed ideo Sol appellatur, quia cum ortus fuerit, obſcuratis cæteris ſyderibus luceat ſolus. Luna etiam hæc eadem Lucina à nocturno lumine nomen accepit. Hanc etiam quidam dici voluerunt Dianam, quod per noctem lucens hominibus alterum pene diem faciat. A natando Neptunum dici voluerunt, ex hoc quod libenter faciebant ſubſtantiam nominis figurantes. Terrenam vim omnem atque naturam Ditem patrem dicunt ; quia hæc eſt natura terræ, ut & recidant in eam omnia, & rurſus ex ea orta præcedant, quæ res opulentiam terræ divitiaſque monſtravit Frugum ſubſtantiam volunt Proſerpinam dicere ; quia fruges hominibus, cum ſeri cœperint, proſunt. Terram ipſam Cererem nominant, nomen hoc à ſerendis fructibus mutuatum. Ex bellorum caſibus Mavors nomen accepit, quaſi magna vertat. Minerva ſimiliter bellicum nomen eſt, quaſi aut minuat aut minetur. Venuſtas hominum Venus dicta eſt. Apollinis nomen ex humanis finxerunt caſibus, ſermone græco, quaſi nomina commiſſa ſibi aut amittat

mittat aut perdat. Solem etiam quidam Apollinem dicunt, quia quotidie in occasu constitutus splendorem luminis perdat. Perdere autem græci ἀπόλλυειν dicunt. Videtis ut vestros ementitos & fictitios Deos turbulentus error excogitaverit, ut superstitionibus anilibus & formæ vobis traditæ sunt & nomina. Sed hæc omnia veritas detexit, & ratio sanæ mentis invenit, ut investigatis omnibus atque detectis, quæ sacrilegus error absconderat, veritatis semita luceret. Hæc enim omnia cum essent male composita terrori primum fuere mortalibus; dehinc consumpta novitate, quasi ex longa ægritudine convalescentibus hominibus, natus est quidam ex admiratione contemptus. Sic paulatim quod stupebat animus, ausus est diligenter inquirere, & statim in arcana fictarum ac vanarum superstitionum sagax misit ingenium. Tunc ex assiduis tractatibus latentium ratione collecta pervenit ad causas, ut profanarum religionum miseranda commenta humanum genus primum disceret & deinde contemneret, tertio recusaret. Libet nunc explanare qubus se signis vel quibus symbolis in ipsis superstitionibus miseranda hominum turba cognoscat. Habent enim propria signa, propria responsa, quæ illis in istis sacrilegiorum cœtibus Diaboli tradidit disciplina. In quodam templo, ut in interiores partes homo moriturus possit admitti dicit: de tympano manducavi, de cymbalo bibi, & religionis secreta perdidi. Quod græco sermone dicitur ἐκ τυμπάνου ἐφαγον, ἐκ κυμβάλου ἐπιον, γέγονα μυστικός. Male miser homo de admisso facinore confiteris, pestiferum veneni virus hausisti, & nefario furoris instinctu lethale poculum lambis, cibum istum mors sequitur semper, & pœna æterna. Hoc quod bibisse te prædicas, vitalem venam strin-

ſtringit in mortem, & ſedes animæ contaminat malorum te continuatione conturbat. Alius eſt cibus, qui ſalutem largitur & vitam; alius eſt cibus, qui hominem ſumme Deo & commendat & reddit; alius eſt cibus, qui languentes relevat errantes revocat lapſos erigit, qui morientibus æternæ immortalitatis largitur inſignia. Chriſti panem, Chriſti poculum quære, ut terena fragilitate contempta, ſubſtantia hominis immortali pabulo ſaginetur. Quis eſt autem hic panis, vel quod poculum? de quo in libris Salomonis ſapientia magna voce præclamat, ait enim: *Prov. 9. Venite, & manducate de meis panibus, & bibite vinum quod miſcui.* & *Gen.* 14. & Melchiſedech Rex Salem, & ſacerdos ſummi Dei, revertenti Abrahæ cum pane & vino benedictionis obtulit gratiam. *Gen.* 37. Iſaac etiam cum Jacob benedixiſſet, cum hoc idem Eſau à patre ſuppliciter exigeret, reſpondit ei pater: *Dominum tuum feci illum, & omnes fratres ejus feci ſervos, tritico & vino confirmavi illum.* Tunc Eſau caſus ſuos miſera lamentatione deflevit, quia tritici & vini, id eſt, futuræ felicitatis perdidit gratiam. Quod autem conſecratis hominibus à Deo panis divinus iſte præſtetur per Eſaiam dicit Spiritus ſanctus: *Eſa.* 65. *Sic dicit Dominus. Ecce qui ſerviunt mihi manducabunt, vos autem eſurietis, ecce qui ſerviunt mihi, jucundabuntur, vos confundemini, vos interficiet Dominus.* Non ſolum panis iſte à Deo ſummo ſacrilegis & impiis denegatur, ſed & pœna promittitur, & acerbæ mortis decernuntur exitia, ut eſurientibus divinæ animadvertionis exitus ingeratur. Sequuntur etiam hoc idem xxxiii Pſal. veneranda reſponſa, ait enim per David ſpiritus ſanctus: *Guſtate & videte quoniam dulcis eſt Dominus, dulce eſt cœleſte pabulum, dulcis Dei cibus, non habet in ſe miſeræ famis triſte tormentum, & de mendullis hominum, præcedentis veneni virus excludit.*

Hæc

Hæc ita esse sequentia oraculi responsa declarant, ait enim: *timete Dominum sancti ejus, quia non inopia est inopia eis, qui metuunt eum Divites eguerunt, et esurierunt, qui autem inquirunt dominum, non indigebunt omni bono.* Qui sic in templo prætextatus incedis, qui fulgis purpura, cujus caput aut auro, aut lauro premitur, errorem tuum turpis egestas insequitur, & cervicibus tuis onerosum paupertatis imminet pondus. Illum quem despicis pauperem, largus & dives est, spatium illi Abraham in sinu suo præparat. *Luc.* 16. Tunc tu per interjecta flammarum spacia ad mitigandæ conscientiæ tuæ vulnera, tenuem ab eo stillantis aquæ guttulam postulabis, nec tibi volens Lazarus lenimentum doloris tui aut dare poterit aut impetrare. Singulorum enim pari gratia merita pensantur illi vita confertur, propter hujus seculi mala, timi propter hujus seculi bona perpetua tormentorum pœna discernitur. Ut autem manifestius diceretur, quinam ille esset panis, per quem miseræ mortis vincuntur exitia, ipse Dominus sancto ac venerando ore signavit, ne per diversos tractatus spes hominum pravis interpretationibus fallerentur. Dicit enim in *Evangelio* Johannis: cap. 6. *Ego sum panis vitæ, qui venerit ad me, non esuriet, et qui in me crediderit non sitiet unquam.* Item in sequentibus hoc idem simili modo significat; ait enim *Si quis sitit veniat et bibat, qui credit in me. Et* rursus ipse, ut majestatis suæ substantiam credentibus traderet, ait: *Nisi ederitis carnem filii hominis, et biberitis sanguinem ejus, non habetis vitam in vobis.* Quare nihil vobis sit cum tympanis, cibo odii miseri mortales, salutaris cibi gratiam quærite, & mortale poculum bibite. Christus vos epulis suis revocat ad lucem, & gravi veneno putres artus, & torpescentia membra vivificat. Cœlesti cibo renovate hominem perditum, ut quicquid in vobis mortuum est, divinis beneficiis renascatur. Didi-

cistis,

ciſtis quid vos facere conveniat, eligite quod vultis; inde mors naſcitur, hinc immortalis vita donatur. Dicis etiam: χαῖρε νύμφιε, χαῖρε νύμφη; Quid ſic miſerum hominem per abrupta præcipitas, calamitoſa perſuaſio? Quid illi falſæ ſpei polliceris inſignia? Nullum apud te lumen eſt, nec eſt aliquis ſponſus qui hoc mereatur audire. Unum lumen eſt, unus eſt ſponſus hominum quorum gratiam Chriſtus accepit. Non poteris ad te alienæ felicitatis transferre gloriam, nec poteris cœleſtis numinis ſplendore decorari in tenebras ſqualloreſque projectus es illic ſordes, ſquallor, caligo, tenebræ, & perpetuæ noctis dominatur horror. Si vis ut tenuis ſaltem tibi ſplendor luminis luceat, erige vultus, & demerſos erige oculos, & deſertis his ad eum te confer qui dixit: *Ioh. 8. Ego ſum lux mundi*; cujus divinis præceptis continetur, ut in hac terrena converſatione opus noſtrum per dies ſingulos luceat. Lucere autem non poteſt niſi immaculata nos conſcientiæ ornamenta protexerint, niſi integra nos & incorrupta vita commendet, tunc orietur nobis veri luminis gratia: tunc ſe nobis lucis autor inſinuet: tunc verum lumen & accipere poſſumus & videre. Sed ut ſacrilegæ vocis comprimatur improbitas: quis ſit vere ſponſus ſacrarum lectionum oraculis comprobabo; ut probetur ſponſum eſſe Chriſtum, ſponſam Eccleſiam; ex quo venerando patri ſpirituales: filii per dies ſingulos procreantur. In hac probatione arcana Prophetarum veneranda pandantur. Adſiſtat nobis ſanctorum oraculorum fides. Ioel divino ſpiritu monente ſic dicit: *cap. 2. canite tuba in Syon, ſanctificate jejunium, et indicite curationem, aggregate populum, ſanctificate Eccleſiam, excipite majores natu colligite parvulos lactentes, procedat ſponſus de cubiculo ſuo et ſponſa de thalamo ſuo* Hoc idem Jeremias ſimili

milli ratione significat, ait enim cum Hierosolimæ truci minatur oraculo: *Et auferam de civitatibus Iudæ, & de urbibus Hierusalem vocem lætantium, vocem sponsi & vocem sponsæ.* Processum sponsi etiam per Psalmos prædicat spiritus sanctus. In XX. Psalmo hoc invenitur oraculum, ait enim: *Et ipse velut sponsus egrediens de thalmo suo exultavit, ut Gigas viam currere. A summo cœli professio ejus & decursio ejus usque ad summum ejus, et non est qui lateat à calore ejus.* Secretiora pandantur arcana, in Apocalypsi, quis sit sponsus inveniemus, ita enim scriptum est: cap. 21. *Veni ostendam tibi novam nuptam uxorem agni. Et duxit me in spiritu in montem magnum, et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cœlo.* Investigandum est, quid etiam nobis de hac ipsa re tradat Evangelica disciplina; inveniemus enim in Evangelio Joannis ita esse signatum: cap. 3. *Vos mihi testes estis, quoniam dixi eis, qui missi sunt ab Hierosolymis ad me, quia non sum Christus, sed quoniam missus sum ante ipsum. Qui enim habet sponsam sponsus est, amicus autem sponsi est qui stat & audit eum, et gaudio gaudet propter vocem sponsi.* Hujus rei mysterium ostensum est, hujus sponsi adventum sapientium virginum chorus expectat, huic præfert lumina pervigili cura sancta virginitas, expectantibus sponsum servis fœlicium præmiorum promittitur munus. Mat. 25. Invenimus enim in Evangelio Lucæ: c. 12. *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat à nuptiis. Vt cum venerit, et pulsaverit aperiant illi. Felices servi illi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes.* Ecce venerandorum responsorum oraculis sponsus ostensus est. Quid tu tibi in acerbis casibus constitutus beatum nomen imponis? Si vis liberatus lumen sequi sponsi, projice errores, & pervigili cura sollicitus, præcedentia vitæ facinora religiosa devotione

castiga. tunc te in nomine suo cum vigilantem invenerit sponsus, cum fidei tuæ merita cognoverit, dabit maximum præmium, dabit integrum munus, intrabis cum eo Cœli thalamum, videbis regna mundi, & ut eorum particeps esse possis à piissimo & justissimo Domino immortalitatis tibi gratia conferetur. Alterius profani Sacramenti signum est: Θεὸς ὁ πέτρας. Cur hoc sanctum venerandumque secretum ad profanos actus adulterata professione transfertis; Alius est lapis quem Deus in confirmandis fundamentis promissæ Hierusalem missurum se esse promisit. Christus nobis venerandi lapdis significatione monstratur. Quid tu ad commaculatas superstitiones furtiva fraude venerandi transfers nominis dignitatem? Lapidem tuum ruina sequitur, & cadentium culminum funesta collapsio. Noster lapis Dei fundatus manu extruit, confirmat erigit, munit & restaurati corporis gratiam, perpetuæ immortalitatis splendore condecorat: ait enim de hoc Esaias, innuente spiritu sancto: Esa. 28. *Sic dicit Dominus, ecce ego immitto in fundementa Sion lapidem preciosum electum, summum angularem honoratum, & qui crediderit in eum, non confundetur.* In Psalmis etiam simile responsum est: ait enim spiritus sanctus in 117. Psal. *Lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, Annon factus est iste, & est mirabilis in oculis nostris?* Per multos prophetas spiritus sanctus nominis istius ordinem monstrat; ait enim Zacharias propheta cap. 3. *Ecce ego adduco puerum meum ortus ei nomen est, quoniam lapis, quem dedi coram Iesu, super lapidem ipsum unum, septem oculi sunt.* Sed ut manifestius constet, antiquiora venerandarum lectionum secreta pandamus. In Deuteronomio ita comprehensum est: cap. 27. *Et scribes super lapidem omnem legem hanc.* Jesus etiam Nave jussu divinitatis

hoc

hoc ſpecialiter comprehendit, ait enim: cap. 24. *Et accepit lapidem magnum, & ſtatuit eum contra Dominum. Et ait Ieſus ad populum: Ecce lapis iſte erit mihi in teſtimonium, quia iſte audivit omnia quæ dicta ſunt à Domino quando loquutus eſt ad vos. Et erit iſte nobis in teſtimonium in noviſſimo dierum, quando receſſeritis à Domino veſtro.* Quod autem per hunc lapidem, id eſt, per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & dii iſti caſuri ſint, & multitudo templorum, aperte Daniel venerandis oraculis explicavit, ait enim, cum interpretaretur ſomnium regis cap. 2. *Et ecce imago, imago nimis magna, & contemplatio ipſius imaginis metuenda, elata ſtabat contra te, cujus caput fuit ex auro bono, pectus et brachia ejus argentea, venter & femora ærea, pedes autem ex parte quidẽ ferrei, ex parte autem fictiles, quoadusq; abſciſſus eſt lapis de monte, ſine manibus concidentium, et percuſſit imaginẽ ſuper pedes ferreos et fictiles, et comminuit eos minutatim, et factum eſt ſimul ferrum et teſta, et æramentum, et argentum, ut aurum facta ſunt minuta quaſi palea, et ut pulvis arida æſtate, et ventilavit illa ventus, ita ut nihil remanſerit in illis. Et lapis qui percuſſit imaginem factus eſt mons magnus, et implevit totam terram.* Quis locus in terra eſt, quem non Chriſti poſſederit nomen? qua Sol oritur, qua occidit, qua erigitur ſeptentrio, qua vergit auſter totum venerandi numinis majeſtas implevit. Et licet adhuc in quibuſdam regionibus idololatriæ morientia palpitent membra, tamen in eo res eſt, ut è Chriſtianis omnibus terris peſtiferum hoc malum funditus amputetur. De idololatrarum lapide, de quo dicunt: Θεὸς ὁν πέτρας quid prophetarum reſpondet oraculum? quis autem reſtitit, vel cui parcit iſte lapis? Lapis autem hic ſanctus, id eſt, Chriſtus aut fidei fundamenta ſuſtentat aut in angulo poſitus, duorum parietum membra æquata moderatione conjungit, id eſt,

veteris & novi Teſtamenti in unum colligit gentes ; aut certe corporis & animi diverſitatem, inviolata homini immortalitate conſociat ; aut legem promulgat, aut contra peccantes teſtimonium perhibet : aut (quod eſt potius) imaginem Diaboli percutit, ut ſeparato eo atque proſtrato, & in cinerem favillaſque converſo erecto ſublimitatis ſuæ vertice, purum dominationis imperium habeat. Vos nunc Conſtanti & conſtans, ſacratiſſimi Imperatores, & venerandæ fidei veſtræ imploranda virtus eſt, quæ ſupra homines erigitur, & à terrena fragilitate ſeparatur, Cœleſtiumque ſe rerum ſocietate conjungit, quæ in omnibus actibus ſuis, prout poteſt, Dei ſummi ſequitur voluntatem modicum tantum ſupereſt, ut legibus veſtris funditus proſtratus Diabolus jaceat, ut extinctæ idolatriæ pereat funeſta contagio. Veneni hujus virus evanuit, & per dies ſingulos ſubſtantia profanæ cupiditatis expirat. Erigite vexillum fidei, vobis hoc divinitas reſervavit, cujus favore eminentes proſtratores eſtis omnium hoſtium veſtrorum ; quorum opera Romanum infirmabatur imperium. Signum venerandæ legis erigite, ſancite, promulgate quod proſit ; Sit fauſtum fœlixque Reip. quod tot acervis cæſorum hoſtium proſtraviſtis exercitum. Felices vos quoque gloriæ ac voluntatis ſuæ Deus fecit eſſe participes, idololatriæ excidium, & profanarum ædium ruinas propitius Chriſtus populo veſtris manibus reſervavit. Ille ſpiritualibus armis malos ſpiritus, vos mala terrena viciſtis. Erigite tropæa victoriæ, & proferatur ingens titulus triumphorum : prophanarum rerum ſtragè gaudentes, exultate fortius, exultate fidenter. Fælicitas vera cum Dei virtute conjungitur, pro ſalute hominum Chriſto pugnante viciſtis. Omnia ſymbola profanæ religionis per ordinem ſuggerantur, ut probemus nequiſſimum hoſtem

generis humani de ſanctis hæc venerandiſque prophetarum oraculis ad contaminata furoris ſui ſcelera tranſtuliſſe. Invenimus enim & ita dici: ἐλιλίκερες δίμορφει. Deus iſte veſter non biformis eſt, ſed multiformis. In multas enim ſpecies veteratoris formatur. Ipſe eſt baſiliſcus & ſcorpio, qui fidelium ſecuris veſtigiis premitur: ipſe malicioſus anguis, cujus caput quærit decepta mortalitas *Ioh.* 40. ipſe tortuoſus Draco, qui hamo ducitur, qui captivus includitur: iſte Deus veſter Lernei anguis crinibus adornatur, videns ut percuſſo domino morientium anguium turba ſuccedat. Quid ſic renaſcentibus hydris pullulas? quid te fœcunda ſcelerum ſobole componis? mortis tuæ viam didicimus, ſcimus quibus remediis artis tuæ venena vincantur. Chriſti immortalem ſanguinem bibimus, noſtro ſanguini Chriſti ſangnis adjunctus eſt. Hoc eſt ſalutare remedium ſcelerum tuorum, quod à Dei plebe mortiferum virus excludit. Quis Deum iſtum, quem plangunt, cum cornib. vidit? quæ ſunt iſta cornua, quæ habere ſe jactat? Alia ſunt cornua, quæ propheta ſancto ſpiritu annuente commemorat, quæ tu, Diabole, ad maculatam faciem tuam putas te poſſe transferre. Vnde tibi ornamenta quæris & gloriam? Cornua nihil aliud niſi venerandum ſignum crucis monſtrant. Hujus ſigni uno extenſo ac directo cornu mundus ſuſtentatur, terra conſtringitur. Et è duorum quæ per latus vadunt compagine oriens tangitur, occidens ſublevatur, ut ſic totus orbis tripartita ſtabilitate firmatus confixi operis, immortalitatis radicis fundamenta teneantur: hoc ſecretum nobis venerandum prophetæ oraculum tradidit. Inveniemus enim in Abacuc ita eſſe perſcriptum *cap. 3. Texit cœlos virtus ejus & laude ejus plena eſt terra. Et ſplendor ejus ut lux erit, cornua in*

manibus ejus erunt. Et illic conſtabilita eſt virtus gloriæ ejus, & conſtituet dilectionem ſuam. Ibit verbum, et præcedet ſecundum greſſus ſuos. En veneranda crucis cornua, en ſanctæ virtutis immortale faſtigium, et glorioſi operis divina compago. Tu Chriſte mundum ac terram extenſis manibus, tu cœleſte ſuſtentas imperium; tuis immortalibus adhæret humeris ſalus noſtra, tu Domine æternæ vitæ bajulas ſignum, tu venerando inſtinctu hoc nobis denuncias per prophetas. Ait enim Eſaias: cap. 9. *Ecce natus eſt nobis filius, imperiũ ſuper humeros ejus, et vocatum eſt nomen ejus magnæ cogitationis nuncius.* Hæc ſunt crucis cornua, quibus omnia & ſublevantur pariter & continentur. His cornibus bene hominum nititur vita. Vt Amalech vinceretur extenſis manibus *Exo.* 17. Moyſes hæc imitatus eſt cornua, ut facilius impetraret, quod magnopere poſtulabat, crucem ſibi fecit ex virga. Ad hæc cornua feſtina celeritate properate, ad hæc cornua humili veneratione confugite. His vos affigant cornibus, juſticia, æquitas, pudicitia, miſerecordia, patientia, fides: ut veneranda præferentes inſignia, conſecrati fontis majeſtate gaudentes, & ſepulturæ Chriſti participes ſitis & vitæ. Aliud etiam ſymbolum proponamus, ut conamine cogitationis ſcelera revelentur; cujus totus ordo dicendus eſt, ut apud omnes conſtet, divinæ diſpoſitionis legem perverſa Diaboli eſſe imitatione corruptam. Nocte quadam ſimulacrum in lectica ſupinum ponitur, & per numeros digeſtis fletibus plangitur. Deinde cum ſe ficta lamentatione ſatiaverint, lumen infertur. Tunc à ſacerdote omnium qui flebant, fauces unguntur, quibus perunctis, ſacerdos hoc lento murmure ſuſurrat:

Θαρρῆτε μύσαι τῷ Διῒ σεσωσμένῳ.
Ἔσαι γὰρ ἡμῖν ὀκ πόνων σωτηρία.

Quid

Quid miseros hortaris ut gaudeant? quid deceptos homines lætari compellis? quam illis spem, quam salutem funesta persuasione promittis? quid illos falsa pollicitatione sollicitas? Dei tui mors nota est, vita non comparet, nec de resurrectione ejus divinum aliquando respondit oraculum, nec hominibus se post mortem, ut sibi crederetur, ostendit, nulla hujus operis documenta promisit, nec se hoc facturum esse precedentibus monstravit exemplis. Idolum sepelis, idolum plangis. Idolum de sepultura profers, & miser, cum hæc feceris, gaudes. Tu Deum tuum liberas, tu jacentia lapidis membra componis, tu insensibile corrigis saxum. Tibi habeat gratias Deus tuus, te paribus remuneret donis & sui velit esse participem, sic moriaris ut moritur, sic vivas ut vivit. Nam quod unguento perunguntur fauces quis non facinus istud despecta vanitate contemnat? Habet ergo Diabolos Christos suos, quia ipse Antichristus est, ad infamiam nominis sui miseros homines scelerata societate perducit. Unguentum hoc reserva mortuis reserva morituris, ut quos laqueis tuis ceperis, eos venenato unguento oblitus lugubri ac funesto semper mergas exitio. Aliud est unguentum, quod Deus pater unico tradidit filio, quod filius credentibus divina nominis sui majestate largitur. Christi unguentum immortali compositione conficitur, & spiritualibus pigmentorum odoribus temperatur. Hoc unguentum à mortalibus laqueis putres hominum artus exuit, ut sepulto primo homine, ex eodem statim homine homo alius fœlicius nascatur. Et ut hoc manifestius explicetur, sacrarum lectionum arcana pandenda sunt. Ait enim David ut hujus unguenti gratiam traderet: Psal. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis propterea benedixit tibi in æternum. Accingere gladi-*

um tuum circa femur tuum potentiſſime. Specie & pulchritudine tua intende, proſpere, procede et regna. Propter veritatem et manſuetudinem & iuſticiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ acutæ potentiſſimæ populi intra te decident in corde inimicorum Regis. Sedes tua Deus in ſeculum ſeculi : virga recta, eſt virga regni tui. Dilexiſti iuſticiam, odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Mirrha & gutta, & caſia à veſtimentis tuis de ædificiis eburneis, ex quibus te jucundi-tate affecerunt. Immortalis unguenti ſecreta pervidimus, & divinæ nobis diſpoſitionis ordo monſtratus eſt, Regnum perpetuum, & cœli diadema domino noſtro cum unguenti majeſtate collatum eſt. Quis autem hic ſit qui regendi orbis accepit poteſtatem, qui venerandi nominis majeſtate decoratur, aliud nobis monſtrat oraculum : ait enim is idem David : Pſal. 2. *Vt quid fremuerunt genes, et populi meditati ſunt inania. Aſtiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum adverſus dominum, & adverſus Chriſtum eius.* Quid te ſic extollis ſacrilega perſuaſio ? quid miſeros homines effrenata temeritate circumvenis ? unguentum Chriſti cœli donat imperium, unguentum veſtrum gehennæ ſuſcitat flaminas. Sed quod impuro ore ſacerdos iſte, & polluta verborum contaminatione componit, libet diligenti inquiſitione diſcutere. Liberato Deo ſuo, bonum animum gerere ſocios, fiduciam bonæ ſpei habere perſuadet. O quam miſeris, quam luctuoſis ſe laqueis involvit caduca calliditas. Quis Deum tuum liberat ? cui hoc præſtitit, quod laborat ? Diſce, diſce quod neſcis, diſce quod non vides. Chriſtus filius Dei, ut humanum genus à mortis laqueis liberaret, omnia iſta ſuſtinuit, ut captivitatis duræ jugum tolleret, ut hominem patri redderet, ut mitigata offenſa hominem cum Deo proſpera conciliatione componeret,

ut

ut promiſſæ reſurrectionis fructum proprio monſtraret exemplo, fecit filius Dei quod ante promiserat, clauſit januas ſedis infernæ, & duræ legis neceſſitatem calcata morte proſtravit. Per triduum recensita ab eo juſtorum turba collecta eſt, ne diutius contra eos mortis dominaretur improbitas, ne juſtorum meritum ex longa deſperatione concideret, fregit clauſtra perpetua, & ferreæ fores Chriſto jubente collapſæ ſunt: ecce terra contremuit, & fundamentorum ſuorum ſtabilitate concuſſa, præſentis Chriſti numen agnovit. *Luc.*23. Ante præfinitum tempus præcipitat diem mundi rotata vertigo; & Sol non completo diurnarum horarum ſpacio properato curſu vergit in noctem. *Mat.*27. Ecce veli faſtigia ſumma finduntur, & obſcurioribus tenebris orbem terrarum caligo noctis abſcondit. Omnia elementa Chriſto pugnante turbata ſunt, tunc ſcilicet cum primum contra mortis tyrannidem humanum corpus armavit. Per triduum iſta confictatione pugnatũ eſt, quã diu mors ſuperatis maliciæ ſuæ viribus frangeretur. Quid ſolita impatientia homo religioſe, homo Chriſti deſperas & deficis. Tridui morã non fers, ſollicitudinem ac deſperationem tuam novis precibus confiteris? Hoc te facturum eſſe illo die ſpiritus ſanctus veneranda voce ſignificat, cum per David dicit: Pſal.44. *Æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis. Exurge quare obdormis Domine, exurge & ne deſperd.as uſque in finem. Quare faciem tuam avertis? obliviſceris inopiam noſtram, et tribulationem: quoniam humiliata eſt impulvere anima noſtra, hæſit in terra venter noſter. Exurge Domine opem fer nobis, et libera nos propter nomen tuum.* Ecce poſt triduum lucidior ſolito dies oritur, & reddita ſoli præteriti luminis gratia. Omnipotens Deus Chriſtus ſplendidioribus ſolis radiis adorãtur. Exultat ſalutare numen, & triumphales currus ejus juſtorum ac ſanctorũ turba comitatur, Tunc elato gaudio clamat

elata mortalitas: 1 Cor. 15. *Vbi est mors aculeus tuus?* Tunc præcurrens salutare numen aperiri sibi cælestes januas præcipit. Aperite, aperite & immortalia clausta convellite. Christus Deus calcata morte ad cœlum, hominem quem susceperat revocat. Hoc à venerando propheta sancta voce præcanitur, & ex ore prophetico vox jubentis auditur, ait enim spiritus sanctus, ut nobis potentiam Christi jubentis ostenderet: *Tollite portas Principes vestras, et extollite portæ æternales, et introibit rex gloriæ.* Hoc angelis nescientibus imperatur, neque enim scire potuerunt, quando verbum Dei discendit ad terram, ideo & ipsi sollicita interrogatione respondent: Psal. 24. *Quis est iste rex gloriæ?* Quibus quærentibus perspicua Christus numinis sui majestate respondit: *Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.* Cognoscitur, statim à custodibus cœli filius Dei, & quicquid illos ante fefellit, agnoscunt. Vident prostrati hostis exuvias, & recordati primæ dispositionis ordinem, etiam ipsi cum ascendentibus iterata pariter voce conclamant: *Tollite portas qui præestis illis, et extollite vos portæ æternæ et introbit rex gloriæ.* Reverso filio promissa pater regni sceptra restituit, & sellam regni æqua potestate concedit, ut imperet (ut regnet) ut teneat, ut perpetua numinis sui majestate dominetur. Audi quid de illo Danielem spiritus sanctus jusserit dicere: cap. 7. *Videbam in visu nocte, & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, & stetit in conspectu ejus, & qui assistebant obtulerunt eum. Et data est ei potestas regia, & omnes reges terræ et regnum ei omnis claritas servivit ei. Et potestas ejus æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus non corrumpetur.* Hæc eadem nobis sancta revelatione monstrantur: invenimus enim in Apocalypsi ita esse perscriptum: cap. 1. *Et conversus respexi, ut viderem, vocem,*

quæ

quæ mecum loquebatur, & vidi septem candelabra aurea, & in medio candelabrorum simlem filio hominis vestitum pudore, et erat præcinctus supra mammas zona aurea. Caput autem ejus et capilli erant albi, velut lana alba ut nix, oculi ejus ut flamma ignis, et pedes ejus simules aurichalco, sicut de fornace ignea, et vox ejus, ut sonus aquarum multarum, et habebat in dextera sua septem stellas, et ex ore ejus gladius, ex utroque acutus, et facies ejus splendebat, ut sol in virtute sua. Et cum vidissem cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus. Et imposuit dexteram suam super me dicens: Noli timere, ego sum primus, et novissimus, et vivus, qui fueram mortuus, et ecce sum vivens in secula seculorum, et habeo claves mortis, et inferorum. Post resurrectionē etiam, cum discipulis suis daret certa mandata, immortalium mandatorum ordinem ista lege concluſit: Mat. 28. *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Ite ergo et docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos observare omnia, quæcunque præcepi vobis.* Quod autem Deus pater, participem eum regni faciens, regalis sellæ ei concesserit sedes hoc docetur oraculo: Psal. 109. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos subpedaneū pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Syon, dominaberis in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in claritate sanctorum, et ex utero ante luciferum genui te. Iuravit Dominus, nec pœnitebit eum.* Hi sunt inimici Dei, sacratissimi Imperatores, qui veritatis ordinem contraria lege conturbant, qui perversæ cupiditatis instinctu sacrilega vota concipiunt, qui profanæ mentis furore aut lignum semper venerantur aut lapidem. In isto loco positi ordinem debemus sanctæ dispositionis aperire: ut quidquid nobis investigantibus sanctum Dei verbum, prophetica tradidit disciplina, ad refutandas profani erroris maculas specialiter explicetur, ne * sicut nos diximus commenti

menti sunt, qui sacrilegia errantibus tradiderunt. Sic à nobis ordo veritatis curiosius requiratur. Suspensis itaque paululum cæteris adhæc explicanda, quæ vera sunt, transferatur oratio. Vos, Domini Imperatores, sanctarum aurium vestrarum mihi commodate patientiam, ut totum clementiæ vestræ, quod promittimus, explicemus. Cur Deus, id est, filius Dei, homo passus est fieri, brevi ac vera pietati vestræ ratione monstrabitur. *Gen.* 23. Cum hominem primum, id est. Adam, ad imaginem suam Deus faceret, certam illi mandatorum dedit legem. Is per fœminam, id est, Evam deceptus, Diaboli persuasionibus, promissæ sibi gloriæ perdidit dignitatem. Lignum erat in Paradiso, quo promissorum à Deo præmiorum perdidit gratiam. De virginis terræ limo homo factus est: nondum enim, ut ait scriptura, supra terram pluerat. Hic contemptis mandatis Dei, humanum genus mortalitatis laqueis afflixit. Oportebat hoc totum & reformari, & corrigi, & reformatio originis debuit reformare primordia. Ex virginis terræ limo factus Adam prævaricatione propria promissam perdidit vitam. Per virginem Mariam ac Spiritum sanctum Christus natus, & immortalitatem accepit & regnum. Arbor ligni pestiferum deceptis pabulum præbuit: lignum crucis vitam immortali compage restituit. Contempsit Adam, obedivit Deo Christus. Sic divina dispositione quicquid Adam perdidit Christus invenit. Nam post multa tempora novissimis temporum spaciis (id est, novissimo pene seculorum hebdomade) verbum Dei humano se miscuit corpori, ut hominem liberaret, ut mortem vinceret, ut fragilitatem humani corporis cum divina immortalitate conjungeret. Quid enim faceret tanta turba sanctorum? quæ illis spes salutis? quod meritorum præmium, si sub una, eademque conditione sortis ineluctabilibus

libus mortalitatis laqueis etiam ipsa obligata teneretur? Nihil Abel, nihil Enoch, nihil Noe, nihil Sem, nihil Abraham, nihil Isaac, nihil Jacob de Dei sibi misericordia ac majestate promitterent: irent etiam ipsi post tantum fidei meritum cum cæteris omnibus pariter addictis, & omnes Dei sanctos unum mortis exitium exciperet, nec haberet apud Deum præmium pietas, si una eademque omnes conditio mortis hauriret. Sed Deus Abrahæ clarius à cœli syderibus promiserat regnum: ideo ex genere Abrahæ descendens Maria virgo Deum concipit, ut supradictorum hominum soboles immortalis societatis vinculo jungeretur, & sic humanum genus per hominem pariter & Deum æquata societatis comparatione conjunctum, ad immortalitatis imperium obedientiæ merito perveniret. Quia itaque, sacratissimi Imperatores, curiosis auribus satis fecimus, reliqua prosequamur, ut vel sic pollutarum aurium sordes purificans possit sermo purgare. Sequitur adhuc aliud symbolum, quod pro magno miserorum hominum credulis auribus traditur, Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατὴρ. Aliquando nobis signa, Diabole, maculati nominis prodidisti, aliquando infame nomen propria voce confessus es.

Scio qui fueris, quid ausus sis, scio quid fecerit scelerum tuorum malitiosa persuasio. Hoc erat, quod Evæ, quum eam perderes, magnopere pollicebaris, cum ei diceres: Gen. 3. *Eritis quasi Dii.* Tunc parabas tibi ac tuis templa, & delubra faciebas, & venenati oris illuviem nefariis ceremoniis consecrabas. Serpis in templis, & occisarum hostiarum misero pasceris sanguine. Nec venenis tuis cruor defuit, nec semiustæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum frequenter sanguine cruentasti. Et satiaris

ciaris templi cruore, vel ara Carthaginis rabies tua, & ſiccarum faucium venena nutrita ſunt. Tu hæc faciens hominibus te miſeris prodeſſe jactas, ut crudelitate tua perimas, perſuaſione decipias, pollicitatione proſternas. Sic tuis proſpicis parricida. Fugite ô miſeri homines fugite, & contagionem iſtam quantacunque poteſtis celeritate deſerite. Draco eſt, qui colitur. Latere non poteſt, proprietatem nominis ſui ipſe confeſſus eſt. Confeſſum reum pœna conſequitur. Audite quid ſanctus propheta divina inſtigatione denunciet. Oraculum hoc Eſaiæ nobis fides tradidit, ait enim: cap. 27. *In illa die ſuperinducet Deus gladium ſanctum et magnum, et fortem ſuper Draconem, ſerpentem magnum, et tortuoſum, et interficiet Draconem.* Voluntas Dei perfecti operis ſubſtantia eſt. Bene Draconis lata ſententia eſt: quicquid Deus dixit factum eſt, morituri Draconis hoc ſolatium eſt, ut exitium ſuum frequens perditorum turba comitetur. Si mortis ejus dies quæritur, tunc per cuſſus eſt, cum hominem Deum vidit, cumque nobis Chriſti numen apparuit. Poſt illum diem, qui ſerpentis hujus ſecutus fuerit inſtitutum, neceſſe eſt ut cum ſerpente moriatur. Deos iſtos, quos colitis ipſe finxit, ipſe compoſuit. Si pertinaces animi veſtri in iſto errore permanſerint, ardebitis etiam vos pariter cum Diis veſtris, ut quicquid autores veſtri divina animadverſione meruerunt, etiam ad veſtrum exitium hoc ſocietatis conſortio transferatur. Mihi credite nihil prætermiſit Diabolus, quod hominem miſerum aut debilitaret aut perderet: ideo ſeſe in omnes formas multiplici diverſitate convertit, ideo ſe diverſi generis calliditate compoſuit, ut variis ac multiplicibus fraudibus homines irretitos interimeret. Sacra ſua perditus carnifex, pro nefas, per lignum ſemper renovari diſpoſuit, ut quia ſciebat ita fore, ut ligno crucis affixa vita hominis

nis perpetuæ immortalitatis compagine ſtringeretur, ideo perituros homines ex ligni imitatione deciperet. In ſacris Phrygiis, quæ matris Deum dicunt, per annos ſingulos arbor pinea cæditur, & in media arbore ſimulacrum juvenis ſubligatur. In Iſiacis ſacris de pinea arbore cæditur truncus, hujus trunci media pars ſubtiliter excavatur. illis de ſegminibus factum idolum Oſiridis ſepelitur. In Proſerpinæ ſacris cæſa arbor in effigiem virginis formamque componitur, & cum intra civitatem fuerit illata, quadraginta noctibus plangitur, quadrageſima vero nocte comburitur. Sed & illa alia ligna, quæ dixi, ſimilis flamma conſumit; nam etiam poſt annum ipſorum lignorum rogum flamma depaſcitur. Erraſti miſer, & vehementer erraſti: nihil tibi poterit ignis iſte prodeſſe, fruſtra tibi ex iſta flamma blandiris, hunc ignem commentis tuis ſemper renovans. Ignis qui de facinoribus tuis exigit pœnas, perpetua tormentorum continuatione graſſatur. Divini ac liberantis ligni ordinem diſce, ut ſcias nulla tibi poſſe ratione ſuccurri. De cataclyſmo humanum genus arca lignea liberavit. *Gen.* 7. *Gen.* 22. Deinde Abraham ligna unici filii humeris imponit. *Exod.* 14. De Ægypto recedentem populum Dei plebem lignea virga protexit. *Exod.* 15. Lignum dulcem ſaporem amaræ myrrhæ fontibus reddidit. *Exod.* 17. Lignea virga ex ſpirituali petra ſalutaris unda profertur. *Exod.* 17. Et, ut Amalech vinceretur, circa virgam Moyſes expanſis manibus extenditur. *Gen.* 28. Scalæ lignex patriarcha incumbentem angelum ſomniat, & per eandem alios aſcendere, alios cernit deſcendere. *Exod.* 40. Et lex Dei arcæ lignæ creditur, ut his omnibus, quaſi per gradus quoſdam, ad lignum crucis ſalus hominum perveniret. Quapropter lignum crucis cæli ſuſtinet machinam, terræ fun-

fundamenta corroborat, affixos sibi homines ducit ad vitam. Lignum Diaboli ardet semper & moritur, & ad ima tartari credentes homines cum favillis suis ducit. Illud etiam quale sit ratione tractetur. Arborem suam Diabolus consecrans, intempesta nocte arietem in excisæ arboris facit radicibus immolari. Quis tibi hoc scelerate persuasit? unde hoc pestifera cupiditate didicisti? Semperne te contra Dominum summum nefaria cupiditate componis? ideo te de cœlo severum divinitatis judicium caduca humilitate præcipitat, ideo tibi Dei sententia perpetua pœna decernitur, quod facinoribus tuis per dies singulos novum semper additur facinus, quod hominem Dei fraudulenta conaris persuasione decipere. Vide quid sibi ludibriosus hostis invenerit. *Gen.* 22. Abrahæ immolaturo filium jussu Dei aries supponitur, & in vicinæ arboris radicibus alligatur. *Exod.* 12. Liberaturus Deus summus ex Ægyptiorum tyrannide plebem suam, arietem nocte jussit occidi, & sanguine ejus postes liniri præcepit. Ipsum à certo numero hominum per nocturnas epulas confici jubet, & sacrificio ipsi Paschæ nomen imponit. Sed hoc ad imaginem futurorum providentia divinæ majestatis invenit, ut per signum, verum Pascha nobis ostenderet. Ideo cum de passione Domini nostri divino Spiritu jubente Propheta precaneret, ait: Esai. 33. *Sicut ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ei sublatum est. Nativitatem ejus quis enarravit? quoniam auferetur à terra vita ejus.* Alius etiam Propheta hæc eadem simili respondit oraculo: Hierem. 11. *Domine significa mihi et cognoscam, tunc vidi meditationes eorum. Ego sicut agnus sine malicia perductus sum ad victimam. In me cogitaverunt cogitatum dicentes: Venite mittamus lignum in panem ejus, et eradamus à terra vitam ejus.* Agnum autem appellari Dominum no-

noſtrum ſancta nobis revelatione monſtratur. In Apocalypſi enim ita invenimus eſſe perſcriptum: cap. 3. *Et vidi in medio throni & quatuor animalium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem, quaſi occiſum habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi per orbem terræ. Et venit et accepit librum de dextra ſedentis in throno. Et cum accepiſſet librum, quatuor animalia et viginti quatuor ſeniores poſtraverunt ſe ante agnum, habentes ſinguli aureas cytharas plenas odoramentis ſupplicationum, quæ erant orationes ſanctorum, & cantaverunt novum canticum dicentes: Dignus es accipere librum, & aperire ſigna ejus, quoniam occiſus es, et redemiſti nos Deo ſanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione, & nos regnum Deo noſtro ſacerdote quo feciſti, & regnabimus ſuper terram.* Johann. quoque filium Dei agni nomine appellat: ut & ipſe propheticæ pollicitationi reſpondeat, ait enim in Evang. c. 1. *Altero die videt Johannes Ieſum venientem ad ſe et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui aufert peccata mundi.* Pro ſalute hominum agni iſtius venerandus ſanguis effunditur ut ſanctos ſuos filius Dei profuſione precioſi ſanguinis redimat: ut qui Chriſti ſanguine liberantur, majeſtate prius immortali ſanguinis conſecrentur. Neminem apud idola profuſus ſanguis juverit. Et ne cruor pecudum miſeros homines aut decipiat aut perdat, polluit ſanguis iſte non redimit, & per varios caſus homines premit in mortem. Miſeri ſunt, qui profuſione ſacrilegi ſanguinis cruentantur. Tauribolium vel Criobolium ſcelerata te ſanguinis labe perfundit. Laventur itaque ſordes iſtæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te poſt multas maculas cum Spiritu ſancto Chriſti ſanguis incandidet. Ut autem miſeros homines ad ſanam mentem revocet plena perſuaſio, majore autoritate opus eſt, ut curatis ac ſanatis mentibus, nullum præcedentis peſtilentiæ veſtigium relinquatur.

tur. Quid itaque sunt idola, vel quam habeant substantiam, prophetarum oraculis, ac divina voce monstratum est, quæ omnia specialiter dicenda sunt, ut hoc non nostra temeritate prolatum, sed divino magisterio nobis traditum, & cœlesti agnoscatur voce signatum. Quæ sit substantia ejus sapientiæ veneranda voce monstratur, ait enim in libris Salom: Sap. 15. *Omnia idola nationum æstimaverant Deos, quibus neque oculorum visus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad tractandum. Sed & pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, & qui spiritum mutuatus est finxit illos. Nemo autem sibi hominum poterit Deum formare: cum sit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior est autem his quos colit, quoniam quidem ipse vixit, illi nunquam.* Quid amplius quærimus sapientia nos divina voce convenit, & quicquid in arcanis Dei viderat docuit, & quod erat salubre, monstravit, ne fragilis & caduca mortalitas in exitium suum mortemque properaret. Hoc idem in Psalmis præmonet spiritus sanctus. Invenimus enim in Psal: 134. ita esse perscriptum: *Idola gentium argentum & aurum, opus manuum hominum. Os habent & non loquuntur, oculos habent & non vident, aures habent & non audiunt. Neque enim est spiritus in ore ipsorum, similes sunt illis qui faciunt ea.* Si artifex, qui ad ostentationem ingenii simulachrum aut sculpsit, aut fudit divina maledicti animadversione percuditur, quid sperare debeat considerandum est, qui quod alter vendidit, Deum dicit. Hieremias etiam cum præcepta Deo jubente plebi daret, hac populum oratione convenit: Baruch 6. *Dicite autem in corde vestro, tibi oportet adorare Domine, Angelus autem meus vobiscum est, legem autem exquiram ab animantibus vestris. Lingua eorum polita fabro, ipsa etiam inaurata, & inargentata falsa sunt, & non possunt loqui: Et sicut virgini hortatu amantis accepto auro fabricati sunt co-*

ronas

ronas supra capita Deorum suorum. est autem quando subtrahent sacerdotes à Diis suis aurum & argentum, & erogabunt illud in semetipsos. Dabunt etiam ex ipso & prostitutis meretricibus, ornabuntque illos ut homines vestimentis, Deos argenteos, & aureos, & ligneos. Addit etiam in sequentibus, ut omnem dubitationem trepidationis excutiat: *Supra corpus ejus & caput volitant noctua et hirundines et aves similiter. Vnde scietis quia non sunt Dii? Non ergo timeritis eos. Aurum est, quod circa se habent ad speciem, nisi aliquis exterserit æruginem, non fulgebit. Neque enim cum conflabuntur sentient, precio empti sunt in quibus Spiritus non est, sine pedibus in humeris portantur.* Addit etiam ut confirmata mens fortius roboretur: *Scientes itaque ex his quia non sunt dii, ne timueritis eos.* Et ut sacerdotum eorum miserum dedecus monstret, addit: *In domibus eorum sacerdotes sedent habentes tunicas sciissas, et capita et barbas rasas quorum capita nuda sunt. Rugiunt autem clamantes contra Deos suos, sicut in gehenna mortui.* Quod autem & reges & gentes hæc de ipsis pronunciaturi sunt, is idem Propheta præsaga voce significat, ait enim: Baruch cap. 6. *Scietur postea, quia falsa sunt gentibus universis, et regibus. quia manifestum est, quod non sunt dii, et nullum Dei opus sit in ipsis. Regem regioni non suscitabunt, neque pluviam hominibus dabunt. Iudicium quoque non discernent, neque regionem liberabunt ab injuria, quia nihil possunt. Et cum inciderit in domo Deorum ligneorum et inauratorum, et inargentatorum ignis, sacerdotes illorum liberabuntur: ipsi autem sicut trabes in medio comburentur. Regi autem et bella non resistent, quomodo existimandum est, vel recipiendum, quia sunt Dii? Neq; à furibus, neque à latronibus se liberabunt Dii lignei et aurati, et inargentati, quibus hi, qui sortes sunt, aurum et argentũ, quo operti sunt, auferent illis.* Tollite, tollite securi, sacratissimi Imperatores, ornamenta templorum. Deos istos aut monetæ ignis, aut metallorum coquat flamma. Donaria uni-

universa ad utilitatem vestram dominiumque transferte. Post excidia templorum in majus Dei estis virtute provecti; Viciſtis, hostes, propagastis imperium: &, ut virtutibus vestris gloria major accederet, mutato ac contempto temporum ordine. Hyeme (quod nec factum est aliquando, nec fiet) tumentes, ac sævientes undas calcastis Oceani sub remis vestris. Incogniti jam nobis pene maris unda contremuit, & insperatam Imperatoris faciem Britannus expavit. Quid amplius vultis? Virtutibus vestris victa elementa cesserunt. Quod autem Deus jubeat idola non fieri, sacrosanctæ legis scripta declarant, in Exodo enim sic invenimus esse perscriptum: cap. 20. *Non facietis vobis Deos argenteos, neque Deos aureos.* Et rursus in eodem libro, vocem Dei jubentis invenio: cap. 20. *Non facies tibi idolum, nec cujusquam similitudinem.* Pudorem miseris indicit Spiritus sanctus, quia cupit errantes revocare, non perdere. Et ait per Esaiam: cap. 42. *Confundemini confusione, qui fiditis super sculptilia, qui dicitis fusilibus: vos estis Dii nostri.* Dat etiam legem, quam consecratus populus devota perpetuitate custodiat, & ita mandat: *Dominum Deum tuum adorabis, & ipsi soli servies.* Et in Deuteronomio similia Dei mandata noscuntur, ait enim: cap. 3. *Non erunt tibi Dii alii absque me* Addit etiam, ut animis eorum majestatis suæ pondus insinuet: cap 32. *Videte, videte quia ego sum, et non est Deus præter me. Ego interimam, et vivere faciam, percutiam et ego sanabo, et non est, qui eripiat de manibus meis.* In Apocalypsi etiam hoc idē sanctā revelatione monstratur, ita enim scriptum est: cap. 14. *Et vidi alium angelum volantem medio cœlo, habentem Evangelium æternum, ut annunciaret super terram per omnes nationes et tribus, et linguas, et populos, dicentem voce magna: Metuite potius Dominum, et date illi claritatem. Quoniam venit hora ju-*

judicii ejus, et adorate eum qui fecit cœlum et terram, mare, et omnia quæ in eis sunt. Dominus quoque noſter Jeſus Chriſtus paterna legis inſtituta cuſtodiens, hoc idem veneranda conſtitutione promulgat, ait enim: *Mat. 22. Luc. 10. Mar. 12. Audi Iſrael, Dominus Deus tuus Deus unus eſt, et diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo, et de tota anima tua, et de tota virtute tua, et de tota virtute tua, hoc primum eſt, et ſecundum ſimile huic: Diliges proximum tibi tanquam te. In his duobus præceptis tota lex pendet, et Prophetæ.* Sequitur autem hoc divinum venerandumque præceptum immortalis Domini ac ſancta concluſio, addit enim, ut manifeſtius viam ſalutis oſtendat, & ita loquitur: *Hæc eſt autem vita æterna, ut agnoſcant te ſolum verum Deum, et quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Sacrorum mandatorum ordinem ſcitis, quid ſequi, quid fugere debeatis, veneranda atque immortali voce didiciſtis. Audite rurſus, quod maneat contemnentes exitium, quibus illos calamitatibus neceſſitas venerandæ legis aſtrinxerit: clauſula enim venerandorum mandatorum in hæc verba colligit: Exo. 22. *Sacrificans Diis eradicabitur, præter Domino ſoli.* Si ſolum ſacrilegum hominem metuenda pœna perueteret: ſi peccanti ſoli minaretur ſeveritas legis, bene ſe ad ſacrilegium obſtinati furoris temeritate firmaret: nunc etiam ſtirpi minatur & ſoboli, & hoc agit ne qua pars nequiſſimi ſeminis relinquatur, ne quod profani generis veſtigium maneat. *Sacrificans* inquit *Diis eradicabitur.* Conſidera quid agas miſera ac luctuoſa perſuaſio. Facinus tuum plurimos perdit, & per omnem ſubſtantiam generis tui fœcunda pœna dividitur. Cur autem contra ſacrificantes ſic ſæviat, ordinatæ legis autoritas in Deuteronomio manifeſta ſignificatione monſtratur: *cap. 32.* ita enim invenimus eſſe perſcriptum: *Sacrificaverunt dæmoniis, & non Deo.* Ad contaminatos ac pollutos

lutos te ſpiritus ne transferas, ab inferioribus ne ſperes auxilium: ne his ſupplices, quibus Dei gratia, jam imperare debes. Ecce dæmon eſt quem colis, cum Dei & Chriſti ejus nomen audierit, contremiſcit, & ut interrogantibus nobis reſpondeat trepidantia verba, vix ſe colligit: adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur. Ne hunc colas, ne huic ſupplices, ne proſtratus huic flectas genua, interdicto venerandæ legis juberis. Hinc ſeveritatis pœna, hinc animadverſionis metu metuenda ſententia. Quid Dei indulgentia libertate conceſſa jugum potius eligis ſervitutis * *

Non definit Deus ſummus crimen hoc ſalutari voce pulſare, ſed miſericordia ejus errantes homines corrigere frequenti comminatione feſtinat. Audi per Eſaiam Prophetam vox divina quid dicat: Eſai. 1. *Adoraverunt Deos, quos fecerunt digiti eorum, et curvatus eſt homo, et humilitatus eſt vir, et non laxabo illis.* Et jam vos, ô profani homines, iratum numen alloquitur, & adhuc errores veſtros ſacra convenit voce, ait enim in ſequentibus per eundem Prophetam: Iſa. 17. *Illis fudiſtis libamina, & illis impoſuiſtis ſacrificia. Super hæc non indignabor, dicit Dominus?* Adhuc indignationem ſuam ſalutaris Deus dilatat, ſeveritatem ſuſpendit, ſi vos forſitan peccare pœniteat, ut ſacrilegæ voluntatis exitium aliquo genere relinquatis. Ecce in ipſo indignationis impetu moderata rurſus voce, perſuadet, & irarum ſuarum comprimit ſtimulos, ait enim per Hierem. Prophet. c. 25. *Nolite ambulare poſt Deos alienos, ut ſerviatis eis, et ne adoraveritis, ne incitetis me in operibus manuum veſtrarum; ad diſperdendos vos.* Quid hic ad ſacrilegium pronus aures tuas obſtruis? quid hic obſtinati furoris ardore in exitium mortemque feſtinas? Liberum te Deus fecit, in aut manu eſt, ut aut vivas aut pereas. Quid te per abrupta

prz-

præcipitas? in lubrico itinere constitutus, & in ipso lapsu positus, titubantia aliquando suspende vestigia? Ecce sententia depromitur, ecce pœna decernitur, diu criminibus tuis pepercit divina moderatio, diu facinus tuum cum dissimulatione respexit, pervenis ad illud anceps, ubi spes, ubi vota deficiunt. Et ut manifestius instruaris, animadversionis exitium disce. Super hac re in Apocalipsi totus ordo responsi est, ita enim scriptum est: cap. 14. *Si quis adorat bestiam et imaginem ejus, et accipit vota in fronte sua, et in manu, bibit et ipse de vino iræ Dei, mixto in poculo iræ ejus. Et puniet igne et sulphure sub oculis agni, et fumus de tormentis eorum in secula seculorum ascendet. Nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorant bestiam, et imaginem ejus.* Sed & vobis, sacratissimi Imperatores, ad vindicandum & puniendum hoc malum necessitas imperatur, & hoc vobis Dei summi lege præcipitur, ut severitas vestra idolatriæ facinus omnifariam persequatur. Audite & commendate sanctis sensibus vestris quid de isto facinore Deus jubeat. In Deuter: lex ista, præscripta est, ait enim: cap. 13. *Quod si rogaverit te frater tuus, aut filius tuus, aut uxor tua, quæ est in sinu tuo, aut amicus tuus, qui est æqualis animæ tuæ, latenter dicens: Eamus et serviamus aliis Diis gentium, non consenties ei, et non exaudies eum, et non parcat oculus tuus super eum, et non cœlabis, annuncians annunciabis de illo. Manus tua erit super eum inprimis interficere eum, et manus omnis populi deinceps. Lapidabunt eum et morietur, quoniam quæsivit avertere te à Domino tuo.* Nec filio jubet parci, nec fratri, & per amatam conjugem gladium vindicem ducit. Amicum quoque sublimi severitate persequitur, & ad discerpenda sacrilegorum corpora omnis populus armatur. Integris etiam civitatibus, si in isto fuerint facinore deprehensæ, decernuntur excidia: & ut hoc providentia vestra manifestius discat, constitutæ legis sententiam proferam.

ram. In eodem libro in integris civitatibus pœnam Dominus hac voce constituit, ait enim: Deut. 13. *Aut si audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dat tibi, inhabitare illic, dicentes: Eamus et serviamus Diis aliis, quos non nostis: interficiens neca-bis omnes qui sunt in civitate cæde gladii, et incendes civitatem igni, et erit sive habitatore. Non ædificabitur in æternum.* Deut. 13. *Et avertetur Dominus ab indignatione iræ suæ, et dabit tibi misericordiam, et miserebitur tui, et multiplicabit te, si exaudieris vocem Domini Dei tui, et observaveris præcepta ejus.* Misericordiæ suæ vobis, sacratissimi Imperatores, Deus summus præmia pollicetur, & amplificationis maximæ augmenta decernit. Facite itaque quod jubet, complete quod præcipit. Auspicia vestra majoribus cumulata sunt donis, initio fidei positæ divini favoris incrementa sensistis. Nunquam vos manus Dei veneranda deseruit, nunquam vobis laborantibus denegavit auxilium. Strati sunt adversantium cunei & rebellantia ante conspectum vestrum semper arma ceciderunt. Missi sunt superbi sub jugum populi, & Persica vota collapsa sunt. Nec stare diu contra vos poterit malis suis armata crudelitas. Dei virtutem utrique diverso sensistis eventu. Vobis cœlestis victoriæ corona collata, & felicitate vestra nostra elevantur incommoda. Hæc vobis Deus summus, sacratissimi Imperatores, pro fide vestra reddit præmia. His vos interim remuneratos insignibus ad arcana venerandæ legis invitat. Pura mente, devota conscientia, incorrupto animo clementia vestra cœlum semper aspiciat, à Deo semper expectet auxilium, Christi venerandum numen imploret, & pro salute orbis terrarum ac vestra, salutari Deo spirituales offerat victimas. Sic vobis feliciter cuncta provenient, victoriæ, opulentia, pax, copia sanitas & triumphi, ut divina majestate protecti, orbem terræ felici gubernetis imperio.

FINIS.

JOAN. A WOWER.

AD LIB.

JULII FIRMICI MATERNI V. C.

De Errore Profanarum Religione

NOTÆ.

Pag. 2.

IN errore itaque sunt gentes) Cultum elementorum multis refellit Athanas. πρός ἕλλ.

Ægypti incolæ aquam colunt) Athanas. πρὸς ἕλλ. Πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμήκασι; καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι.

Quæ mysteria vocant) Glossema.

Isis soror est, Osiris frater) Totam hanc fabulam singulari libro complexus Plutarchus, unde his Firm. petenda interpretatio.

Adhibuit sibi Nephten) Ita legendum docet Plutarch. περὶ Ισιδος καὶ Οσιριδος.

& Anubin.) Athanas. Κυνοκέφαλος Ανουβις, Propert. latrans Anubis.

venatorem) Plutarch. de Iside.

Fuerant hi apud Ægyptum reges) Vide Synes. orat. Ægypt. sive provid.

annuis luctibus plangunt) Athanas. πρὸς Ελλην.

radunt capita) Prudent. I. contra Symm.

Isidis amissum semper plangentis Osirim,
Mimicaque ridenda suis sollennia calvis

Appian. IV. de bello civ. Euseb. Præpar. Evang. lib. II. cap. I. Plutarch. de Isid. Lucian. de Dea Syria Synes. ἐγκ. φαλάκρας. Tonderi autem solitus in luctu ex Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας, & aliis notum,

tundunt pectus, lacerant lacertos? Herod. Eut. ἐκ ἡβουσίρι πόλι ὡς ἀνάγουσι τῇ ἴσι τὴν ἑορτὴν εἴρηται πρότερόν μοι. Τύπτονται γὰρ δὴ μετὰ τὴν θυσιὴν πάντες, καὶ πᾶσαι, μυριάδες κάρτα πολλαὶ ἀνθρώπων. ὅσοι δὲ καρῶν εἰσι ἐν Αἰγύπτῳ οἰκέοντες, οὗτοι καὶ τοσούτῳ ἔτι πλέω ποιεῦσι τούτων, ὁσῷ καὶ τὰ μέτοπα κόπτονται μαχαίρησι. Lactant. 1. cap. XXI. *Isidis Ægyptia sacra sunt quatenus filium parvulum vel perdiderit, vel invenerit. Nam primo sacerdotes ejus deglabrato corpore sua pectora tundunt; lamentantur sicut ipsa, cum perdidit fecerat, Deinde puer producitur quasi inventus, & in lætitiam luctus ille mutatur.* Theophil. lib. 1. ad Aut.

Pag. 3.

Frugum semina Osirim dicentes] Athenag. Apol. Euseb. præparat. Evang. lib. II. cap. 1. lib. III: cap. 2. Macrob. Sat. 1. Lactant. in 1. Stat. Theb. Aliter Plutarch. de Iside, & Osir. Vid. Suid. δόγμα.

Cum fruges reddunt] Lege: redduntur.

Cum fruge. genitali terræ frumento conceptæ omnia rursus ceperint procreatione generari] Emenda: cum fruges genitali terræ fomento conceptæ nova rursus.

εὐρήκαμεν, συγχαίρομεν] Solennia verba exclamantium in sacris Isidist invento corpore Osiridis. Scoliast, Iuvenal. ad illa Sat. VIII. *Exclamare libet, populus quod clamat Osiri Invento. Populus Ægypti invento Osiri dixit:* εὐρήκαμεν, συγχαίρομεν Ita enim Isidem inventis Osiridis membris exclamasse putarunt. Athenag. Apolog. τὴν μὲν τοῦ σίτου σπορὰν, Οσιριν ὅθεν, φασὶ μυστικῶς ἐπὶ τῇ ἀνευρέσει τῶν μελῶν ἢ τῶν καρπῶν ἐπιλεχθῆναι τῇ Ισιδι εὐρήκαμεν, συνκαίρομεν.

Pag. 4.

Pag. 4. Phryges, qui Peſſinuntem incolunt] Strabo lib. XII. Herod. lib. I. Ammian lib. XXII.

circa Galli fluminis) Stephanus περὶ πολεων in Παλλ

hoc ordinantes à ſe pati voluere) Mater Deum diligebat Atyn, is ab Acdeſti actus in furias teſtula ſibi genitalia deſecat. hoc in honorem magnæ matris imitantur Galli ejus Sacerdotes Arnob. l. v. Aug. de civ. l. 2. cap. IV. Schol. Nicandri Ther, Tatian πρὸς Ελλ. Ovid. XIV. Metam. Juſtin. Apol. Clem. Protrept. Lucian. de dea Syr. Euſeb. præp. Evang. lib. II. cap. IV.

Pag. 6. nam hunc eundem, id eſt, aërem nomine Junonis vel Veneris) illa; id eſt, aerem. ſunt gloſſographi. Aſſyrios antem ſive Syros coluiſſe aërem, nomine Junonis ſeu Veneris ex Plutarcho in Craſſo diſcimus ubi de dea Hierapolitana γί[illegible] πρῶτον αὐτῶ σημῆον ἀπὸ τῆς θεᾶ ταύτης, ἣν ὁιμὲν Αφροδίτην, οἱ δὲ ἥραν, οἱ δὲ τὴν ἀρχὰς καὶ σπέρματα πᾶσιν ἐξ ὑγρῶν παρασχοῦσαν αἰτίαν, καὶ φύσιν νομίζουσι, καὶ τὴν παντων εἰς ἄνθρώπους ἀρχὴν ἀγαθῶν καταδειξασαν. Αφροδίτη hæc ὑράνια Herodotus lib. I. ὁπωμωθήκασι δὲ καὶ τῇ ὑρανίῃ θύειν, παρά τε Ασσυρίων μαθόντες, καὶ Αραβίων Pouſan. Atticis.

Effœminarunt ſane hoc elementum) Cic. II. de Nat. Deor. *Aer autem interjectus inter mare, & cœlum Iunonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror & conjux Iovis quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coujunctio. Effœminarunt autem eum, Iunonique tribuerunt quod nihil eſt eo mollius* Heraclides Pontic. δύο γάρ ὄντων χρὴ τὰς φυσικὰς τῶν πνευματικῶν στοιχείων, αἰθέρα δὲ καὶ ἀέρα τὸν μὲν Δία τὴν πυρώδη φαμὲν ὐσίαν. ἡ δὲ ἥρα, μίτα αὐτὸν καὶ ἀὴρ μαλακώτερον στοι-

χεῖον. διὰ τοῦτο καὶ θῆλυ Philo περὶ βίου θεωρητικοῦ. ἥραν δὲ τὸν ἀέρα παρὰ τὸ αἴρεσθαι, καὶ μετεωρίζεσθαι πρὸς ὕψος. Tertull. adv. Marcion. Probus in Virgil. Eclog. VI. Serv. I. Æneid.

Pag. 7. cum maxima delectationis macula) Forte: detestationis.

Erubescite ô miseri sublimitatem] Lege supinitatem.

Pag. 7. ignem præferunt] Clem. Protrept. περσῶν δὲ οἱ Μάγοι τὸ πῦρ τετιμήκασι, καὶ τῶν τὴν Ασίαν κατοικούντων πολλοί. Strabo lib. 15. Eustat. in Hom. Iliad. 5. Socrates Histor. Eccles. lib. 7. Max. Tyr. Serm. 38. Ruffin. Histor. lib. 2. cap. 26.

Hi itaque Jovem) Persarum peculiaris Deus Sol. Jovis & Solis idem numen ostendit Macrobius.

naturam ejus ad utriusque sexus] Athenag Apol: οἱ μὲν γὰρ ἀέρα διφυῆ, ἀρσενοθήλην, τὸν δία λέγουσιν. Macrob. l. Saturnal.

monstrosis eam serpentibus] Cur Solis statuæ Draconis effigies subjungi solita docet Macrob. lib. 1 Satur. cap. 19, & 20.

virum vero abactorem boum] Solem Persis cultum Herodotus. Justinus, Strabo, & alii prodiderunt. Herculem autem Solem multis probare conatur Macrob, Saturnal. lib. 1. cap. 20.

Mithram vocant) Strabo lib. 15. de Persis: Τιμῶσι τὸν ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Hesich. Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Frequens in v. Inscript. *Soli invicto Mythra. Soli Mithræ.* Martian, Capel. lib. 3. Mithræ, qui in Solis urbe regnavit Plin. lib. 36. cap. 8.

sacra

ſacra ejus in ſpeluncis abditis tradunt) Porphyrius comment. de Nympharum antro. *Primus Zeroaſtres apud Perſas, ut narrat Eubulus, ſpeluncam natura factam in Perſiæ montib. conſecravit, in honorem rerum omnium auctoris, & parentis Mithræ, ut per ſpeluncam ſignificaret mundum à Mitra conditum.* Lactant ad illa Stat. 1. *Seu Perſæi ſub rupibus antri Indignata ſequi torquentem cornua Mithram.* Hieron. ad Lætam. *Graccus ſpecum mythræ ſubvertit,* Terrullianus de Corona mil. Juſtin. dial. cum Tryph.

Ut armata clypeo, lorica, thorace, gladio, & haſta conſecratur] Forte legendum: ut armatus & capiendum de milite Mytræ initiari ſolito. Tertull. de corona militis. *Erubeſcite Romani commilitones ejus, tam non ab ipſo judicandi, ſed ab aliquo Mythræ milite. Qui cum initiatur in ſpelæo, in caſtris vere tenebrarum. coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi mimum martyrii monetur obvia manu capite depellere.* & de præſcript. adv. Hæret, *Signat illic in fronte milites ſuos & ſub gladio redimit coronam.* Sed potius uihil mutandum, ut hæc & ſequentia de alterius numinis poteſtate accipiamus. Niſi de Jovis fæminæ ſimulachro, quod triformi vultu conſtituiſſe ait, intelligenda ſint Μίτραν ἀφρηδίτην Perſas colluiſſe auctor Herodotus lib. 1.

Pag. 9. Liber itaque Iovis fuit filius Clemens Protrept. τὰ γὰρ διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα, ὅν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορεύ ὄντων κουρήτων δόλῳ ὑποδύντων τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν, ἀθυρμασιν οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα, &c.

Qui

Quæ profert. Euseb. προπαρ. εὐαγ. lib. Hygnius Fab. CLXVII. Paulo aliter fabulam narrat Arnob. lib. 5.

Pag. 10. Vinum laniant dentibus taurum) Hesich. ταυροφάγος. Vide Suid.

Pag. 11. Ostenso angue terribilis) Arnob. l. v. *Bacchanalia pœstermittemus, in quibus furore mentito circumplicatis vos anguibus, atque caprorum reclamantium viscera cruentatis ovibus dissipatis.* Schol. Lycoph. de Bacchis: περιῆγον οἰκεῖαις χερσὶ λέοντας καὶ ἕτερα θήρια, δράκοντας δὲ περὶ τὰς κόμας εἶχον ἐσπειρημένους.

Pag. 14. Eleusis dictus est) Idem tradit auctor Etymol. Ἔλευσις.

Pag. 15. & à vanis Cretensibus) Vide Suid. Πίκος.

Pag. 16. aut ut olla decoquunt, aut septem verubus corporis mei membra subfigunt) Apud Homerum πεμπώβολα. Illiad. α. νέοι δὲ πὰρ αὐτὸν ἔχον πουπάβολα χερσὶν, quinque sunt verubus non septem. Fortassis corrigendum: aut in olla decoquunt, aut discepti corporis mei membra lacerata verubus subfigunt. Clem. Protr. οἱ δὲ Τιτᾶνες οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτὸν λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τῷ Διονύσῳ ἐμβάλοντες τὰ μέλη, καθήψων πρότερον, ἔπειτα ὀβελίσκοις περιπείραντες ὑπέρεχον ἠδαίσοιο. Arnob. lib. v. *Desistimus Bacchanalia prædicare, in quibus arcana, et tacenda res proditur sacratis, ut occupatus puerilibus ludicris distractus à Titanibus Liber sit, ut ab iisdem membratim sectus atque in ollulas conjectus ut loqueretur.*

Pag. 17

Pag: 17. *Si* lachrimis & luctu digni ſunt) Plane ſunt illa apud Clem. Protrept. εἰ θεοὺς νομίζετε, μὴ θρηνεῖτε αὐτοὺς, μηδὲ κόπτεσθε. εἰ δὲ πένθεῖτε αὐτοὺς, μησέτι τούτους ἡγεῖσθαι εἶναι θεούς. *Sunt* autem Xenophanis Colophoni ad Ægyptios. Plutarch. de Iſide. Ζηνοφάνης ὁ κολοφονιος ἢ ἑξῆς οἱ τοὺς Αιγυπτίους εἰς θεοὺς νομίζουσι, μήθρηνεῖν, εἰ δὲ θρηνοῦσι, θεοὺς μὴ νομίζειν, ἀλλ' ὅτι γέλοιόναμα θρηνοῦντας εὔχεσθαι τοὺς καρποὺς πάλιν ἀναφαίνειν καὶ τελειοῦν ἑαυτοῖς, ὅπως πάλιν ἀναλίσκωνται, καὶ θρηνῶνται.

Adonis quaſi maritus plangitur veneris] Lucian de Dea Syria: εἶδον δὲ καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱρὸν Αφροδίτης Βυβλίης, ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Αδώνιν, ἐπιτελέουσι λέγουσι γὰρ δὴ ὧν τὸ ἔργοι τὸ ἐς Αδώνιν, ὑπὸ τοῦ συὸς, ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος, τύπτονται τε ἑκάστου ἔτεος, καὶ θρηνέουσι, καὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέουσι, καὶ σφισὲ μεγάλα πένθεα ἀνὰ τὴν χώρην ἵσταται. Ovid. X. Metam.

----- luctus monimenta manebunt
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago
Annua plangoris peraget ſimul agmina noſtri.

Maerob. *Saturn.* lib. 1. cap. 11.

Incaute contra ſerentem percutit juvenem) *Scribe* incante contra ſe ruentem percutit juvenem Ovid. *Meram.* X.

Forte ſuem latebris veſtigia certa ſecuti
Excivere canes, ſilvisque exire parantem
Fixerat obliquo juvenis Cinyreius ictu,
Protinus excuſſit pando venabula roſtro.

Pag. 18. Audio Cinyram] Lucian. de Dea Syria.

Quod secretum quale sit) Nempe ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλὸς. Clem. Protrept. ταύτης τῖς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλος, τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδείδοσαι. νόμισμα καὶ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασται. Arnob. lib. 5. *Nec Cypriæ Veneris abstrusa illa initia præterimus, quorum conditor indicatur Cyntras rex fuisse: in quibus sumentes ea, certas stipes inferunt ut meretrici, & referunt phallos propitii numinis signa.* Ubi verissima conjectura restituendum censeo: in quibus sumentes æra, certas stipes inferunt.

Sebazium] V. inscript. Sabazium.

Q. NVNNIVS
ALEXANDER
DONVM DEDIT
JOVI SABAZIO.

Utroque enim modo scriptum. Cic. Arnob. Macorb. Sebadium scribunt. At Hesych. Σάβαζιος, ἐπώνυμον διονύσου. παρὰ τοῦ σαβάζειν, id est, βακχεύειν. Idem affirmat Suid. & Harpocration & Strabo lib. x. & Diodor. Sic. lib. iv. Sabazium Dionysium narrant, & ejus genus, ac sacra tradunt.

anguem cum initiantur per sinum ducunt Arnob. lib. 5. *Ipsa sacra, et ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis nomen, testimonio esse poterunt veritatis in quibus aureus coluber in sinum demittitur consecratis, et eximitur rursus ab inferioribus partibus,* Clem. Protrept. Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεὸς. δράκον δ' ἐστὶν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων.

unus

unus frater à duobus interemptus] Arnob. lib. v. *Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium traditur: frater trucidatur à fratribus, &c.*

Pag. 19. Puerorum aliquis] Eadem fere apud Arnob. lib. IV.

Quis Chionem, Hippogoenque corrupit] Emenda: Hippothoenque. Clement. Protrept. Κάλει μοι τὸν Ποσειδῶ, καὶ τὸν χόρον τὸν διεφθαρμένον ὑπ' αὐτοῦ, τὴν Αμφιτρίτην, τὴν Αμυμώνην, τὴν, Αλοπὴν, τὴν μηλανίππην, τὴν Αλκυόνην τὴ Ἱπποθόην τὴν χιόνην Arnob. lib. IV. qui ut Firmicus, Menalippen, non, Melanippen, & fortè apud eundem Chionas, non. Alcyonas.

Æthisam rapit) Lege: Æthusam. Clem Protrept. Κάλει μοι καὶ τὸν Απόλλω. φοβος ἐστὶν τοῦτος, καὶ μάντις ἁγνὸς, καὶ σώμβουλος ἀγαθὸς. ἀλλ' οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἡ Αἰθουσα, οὐδὲ ἡ Αρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευξίππη, οὐδὲ ἡ προθόη, οὐδὲ ἡ Μάρπισσα, οὐδὲ ἡ Υψιπύλη. δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη τὸν μάντιν, καὶ τὴν φθορὰν. Arnob. lib. IV.

Videat liberum amatori suo] Arnob. lib. V. *Liber nosse inferis expetivit, sed qua iret, ac pergeret, nesciebat. Prosumnus quidam exoritur, qui se Acherusios aditus pollicetur indicaturum, si Deus uxorias voluptates pateretur ex se carpi. Deus facilis jurat potestatis futurum se ejus, sed cum primum ab inferis compos voti redisset; viam Prosumnus edisserit, atque in limine prostituit inferorum. Interea dum Liber Stygen collustrat, ex viventium numero index decedit: emergit ab inferis Euhyius, & ut fidem impleret pacti. ficorum ex arbore ramum præsecans humani speciem fabricatur in penis, et meditatur ab ligno pati, quod in veritate promiserat.*

Eadem Clem. Protrept. & Greg. Nazianzenus στηλιτευτικῷ β. Omnes itineris infernalis indicem Prosymnum dicunt. Higinus vero lib. 11. Poët. Astron. Hypolipnum petenti Libero descensionem ad inferos monstrasse. Sed ex eodem Nazianzeno legendum Polyhypnus. Ex hac fabula ortum, ut Baccho φαλλὸς erigerent. Lucian. de Dea Syria: φαλλὸς Ἕλληνες Διονύσῳ ἐγείρουσι ὀπι τῶν καὶ τοῖόνδε τι φέρουσι, ἄνδρας μικρὸς ἐκ ξύλου πεποιημένους μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας. Quæ verba reperit Schol. Arist. ἐν νεφέλαις. Vide eundem in ἀχαρναῖς, & Suid. φάλλος. Inde Solennis festivitas φαλλαγωγίας, in qua φαλλὸς circumferebant, & adorabant. Theodoret. Serm 111. Arnob. lib. v. Notanda sunt illa apud Marium Plotium de metris, scriptorem hactenus ineditum. *Ithyphallicum dictum, quod hoc sono cantantes Athenienses Libero patri*, φαλλὸν, *id est, fascinum virile* ἴθυνον, *id est, ciebant, dicentes,* εἴθε μ' ἰθύφαλλε. Harpocration ἰθύφαλλος. inde Athenis ιθύφαλλος, lascivi & amori indulgentes. Demosth. Orat. adv, Cononem: καὶ ἐρεῖν ὡς εἰσὶν ἐν τῇ πόλει πολλοὶ κακῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν υἱεῖς, οἱ παίζοντες σφίσιν αὐτοῖς ἐπωνυμίας πεποίηνται, καὶ καλοῦσι, τοὺς μὲν ἰθυφάλλους τοὺς δ' αὐτολήκυθους. Sed Demonsthenem optime interpretantur, illa qua profert Suid. ex Semo Grammatico: οἱ δὲ ἰθύφαλλοι, προσωπεῖα μεθυόντων εἶχον καὶ χειρίδας ἀυθεινὰς, καὶ χιτῶνα μέχρι τῶν σφυρῶν.

Semina scelerum à piis suis peccantium turba collegit Emenda à diis suis.

Pag. 21. Cœnam de cœlo fecistis] Vera est emendatio, Scenam de cœlo fecistis, Plane expressit

pressit illa Clementis Protrept. ὅιμοι τῆς ἀθεότητος. σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸ θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται.

Oethi, & Ephialtæ) Lege: Oti. Homer. Iliad. E. Arnob. lib. IV.

Temporali exilia) Mensibus tribus & decem. Arnob. Hom.

Ob amorem cantamiti) Corrige catamiti. Ganymedis. Festus.

Pag. 22. Illic casus mortesque saltatoris, illic Deorum in templis) Locus mutilus fortè ita supplendus: illic casus, mortesque saltatores exhibeant: illis Deorum in templis.

Joseph est Jacobi filius] Expunge glossema: est Jacobi filius.

Quomodo esurientibus, & ementibus frumenta diviserat, cupitis superpositus est] Recte emendabis: Quo modo esurientibus, & ementibus frumenta diviserat, capiti is superpositus est. Ruffin. Hist. lib. II. cap. XXIII. ubi multis Serapidis statuam, & cultum apud Alexandrinos describit: *De Serapidis origine diversa fertur opinio, alii Iovem putant, cujus capiti modius superpositus, vel quia cum mensura, modoque cuncta indicet moderari, vel vitam mortalibus frugum largitate præberi. Quidam in honorem nostro Joseph formatum perhibent simulachrum ob dimensionem frumenti, qua famis tempore subvenit Ægyptiis.* Vide Suid. Σάραπις.

Serapis dictus] Alia origo nominis Serapidis ab antiquis traditur. Clem. Strom. I ex Nymphodoro τὸν Απιν τὸν ταῦρον τελευτήσαντα εἰς σορὸν ἐποτίθεσθαι τῷ ναῷ τοῦ τιμωμένου δαίμονος. κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνυθείᾳ τινὶ τῶν ἐγχωρίων ὕστερον. Aliorũ opiniones

niones recenſet Plutarchus de Iſide. Clem. Protrept. Ruffin. 11. Hiſt.

hujus ſimulacrum Neogrorum turba cuſtodit) vera eſt lectio ; Neocorum turba coſtodit.

Νεοκόροι.

Pag. 23. Nam iſta eſſe Prophyrius] Scribe : Nam ita eſſe.

id eſt, in ipſis auſpiciis poſitus] Puto irrepſiſſe è gloſſa.

religioſi ſermonis flagella caſtigant] Infra : *Adhærens homini laceratur, uritur, vapulat, & ſtatim de commiſſis ſceleribus confitetur*. Cyprianus de idolor. vanitate. *Videas illos* (Dæmonas) *noſtra voce & operatione majeſtatis occultæ flagris cædi, igne torreri, incremento pœnæ propagantis extendi, ejulare, gemere, deprecari.* Origenes Homil. XXIV. Joſua. *Si inimica virtus dæmonis obſideat alicujus corpus, adhibeantur autem multæ exorciſtarum invocationes & ad hæc omnia ſurdus dæmon in obſeſſo corpore perſiſtat, facilius ferens exorciſtarum pœnas, et adhibita ſibi ex Dei nominis invocatione tormenta.* Vide, quæ notamus ad Minucium.

Penates etiam] Cic. II. de Nat. Deorum.

Pag. 23. cella penaria] Feſtus, Penora. Varro IV. de lingua Lat.

Veſta quid ſit] Cic. II. de Nat. deor.

Pag. 24. Simulacrum ex oſſibus Pelopis] Clemens Protrept. Arnob. lib. IV.

Pag. 26. Quinque Minervas] idem Clemens : Εἰσὶ δὲ οἱ πέντε Αθηνᾶς ὑποτίθενται, τὴν μὲν ἡφαίστου, τὴν Αθηναίαν, τὴν δὲ Νείλου, τὴν Αἰγυπτίαν. τρίτην τοῦ κρόνου, τὴν πολέμου εὑρέτιν. τετάρτην Διὸς ἣν Μεοσσωνίοι κορυφάσιαν ἐπικεκλήκασιν. ἐπὶ πᾶσι τὴν πάλλαντος, καὶ Τιτανίδος τῆς Ωκεάνου, ἣ τὸν πατέρα δυσ-

δυσσεβῶς καταθύσασα, τῷ πατρώῳ κεκόσμη) δέρματι, ὥσπερ κωδίῳ.

Quinta Pallante patre, & Titanide matre orta est) Corrige Tritonide.

Pag. 28. Sed ideo sol appellatur] Hæc omnia apud Cic. II. de Nat. Deor. Olympiod. in Plat. Alcibiad. Fulgent. & alios.

Pag. 29. ἐκ τυμπάνου βέβρωχα) Clem. Protr. ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον. ἐκρινοφόρησα ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυον. ταῦτα οὐχ' ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια;

Pag. 34. Θεὸς ἐκ πέτρας) Mithra, in cujus mysteriis hoc Sacramenti signum usurpatum. Hieron. 1. adversus Jovinian. Mithram juxta gentilium fabulas in lapide de æstu libidinis generatum scribit. Justin. adv. Thryphon. οἱ δὲ τὰ τοῦ μίθρου μυστήρια παραδιδόντες λέγουσιν ἐκ πέτρας γιγεννῆσθαι αὐτόν.

Pag. 36. modicum talium super est] Lege: modicum tantum.

Pag. 37. Romanum firmabatur imperium] Scribe: infirmabatur.

ἑλιλίκερος δίμορφος] Emenda: ἑλιξοκέρως, δίμορφε. Vel potius: ἥλιε δίκερως, δίμορφε. Symbolum orgiorum Bacchi, sive Solis. Idem enim utriusque numen, ut multis docet Macrobius Saturn. Bacchus autem ταυρόμορφος, ταυρόκερως, καὶ δίμορφος. cultus ab antiquis Diodorus Siculus lib. v. Scholiastes Nicandri Alexiph. Orpheus in Hym.

Ki-

Κικλήσκω διούνυσσον. ἐρίβρεμον, ἐυαστῆρα ἄγριον ἄῤῥητον, κρύφιον. δικέρωτα, δίμορφον, κισσόβρυον, ταυρωπὸν ----

Solem quoque taurina ſpecie cultum Porphyrius περὶ ἄντρου. & Lactant. ad lib. I. Thebaid. Stratii tradunt.

Cornua nihil aliud] Vide Tertul. III. adv. Marcion. Auguſtin. de Civ. Dei lib. XIIX. cap. XXXII. *Cornua in manibus ejus quid eſt niſi tropæum crucis?*

Pag. 42. ut imperet, ut regnet. ut teneat,] Alterutrum ſuperfluum videtur. Forraſſe melius: ut imperet, ut regna teneat.

Pag. 45. ταῦρος δράκοντος Clem. Alex. Protrept. φησί τις ποιητὴς εἰδωλικὸς ταυρος πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταυρου δράκων. Arnob. lib. V. *Auctorem aliquis deſiderabit rei tantæ, iſtum citabimus tritum, notumque ſenarium, quem antiquitas canit, dicens: Taurus draconem genuit, & taurum draco.*

nec ſe injuſto crematorum corporum partes] Reſtituo veriſſima conjectura: Nec venenis tuis cruor defuit, nec ſemiuſtæ crematorum corporum partes, humanarum te etiam victimarum ſanguine cruentaſti.

& ſatiaris templi cruore] Omnino emendandum cenſeo: Et latiaris templi cruore Porph. περὶ ἀποχῆς ἐμψ. ἀλλ ἔτι καὶ νῦν τὶς ἀγνοεῖ κατὰ τὴν μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ σφαζόμενον ἄνθρωπον.

vel ara Carthaginis] Plutarch. περὶ δεισιδαιμονίας. καρχηδόνιοι εἰδότες καὶ γινώσκοντες αὑτοὶ τὰ αὑτῶν τέκνα τῷ Κρόνῳ καθιέρευον. Vide quæ notamus ad Minucii Octav.

Pag. 47

Pag. 47. In ſacris Phrygiis] Arnob, lib. v. *Quid ibi vult illa pinus, quam ſemper ſtatis diebus in Deum matris intermittitis ſanctuario? Nonne illius ſimilitudo eſt arboris, ſub qua ſibi furens adoleſcentulus manus intulit.* & quæ ſequuntur.

Illis de ſeminibus factum idolum Oſiridis ſepelitur] Rectè emendabis: Illis de ſegminibus. Vide Plutarch. de Iſide Oſir.

Tauribolum, vel Oriobolium ſcelerata te ſanguinis labe perfundit] Scribe: Tauribolium vel Criobolium. v. inſcript.

M. D. M. I. ET ATTINIS.
L. CORNELIUS. SCIPIO. OREITUS.
V. C. AUGUR. TAUROBOLIUM
SIVE CRIOBOLIUM FECIT
TUSCO ET ANULLINO COSS.

In aliis inſcript. Tauripolium ſcribitur & apud Heſych. ταυροπόλος, ἡ ἄρτεμις. & ταυροπόλια, ἃ ἄγεις ἑορτὴν ἄγουσιν ἀρτέμιδι. vide Suid. ταυροπόλια vero Ἀρτέμιδι, ut venatrici. Ita ex V. inſcriptione patet inſtituta ea fuiſſe in honorem magnæ matris, & Attedis, cujus venationes fabulæ narrant. Verba inſcript.

DIS.
MAGNIS.

MATRI. DEUM. ET. ATTIDI. SEXTILIUS. AGESILAUS. ÆDISIUS. V. C. CAUSARUM. NON IGNOBILIS. AFRICANI. TRIBUNALIS. ORATOR. TAUROBOLIO. CRIOBOLIOQUE. IN ÆTERNUM. RENATUS. ARAM. SACRAVIT. D D. NN. VALENTINIA.

NO

V. ET. VALENTINIANO
JUN. AUGG. CONSS.

Hæc ſunt quæ ad Firmicum notabam; tumultuaria quidem opera, imo frivola & inani, quam tamen meliorem illi locare tanti non duxi, veritus ne quis cum Plinio objiceret, me has horas melius perdere potuiſſe. Nam ſi excipias pauca quædam recondite & rarioris eruditionis, ambigo ſane an Firmicum iterata lectione dignum exiſtimem; in quo tamen emendando majorem indubie laborem, quam laudem invenero. Neque enim credentibus perſuaſero quam fædiſſimis mendis contaminatum ſuſceperim, & vere ex ſubverbuſto, ut antiqui loquebantur, non deditium, ſed in fraudem legis Æliæ Sentiæ civem Romanum fecerim, hoc eſt, ope ingenii omni ſquallore liberarim. Quod fortaſſe non ita manifeſto legentium oculis ſeſe offert; nam de ſingulis cum illis deliberare ſupervacuum arbitrabar, quod rectius ii facient, qui ocii ſui ephemeridem nunquam à ſe exigunt. Non nego tamen multa reſidua & latentia & aperta errata, quæ feſtinantes oculos meos effugerunt. Iſtiuſmodi aliorum acumini reliqui, ut ille olim, qui Veneris effigiem inchoatam aliis perficiendam expoſuerat. Inter illa hæc quoque quæ ſubnectam; in quibus cum hærerem conſulere libuit oraculum Illuſtr. viri Joſephi Scaligeri, qui pro incredibili in optimas literas ſtudio, & ſuo in me amore ita ſcripſit:

Pag. 8. Μικτα βοομυςα ϗ .... ο .... κλοπιης συν ... δετε πατρὸς ἀγαυοῦ Emenda:

Μυκὴταοβοὸς μύςαι ---

Κυκλα βοοκλοπίης συναείδετε πατρὸς ἀγαυοῦ.

Mi-

Mithra vocabatur βουκλότος. Porphyrius in antro: καὶ βουκλόπος ὁ θεὸς ὁ τὴν γένησιν λεληθότως ἀκούων, &c. Unde eo nomine paulo ante à Firmico vocatur abactor boum, quod disertè expressit Statius: *indignata sequi torquentem cornua Mithran.* Ejus τελετὴ idcirco vocatur βοοκλοπίη. & quia quotannis in orbem redibat, propterea κυκλα βοοκλοπίης dixit Poëta, hoc est, solenne & in orbem rediens festum. Firmicus de industria truncavit ac roteleution prioris versus, ut sæpe auctores solent facere. Sed posterioris versus lacunæ sunt à librariis, aut ab eo qui primus Firmicum edidit, quod literas δυσαναγνάστους non posset consequi.

Pag. 18. Ut quicumque initiari vellet asse manum mercedis nomine Deæ daret) Lege: assem unum mercedis nomine. Posset etiam ferri: assem annuum mercedis. Sed prior lectio vera.

Pag. 24. Hoc avatus Scytha fecisse perhibetur) Scribendum; Hoc Abatis Scitha fecisse. Idem error paulo post: Hoc Trojanis Abatis tradidit. Non, avarus, Ego nunquam memini apud alium scriptorem legere Paladium Trojanorum ex ossibus Pelopis concinnatum fuisse, neque Abarim Trojanis vendidisse, qui enim potuisset, qui multis seculis posterior fuit Trojanis temporibus? Sed τὴν ὠμοπλάτην Pelopis ex Pisa Ilium delatam scribit Pausanias in Eliacis, quod sine illo osse, & arcu Philoctete Ιλιον δυσάλωτον oraculo accepissent. Hic locus notabilis.

Pag. 26. Pallante patre & Titanide matre] Scribe: Tritonide.

Pag. 45. Nec semiustæ crematorum corporum partes) Non sufficiunt tibi veneno tua; etiam cruorem victimarum liguris: neque à semiustis

miuſtis crematorum cadaverum fruſtis abſtines, quin deripias ex rogo, &, quod omnem diritatem ſuperat, placaris infanticidiis & puerilibus Carthaginenſium & Poënorum victimis. Ennius:

Poeni ſunt ſolitei ſos ſacrificare puellos.

Pag. 47. Illis de ſegminibus factum idolum.] Hanc emendationem noſtram confirmat, uti etiam illam: Taurobolium vel Criobolium.

OBSERVATIO. *Pag.* 23.

Περὶ ἐυλογίων φιλοσοφίας, legendum περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, Scripſerat Porphyrius librum philoſophiæ præcepta complexum ex oraculorum reſponſis, qui liber paſſim mendoſe apud auctores Latinos citatus eſt. Apud Auguſtinum de Civ. Dei περὶ θεολογιῶν φιλοσοφίας mendoſe etiam, nec alioqui diligentiſſimus Lud. Vives id animadvertit. Apud Theodoretum autem in Therapeuticis ſermonibus, citatur ſæpiſſime περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας ex quo genuinam hic lectionem aſſerimus, eoque modo & hic & alibi legendum concludimus.

FINIS.

IN-

INDEX IN JULIUM FIRMICUM MATERNUM V. C.

ADam quod perdidit 44
Adonis marit. veneris 17
Aër significatus per Junonem 6
Anubis venator Ægypt Deus 2
Animæ facultates 9
Aqua Ægypt. cultu 2
Aqua baptismi salut. 3
Cabirus 18
Christus Agnus 48, 49
Christus restituit 44
Christi ascensio & dominium. 42
Christus extensis manibus 38
Christus sponsus Ecclesiæ 32, 33
Christi ungentum 39
Cibus animæ 30
Crucis cornua 37, 38
Dei crediti qui prosunt 14
Deorum clades & infortunia 21
Deorum etyma & significatio 28
Deorum exempla, facinorum via 19
Diabolus antichrist. 39
Diaboli vis fracta 36
Diaboli nomen draco 45
Dii & reges Ægyptiorum 2
Elementa quatuor 1
Esau 30
Fidei vexillum 36
Figmenta de Sole 16
Flagitia Deorum 19
Humanæ hostiæ 18
Idolorum insectatio 50, 51, 55
Ignis summus 1
Ignis à Persis cultus 7
Inimici Dei 42
Joseph serapis, ὁ γὰρ πατὴρ μου ἀπὸ 22
Isis Dea Ægypt. 2
Lapis Christum significans 34, 35
Lazarus 31
Liber sive Bacchus Jovis filius 9
Liber, Sol. Proserpina Luna

Luna 15
Liber alius, à Lycurgo pulsus 11
Ligna salutaria 47
Lignæ crucis 47
Luctus redargutio 4, 5
Lux mundi 32
Mandatorum Dei ordo. 53
Melchisedech 3
Mentium curatio 49
Minervæ quinque 26
Mitha Persarum Deus 9
Morita pari gratia pensibus 31
Muliebris cultus sacerdotum 6
Nephthe 2
Osiris 2
Palladium ex ossibus Pelopis 24
Panis cœlestis 30, 31
Pelops 25
Penates & cella penaria 24
Porphyrius hostis Dei & veritatis 23
Proserpina Cereris filia 12
Sacra Phrygia 47
- Isiaca 47
- Proserpinæ 47
Sacrorum ratio 3, 4
Terra in medio 6
Typhon 2
Veneris templum à Cinyra in Cypro conserat. 18
Vesta, seu ignis 24
Vulcanus marit. Veneris 17

AU-

AUCTORUM INDEX.

AMmianus Marcellinus 59
Appianus 58
Arnobius 59,62,65, 66,70
emend. 65
Athanasius 57
Athenagoras 58,59
Auctor. Etymolog. 62
Auguſtinus 59,69
Cicero 59,68
Clemens Alexandrinus 59,62,63,64,66,67, 68,70
Cyprianus 68
Demoſthenes 66
Diodorus Siculus 44
Ennius 73
Euſebius 58,59,61
Feſtus 55,68
Fulgentius 69
Gregorius Nazianzenus 66
Harpocration 64,66
Heraclides Ponticus 59
Herodotus 58,59,61
Heſychius 59, 62, 64.
Hieronymus 61,69
Higinus 61
emend. 66
Homerus 62,66
Juſtinus Mar 59,61,69
Lactantius 56
Lactantius interpres Statii 58,61,69
Lucianus 58,59,63
Macrobius 58,60,64, 69
Marius Plotius 66
Martianus Capella 61
Maximus Tyrius 61
Olympiodorus 69
Origenes 68
Orpheus 69
Ovidius 60,64
Pauſanias 60,78
Philo 72
Plinius 62
Plutarchus 57,58,59, 64,67,71
Porphyrius 62,70,73
Probus interpres Virgilii 60
Propertius 57
Prudentius 57
Ruffinas 60,68.
Scholiaſtes Ariſtoph. 67

Scho-

Scholiastes Lycophronis 62
Scholiastes Juvenalis, 58
Scholiastes Nicandri, 60, 69
Socrates 60
Statius 72
Stephanus 59
Strabo 59, 60, 64
Suidas 58, 62, 65, 67, 71
Synesius 57, 58
Tatianus 55
Tertulliauus 60, 61, 69
Theodoretus 61
Theophilus 57
Varro 68
Vet. inscript. 64, 71

FINIS.